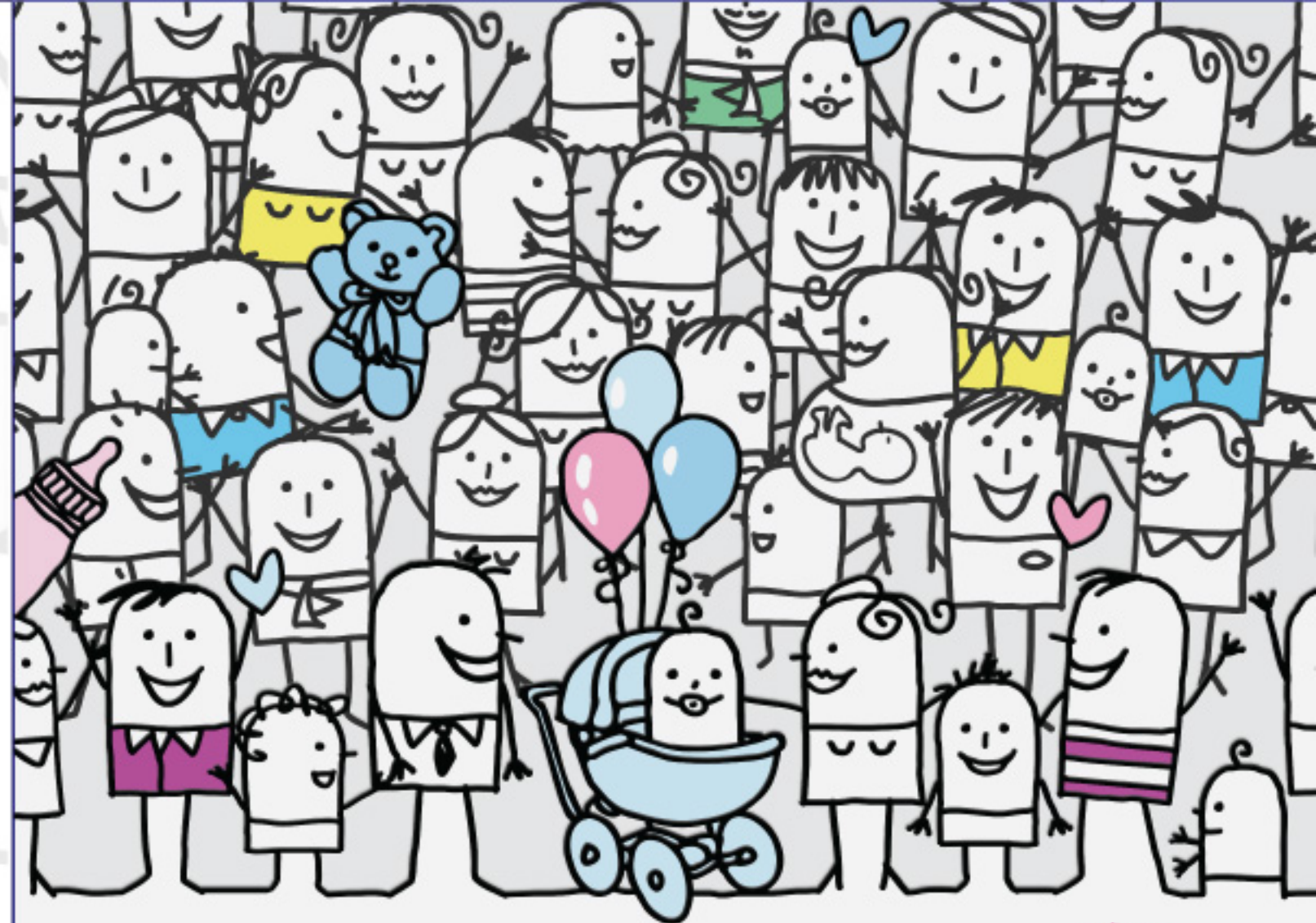

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท
เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400
โทร : 0-2306-8783 โทรสาร : 0-2306-8783
www.women-family.go.th
e-mail : family2545@hotmail.com

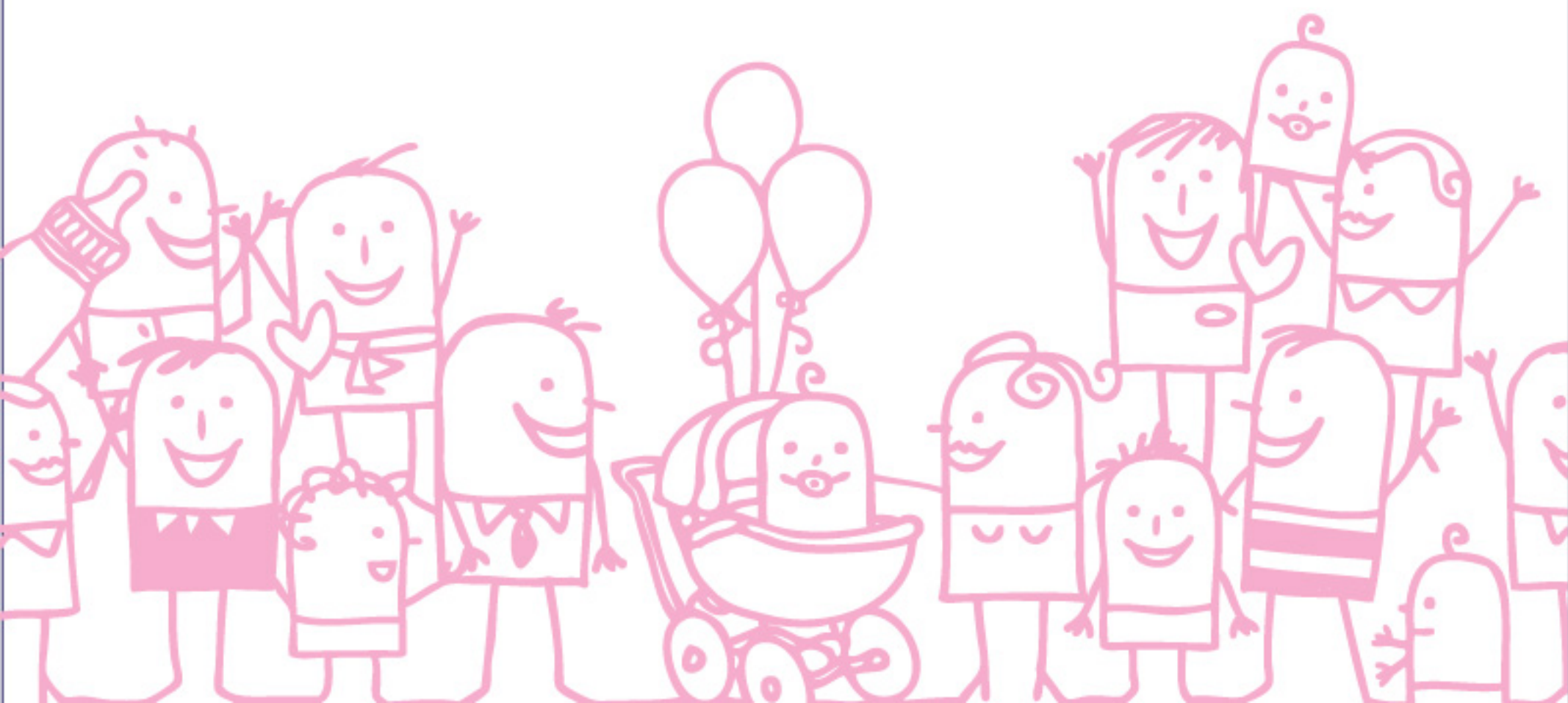

ชุดความรู้เกี่ยวกับ

การเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของครอบครัว ตามมาตรฐาน ครอบครัวเข้มแข็ง

โดย
สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ร่วมกับ
สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ชุดความรู้เกี่ยวกับ

การเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของครอบครัว ตามมาตรฐาน ครอบครัวเข้มแข็ง

(สำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว)

- สัมพันธภาพของครอบครัว
- การทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว
- การพึ่งตนเอง
- คุณทางสังคม
- การหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้
ในภาวะยากลำบาก

ผู้เขียน ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต

เรียบเรียง/ภาพประกอบ สิริภา จินายน

กองบรรณาธิการ ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต

ทัศน ทอภักดี

วิจิตร อักษรชู

สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ปีที่พิมพ์

พ.ศ. 2554

คำนำ

เอกสารชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งห้าด้าน มีทั้งฉบับสำหรับครอบครัว (พ่อแม่ผู้ปกครองหรือผู้ดูแลเด็ก) และฉบับสำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว เป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มและสนับสนุนของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในช่วงปี พ.ศ. 2553 - 2554

เอกสารชุดความรู้นี้มีวัตถุประสงค์สำคัญในการให้ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระ และกระบวนการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งห้าด้านซึ่ง ได้แก่ สัมพันธภาพ การทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว การพึ่งตนเอง (เศรษฐกิจ สุขภาพ ข่าวดสาร และการเรียนรู้) ทูทางสังคม การหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก ในแต่ละด้านของการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็ง จะเน้นเนื้อหาสาระสำคัญในความรู้ความเข้าใจกระบวนการหลักการและแนวทางการปฏิบัติเพื่อพัฒนาครอบครัวไปสู่ความเข้มแข็งมั่นคง อย่างไรก็ตามผู้อ่านควรเข้าใจด้วยว่าแม้การเขียนแต่ละด้านของครอบครัวเข้มแข็งจะแยกกัน หากก็เป็นที่เข้าใจว่าทุกด้านของครอบครัวเข้มแข็งนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด ความเข้มแข็งของครอบครัวแต่ละด้านจะช่วยส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งในด้านอื่น ๆ ที่เหลือตามมาด้วย

อนึ่ง การใช้ชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งห้าด้านนี้ ให้เกิดประสิทธิผลได้อย่างจริงจัง ยั่งยืน ยิ่งขึ้น อยู่กับความตั้งใจจริงของผู้ใช้ที่จะพยายามทำความเข้าใจอย่างชัดเจนในเรื่องนี้

และรู้จักบูรณาการความรู้ความเข้าใจและแนวทางลงสู่การปฏิบัติ อีกทั้งอาจต้องใช้ความสามารถของตนในการปรับเปลี่ยนบางสิ่งบางอย่างเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาของสถานการณ์ภายนอกและสถานการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะของครอบครัวของตนไปพร้อม ๆ กันด้วย

ผู้เขียนและคณะผู้จัดทำขอขอบคุณสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวที่ได้ให้การสนับสนุน ส่งเสริม ตลอดจนอนุเคราะห์ดูแลจนเกิดผลงานที่เป็นเอกสารสำคัญชิ้นนี้

ศาสตราจารย์ ดร.จรรจา สุวรรณทัต

และคณะผู้จัดทำ

18 มีนาคม 2554

สารบัญ

หน้า

ข้อเสนอแนะการใช้ชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็ง สำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว.....	ก-จ
บทนำชุดเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง ห้าด้าน.....	1-3
ด้านสัมพันธภาพของครอบครัว	4
ความสำคัญของสัมพันธภาพครอบครัว.....	4
สัมพันธภาพครอบครัวกับพัฒนาการเด็ก.....	5
ครอบครัวเปลี่ยนแปลง สัมพันธภาพเปลี่ยนแปลง.....	8
คนต่างวัยมองต่างมุม.....	11
การใช้หลักธรรมในการพัฒนาและเสริมสร้างคุณภาพ-ความสัมพันธ์ ของครอบครัว.....	16
หลักการและแนวปฏิบัติการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็ง ด้านสัมพันธภาพ.....	18
ด้านการทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว	20
ความสำคัญของการทำบทบาทหน้าที่อย่างจริงจังและรับผิดชอบ.....	20

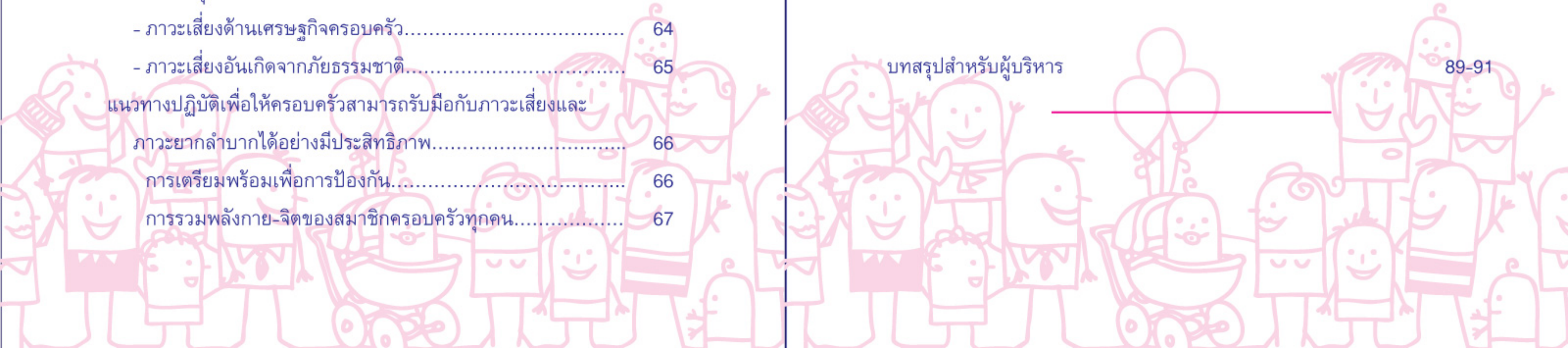
หน้า

หน้าที่พัฒนาครอบครัวเป็นความรับผิดชอบของสมาชิกทุกคน.....	21
การทำตนให้สอดคล้องเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่.....	23
ความเชื่อมโยงกันอย่างยืดหยุ่นระหว่างการปฏิบัติหน้าที่ แต่ละอย่างของบุคคลในครอบครัว.....	25
รูปแบบครอบครัวกับบทบาทหน้าที่ซึ่งต้องปรับเข้ากับสถานการณ์.....	26
หลักการและแนวปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งด้าน การทำบทบาทหน้าที่.....	29
ด้านการพึ่งตนเอง	
(เศรษฐกิจ สุขภาพ ข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้).....	30
การพึ่งตนเองของครอบครัวทางเศรษฐกิจ.....	32
การพึ่งตนเองของครอบครัวทางสุขภาพ.....	35
การพึ่งตนเองของครอบครัวทางข้อมูลข่าวสาร.....	37
การพึ่งตนเองของครอบครัวทางการเรียนรู้.....	41
สรุปสาระสำคัญ หลักการ และแนวปฏิบัติ.....	44
การพึ่งตนเองของครอบครัวทางเศรษฐกิจ.....	45
การพึ่งตนเองของครอบครัวทางสุขภาพ.....	46
การพึ่งตนเองของครอบครัวทางข้อมูลข่าวสาร.....	47
การพึ่งตนเองของครอบครัวทางการเรียนรู้.....	48
ด้านทุนทางสังคม	51
ความหมายและความสำคัญของทุนทางสังคม.....	51
การสร้างและพัฒนาทุนทางสังคม.....	52

ลักษณะเกื้อหนุนทางกายภาพ.....	53
ลักษณะทางจิต-สังคมของสมาชิกครอบครัว.....	53
- จิตมุ่งอนาคต.....	54
- จิตมุ่งสัมฤทธิ์.....	54
- การควบคุมตนได้.....	54
- จิตสาธารณะ.....	54
- จิตพอเพียง.....	54
ลักษณะทางการศึกษา.....	55
ลักษณะความเข้มแข็งและคุณธรรมครอบครัว.....	56
หลักการและแนวทางเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งด้านทุนทางสังคม.....	57-59
ด้านการหลีกเลี่ยง ภาวะเสี่ยง	
และการปรับตัวในภาวะยากลำบาก.....	60
ความหมายของภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบาก และภาวะวิกฤติ.....	60
ตัวอย่างภาวะเสี่ยงของการดำเนินชีวิตครอบครัว อย่างมีคุณภาพและเป็นสุข.....	63
- ภาวะเสี่ยงด้านเศรษฐกิจครอบครัว.....	64
- ภาวะเสี่ยงอันเกิดจากภัยธรรมชาติ.....	65
แนวทางปฏิบัติเพื่อให้ครอบครัวสามารถรับมือกับภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากได้อย่างมีประสิทธิภาพ.....	66
การเตรียมพร้อมเพื่อการป้องกัน.....	66
การรวมพลังกาย-จิตของสมาชิกครอบครัวทุกคน.....	67

การปรับกายและจิตใจ.....	67
การรู้จักยอมรับการช่วยเหลือจากภายนอก.....	68
การมองภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบากและภาวะวิกฤติทั้งสองด้าน.....	68
การพยายามเลี่ยงหรือลดปัจจัยเสี่ยงและเพิ่มปัจจัยปกป้อง.....	68
หลักการและแนวทางการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต.....	69-70
บทสรุป.....	71-73
แบบตรวจสอบพฤติกรรมครอบครัวเข้มแข็งด้าน	
- ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว พร้อมเฉลย.....	74-76
- การทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว พร้อมเฉลย.....	77-79
- การพึ่งตนเองของครอบครัว พร้อมเฉลย.....	80-82
- การสร้างและพัฒนาทุนทางสังคม พร้อมเฉลย.....	83-85
- การหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก พร้อมเฉลย.....	86-88
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร.....	89-91

ข้อแนะนำ

การใช้ชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็ง สำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว

ผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว เป็นผู้ที่ถูกเลือกสรรแล้วให้ทำงานกับครอบครัว ซึ่งมีความเป็นพลวัตรสูงและประกอบด้วยมวลสมาชิกที่มีความแตกต่างกันหลายด้านโดยเฉพาะในด้านบุคลิกภาพ ความต้องการ และจิตใจ ผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวจึงถูกคาดหวังไว้พอสมควรให้เป็นผู้ที่สามารถปฏิบัติงานที่มีความละเอียดอ่อนนี้ได้อย่างราบรื่น

ด้วยเหตุดังกล่าว การใช้ชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งห้าด้านที่สร้างขึ้นเพื่อผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวจึงจำเป็นที่จะต้องมีย่อแนะสำคัญบางประการในการใช้ชุดความรู้นี้ไว้เพื่อเป็นกรอบปฏิบัติให้เกิดความมั่นใจว่าการใช้ชุดความรู้ดังกล่าวจะดำเนินไปอย่างถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อครอบครัวอย่างแท้จริง ผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวจึงควรศึกษาข้อแนะนำดังต่อไปนี้ก่อนใช้ชุดความรู้

1. ขอให้ผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวอ่านชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งห้าด้าน (สัมพันธภาพ การทำบทบาทหน้าที่ การพึ่งตนเอง ทักษะสังคม การหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยง และการปรับตัวในภาวะยากลำบาก) อย่างละเอียดถี่ถ้วนตั้งแต่ต้นจนจบด้วยตนเองก่อน พร้อมกับลองตรวจสอบพฤติกรรมเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งด้วยการตอบข้อคำถามและดูเฉลย

2. ก่อนการนำชุดความรู้ไปใช้กับครอบครัวปกติทั่วไป ควรตรวจสอบก่อนว่าครอบครัวที่จะใช้ชุดความรู้จะสามารถอ่านออกเขียนได้ และมีบุตรที่กำลังอยู่ในวัยเรียนไม่เกินระดับมัธยมศึกษา

3. อธิบายกับครอบครัว (พ่อแม่ ผู้ปกครองหรือผู้ดูแลเด็ก) ด้วยว่าแม้ชุดความรู้จะกล่าวถึงเนื้อหาการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งห้าด้านก็ตาม แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วสาระเนื้อหาในแต่ละด้านจะมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวโยงกันทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่นการทำบทบาทหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวจะกระทำได้ดียิ่งขึ้น ถ้าความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวเป็นไปด้วยดี ไม่เคร่งครัดทำแต่เฉพาะหน้าที่ของตน หากยังอาจช่วยเหลือกระทำหน้าที่ของสมาชิกอื่นได้ด้วยเมื่อจำเป็น ดังเช่นพี่อาจสอนงานน้อง น้องช่วยเหลืองานของพี่ พ่อช่วยทำงานผ่อนภาระแม่ แม่ช่วยดูแลเลี้ยงดูลูกอย่างเอาใจใส่เพื่อให้พ่อทำงานอย่างปลอดโปร่งใจ อีกทั้งการที่สมาชิกแต่ละคนรู้จักการทำบทบาทหน้าที่และช่วยเหลือทำงานให้กันและกัน ยังสามารถช่วยพัฒนาตัวสมาชิกเองและครอบครัวได้อีกทางหนึ่งด้วย ทำให้ครอบครัวมีพลังเข้มแข็งเพราะเกิดทุนทางสังคมของครอบครัวเพิ่มขึ้น

4. จากนั้นควรอธิบายการใช้ชุดความรู้ว่า การจะใช้ชุดความรู้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงนั้น ครอบครัวซึ่งประกอบด้วยพ่อแม่ลูกและสมาชิกสำคัญคนอื่น ๆ ในครอบครัวจะต้องมีความตั้งใจในการปฏิบัติ และรู้จักประเมินผลการปฏิบัติของตนหลังการใช้ชุดความรู้ ว่าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านที่พึงประสงค์อย่างใดบ้าง (ด้วยการตรวจสอบพฤติกรรมพัฒนาครอบครัวเข้มแข็งท้ายบท)

5. เพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรม การอ่านชุดความรู้ครอบครัวเข้มแข็งควรเป็น การอ่านที่ผู้อ่าน (ครอบครัว) รู้จักจับประเด็นความคิด นำมาถกอภิปรายกัน กับลูกหลาน และการอ่านไม่ใช่เป็นการอ่านเพียงครั้งเดียว แต่ควรอ่านหลาย ๆ ครั้ง การที่อ่านหลายครั้งจะช่วยให้เกิดการทบทวนความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น และ พร้อมกับการทบทวนความเข้าใจ ก็ควรหมั่นตรวจสอบดูแลความสอดคล้อง ระหว่างความรู้ความเข้าใจกับการปฏิบัติจริงที่เกิดขึ้นของตนด้วย

6. อีกประการหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญมากคือ การแลกเปลี่ยนความคิดระหว่าง สมาชิกของครอบครัวตนเองและระหว่างความคิดครอบครัวของตนกับความคิด ของครอบครัวผู้อื่น (เช่น ครอบครัวญาติ ครอบครัวบ้านใกล้เคียง) เพื่อ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็ง การแลกเปลี่ยนความคิดระหว่างกันเช่นนี้ไม่เพียงแต่จะช่วยเสริมสร้างพลังความ เข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับครอบครัวของตนเองเท่านั้น หากยังจะช่วยแผ่ขยาย ความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัวอื่น ๆ และสังคมโดยรวมที่อยู่รอบครอบครัว อีกด้วย

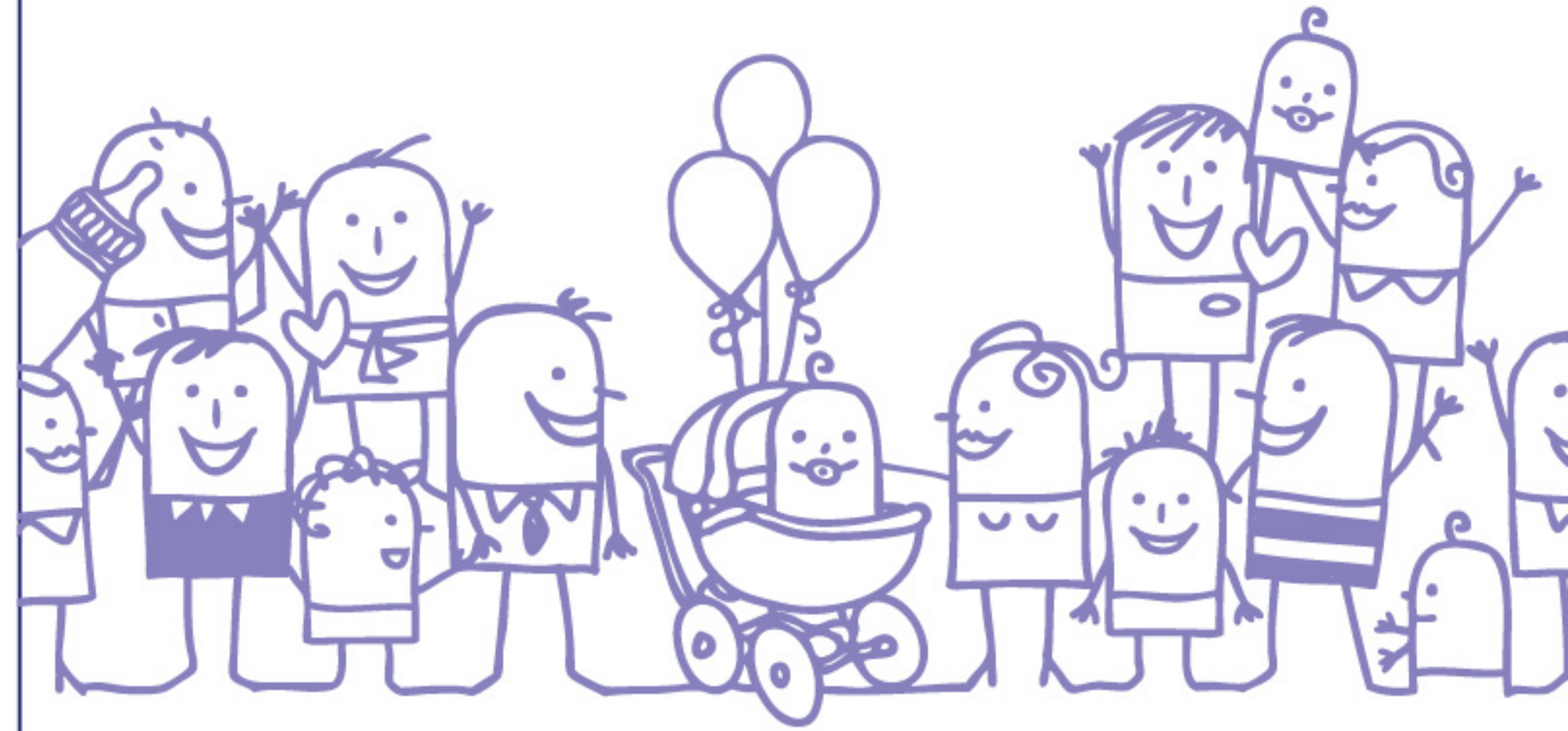
7. ผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวอาจใช้การสังเกตของตนหลังจากที่ได้ให้ ครอบครัวลองใช้ชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งนี้ไปแล้ว สักระยะหนึ่ง เช่น 1 เดือน 2 เดือน 3 เดือน หรือครึ่งปี ... ว่ามีการเปลี่ยนแปลง ทางพฤติกรรมใดบ้าง (ในทางที่ดีขึ้น) พฤติกรรมที่สังเกตอาจมีทั้งพฤติกรรม ที่แสดงความคิด ความรู้สึก ทำที่ต่อสิ่งต่าง ๆ และการกระทำที่เกี่ยวข้องพัน กับการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว

ทางหนึ่งที่อาจช่วยผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวในการประเมินการเปลี่ยนแปลง ภายในครอบครัว นอกเหนือจากการตั้งข้อสังเกตของผู้ปฏิบัติงานครอบครัว เองแล้วก็คือ การให้สมาชิกครอบครัวลองประเมินการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ของบุคคลในครอบครัว อย่างไรก็ตามในจุดนี้ควรต้องระวังไม่ให้การประเมินกัน และกันของสมาชิกครอบครัวเป็นการทำลายสัมพันธภาพไป ผู้ปฏิบัติงานด้าน ครอบครัวควรต้องใช้หลักจิตวิทยาพอสมควรในการกลั่นกรองว่า จะเริ่มจาก สิ่งดีของครอบครัวตรงจุดใดได้บ้าง และพึงหลีกเลี่ยงจากการเน้นจุดไม่ดี เพื่อ พยายามให้งานด้านครอบครัวเกิดผลในการป้องกันมากกว่าการเน้นจุดที่ต้อง แก้ไขตลอดเวลา กล่าวคือควรช่วยครอบครัวในการลดปัจจัยเสี่ยงและเพิ่ม ปัจจัยป้องกันให้มากขึ้น แทนการเน้นจุดบกพร่องของกันและกันมากเกินไป เพราะจะทำให้เสียกำลังใจในการพยายามปรับปรุง

8. ผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว พึงระวังและควรตระหนักว่า ความเข้มแข็ง ในครอบครัว ไม่ได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาข้ามคืน หากเป็นกระบวนการที่ครอบครัว จะต้องร่วมกันพัฒนาและเสริมสร้าง รัฐบาลแห่งครอบครัวจะลองไปไม่ได้ ถ้าหัวหน้าครอบครัวและมวลสมาชิกครอบครัวทุกคนขาดความมุ่งมั่นและ ความร่วมมือกันอย่างแท้จริงเพื่อนำนาวาครอบครัวลำนี้นลงสู่ท้องน้ำ ซึ่งแม้ อาจมีลักษณะสงบเย็นบนผิวน้ำ หากก็ยังมีโชติหินและเขี้ยวกรากในบางครั้ง ให้รอดพ้นไปจนกว่าจะถึงฝั่งอันเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางได้อย่างปลอดภัย

9. ผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวถือเป็นกัลยาณมิตรที่แท้จริงและสำคัญยิ่งของครอบครัว จึงพึงตระหนักในบทบาทหน้าที่อันสำคัญนี้ของตนไว้ ผู้เป็นกัลยาณมิตรเท่านั้นที่จะเฝ้าดูเพื่อนครอบครัวแต่ละครอบครัวด้วยความเข้าใจ ยอมรับความแตกต่างระหว่างครอบครัวแต่ละครอบครัว ให้คำแนะนำช่วยเหลือเขาด้วยจิตใจที่อ่อนโยนและเมตตาปราศจากอคติ ประคับประคองและยินดีเมื่อเขาสามารถฟันฝ่าอุปสรรคไปสู่จุดหมายของเขาได้อย่างมีศักดิ์ศรีและปลอดภัย

สุดท้ายผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวควรทำความเข้าใจกับครอบครัว (พ่อแม่หรือผู้ใช้) ให้ตระหนักอีกครั้งว่า ชุดความรู้เสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งห้าด้านตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งห้าด้านนี้ ไม่ใช่คำตอบทั้งหมดของการปฏิบัติเพื่อสร้างความเข้มแข็งในครอบครัว หากเป็นเพียงเอกสารที่มุ่งให้สาระและแนวทางสำคัญในการแนะนำครอบครัวให้ไปสู่การพัฒนาเสริมสร้างครอบครัว ให้มีความสุขมั่นคงแข็งแรงเป็นประการสำคัญเท่านั้น ประโยชน์ของการใช้ชุดความรู้นี้จะเกิดผลอย่างแท้จริงยังขึ้นอยู่กับความตั้งใจเอาใจใส่อย่างจริงจังต่อการปฏิบัติตามแนวทางที่เสนอไว้ อีกทั้งครอบครัวยังอาจขยับขยายปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และลักษณะเฉพาะของครอบครัวแต่ละครอบครัวได้อีกด้วย

“ครอบครัวทุกครอบครัว
ในโลกล้วนมีศักดิ์ศรีและคุณค่า
ทุกอย่างก้าวที่นำไปสู่การพัฒนาและ
เสริมสร้างพลังความเข้มแข็ง
อาจยังมีอุปสรรคขัดขวาง
เขาจึงต้องการความช่วยเหลือแนะนำจาก
ผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว
ที่จะทำบทบาทหน้าที่อย่างเต็มกำลังใน
ฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร”

บทนำ

ชุดความรู้ครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐาน ครอบครัวเข้มแข็งห้าด้าน

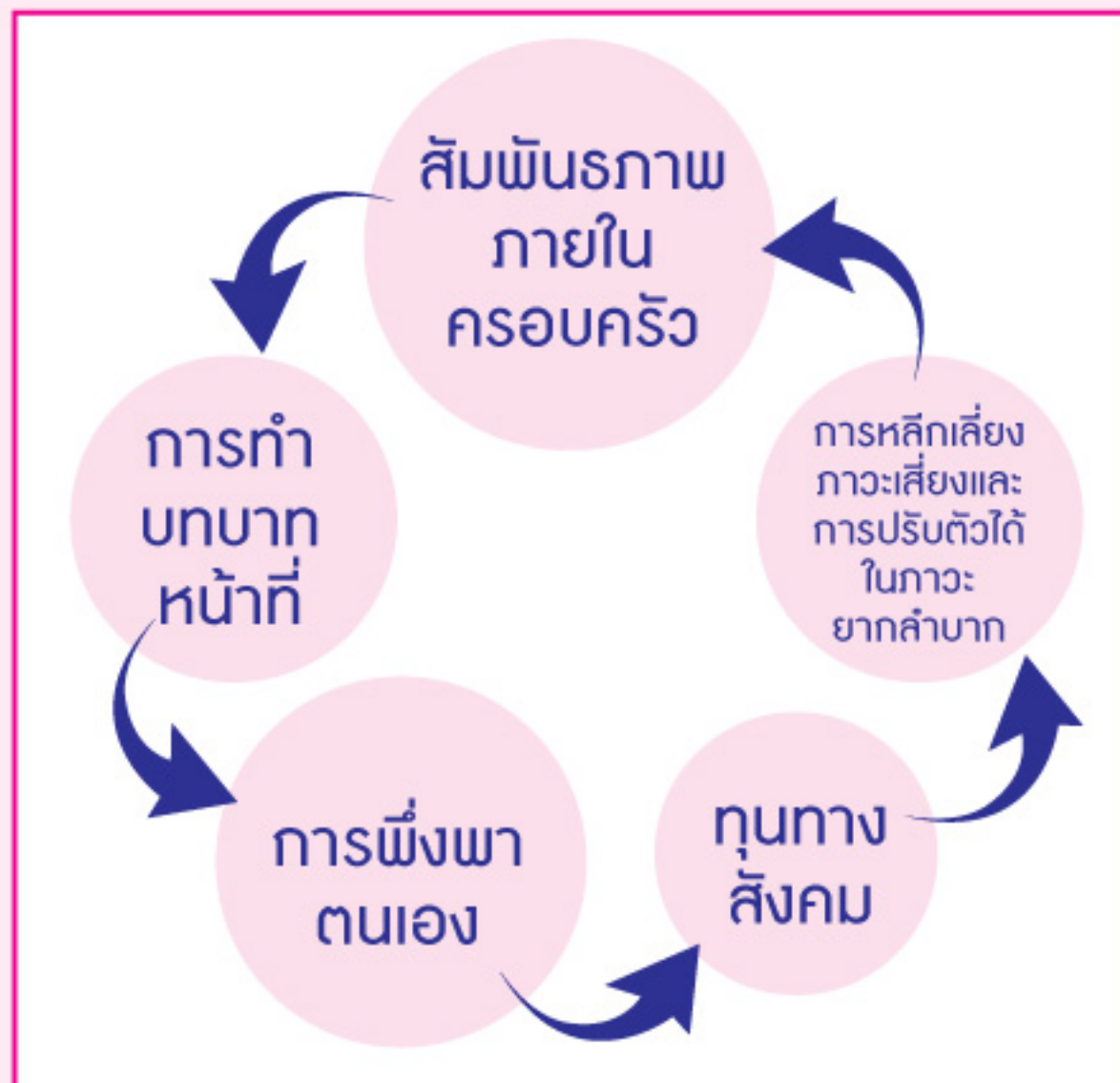
จากการศึกษาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - 2554) พบว่ามีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การมุ่งสู่ สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ด้วยเหตุนี้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จึงได้พัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทยขึ้น ตัวชี้วัดนี้ได้ผ่านกระบวนการระดมความคิดเห็นและความร่วมมือของหน่วยงาน องค์กร และภาคีที่เกี่ยวข้อง การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย วางอยู่บนหลักการในการพัฒนาว่า แนวคิดความสุขหรือความอยู่เย็นเป็นสุข จัดเป็นค่านิยมร่วมของการดำรงชีวิตและการพัฒนาสังคมไทยตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักสำคัญยิ่งที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชในรัชกาลปัจจุบันได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณมอบแก่พสกนิกรชาวไทยไว้เป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้จึงสมควรที่จะมีการกำหนด บัณฑิตร่วมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับร่วมกันขึ้น บัณฑิตร่วมที่สำคัญบัณฑิตหนึ่ง ได้ผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้าในบริบทของสังคม-วัฒนธรรมไทยมาแล้วว่า ส่งผลต่อความสุขในการดำรงชีวิตและการพัฒนาสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยึดมั่นก็คือ **ความเข้มแข็งของครอบครัว** เพราะครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้น ที่สำคัญที่สุดในชีวิต ครอบครัวเข้มแข็งมั่นคงสามารถนำให้สังคมและประเทศชาติ ไปสู่การพัฒนาที่ดั่งใจหมายทั้งหลายทั้งปวง โดยเฉพาะจากการวิจัยศึกษาตัวชี้วัด ครอบครัวเข้มแข็ง ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และประเทศ ซึ่งได้รับการสนับสนุน

จากสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พบว่าครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง จะประกอบด้วยห้าด้านด้วยกัน คือ ด้านสัมพันธภาพ ด้านการพึ่งตนเอง (เศรษฐกิจ สุขภาพ ข้อมูลข่าวสาร และการเรียนรู้) ด้านการทําบทบาทหน้าที่ของครอบครัว ด้านทุนทางสังคม และด้านการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก

ด้วยความเป็นมาดังกล่าว สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จึงได้ริเริ่มโครงการจัดทำ ชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งขึ้น เพื่อให้ครอบครัวทั่วไปและผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวได้มีหลักการ และแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง โดยผ่านเกณฑ์มาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในครอบครัวทั่วไปของ สังคมไทย ซึ่งความริเริ่มนี้เป็นการสืบเนื่องต่อจากการศึกษาวิจัยตัวชี้วัดครอบครัว เข้มแข็งเพื่อให้เกิดผลในการปฏิบัติ (สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่ง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551) ชุดความรู้เพื่อเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็ง ตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้านนี้ ครอบคลุมเนื้อหาในด้านสัมพันธภาพ การพึ่งตนเอง การทําบทบาทหน้าที่ การสร้างและพัฒนาทุนทางสังคม การหลีกเลี่ยง ภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก และเนื้อหาทั้ง 5 ด้านนี้จะแยก กล่าวออกจากกัน เพื่อความชัดเจนในการกล่าวถึงก็จริง แต่ควรเข้าใจว่า แต่ละด้านของเนื้อหานี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด หากยังคงมีความเกี่ยวข้องและอาจเหลื่อมล้ำกันบ้างในบางจุด แล้วแต่สถานการณ์ เฉพาะต่าง ๆ ที่ครอบครัวต้องเผชิญ ความเข้มแข็งของครอบครัวจะดำเนิน ไปได้อย่างมีประสิทธิภาพราบรื่นเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับ การดูแลรักษามาตรฐาน

ครอบครัวเข้มแข็งทั้งห้าด้านนี้ไปพร้อม ๆ กัน รวมทั้งการเฝ้าแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอเพื่อให้ครอบครัวของตนทันต่อความก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ตามกระแสโลก ซึ่งครอบครัวไม่อาจยับยั้งได้ หากจำเป็นต้องผ่อนปรนตนเองให้ปลอดภัยและรักษาเสถียรภาพและคุณธรรมของครอบครัวไปพร้อม ๆ กันด้วย

ครอบครัวเข้มแข็ง

ชุดความรู้ด้านสัมพันธภาพของครอบครัว

ความสำคัญของสัมพันธภาพของครอบครัว

ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าที่ตนเติบโตขึ้นมาจนเป็นพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายของลูกหลานนั้น ก็เพราะการได้รับการหนุนตอดมก่อก่อมาจากการอบรมเลี้ยงดูด้วยความรักของพ่อแม่ ความผูกพันระหว่างแม่และลูกเกิดขึ้นแม้ก่อนลูกเกิด และความผูกพันนี้ยิ่งทวีขึ้นเมื่อลูกเกิดมาแล้ว และยั่งยืนนานไปจนตลอดชีวิต สัมพันธภาพของครอบครัวดำเนินไปอย่างเป็นกระบวนการภายใต้ระบบครอบครัวที่ตอนเริ่มต้น อาจประกอบด้วยสมาชิกครอบครัวเพียงพ่อแม่และลูกหนึ่งคน แต่ต่อมาอาจขยายไปยังลูกคนอื่น ๆ และสมาชิกอื่น เช่น พี่ป้า น้าอาของผู้เป็นพ่อแม่ เป็นต้น ความมั่นคงเข้มแข็งของครอบครัวเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ที่มีความสำคัญยิ่งนี้คือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูก และไปสู่พ่อแม่ลูก และขยายไปสู่ พ่อแม่ลูกและสมาชิกอื่นที่มีความสำคัญในครอบครัว

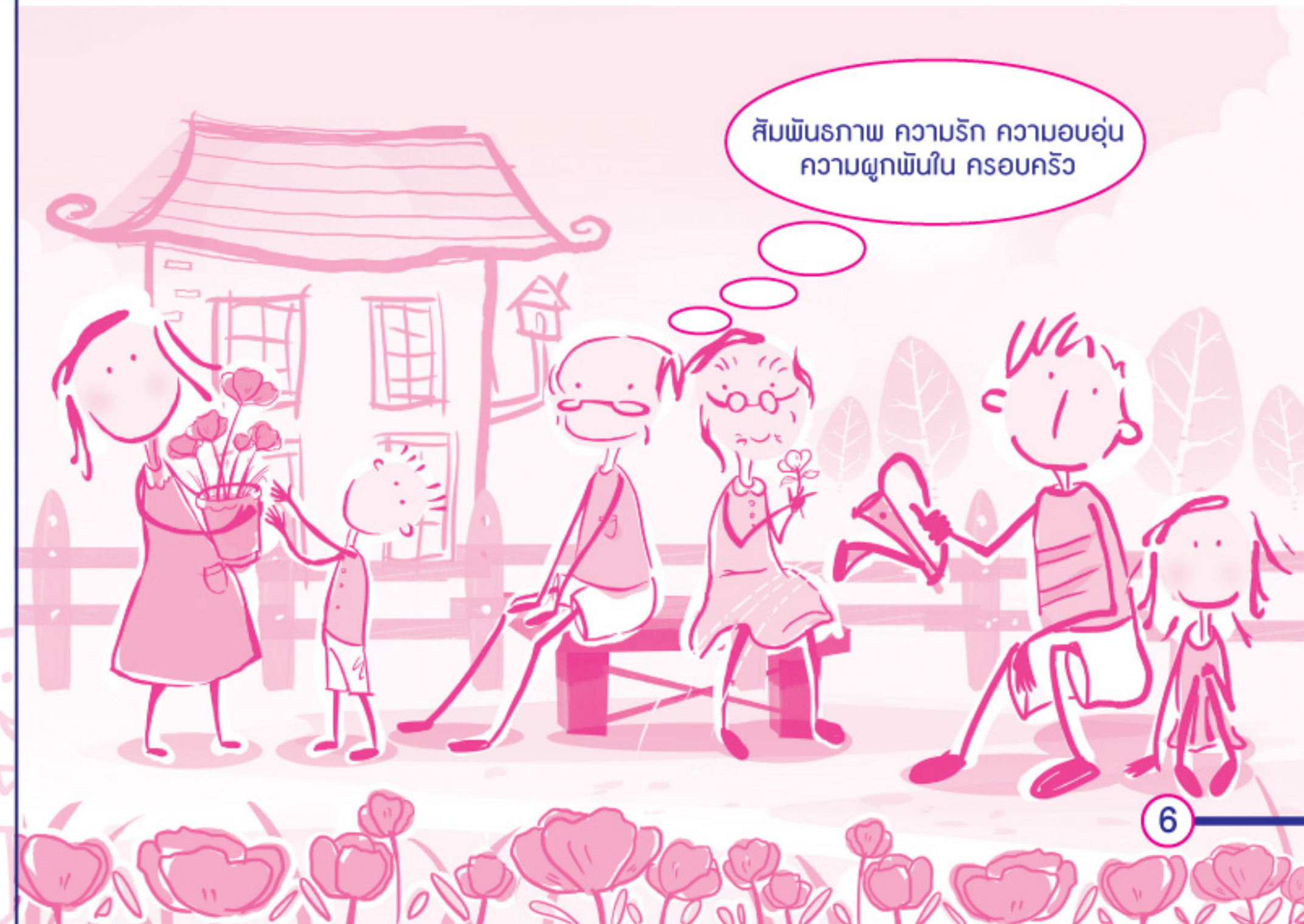
มีผลงานการศึกษาค้นคว้าแสดงให้เห็นเป็นหลักฐานแล้วว่าปฏิสัมพันธ์ที่เด็กมีกับครอบครัวโดยเฉพาะกับแม่พ่อ พี่น้อง ตั้งแต่ระยะเวลาแรก ๆ ในชีวิตนั้นมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการวางพื้นฐานของลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมต่าง ๆ ของเขา พ่อแม่ที่แสดงท่าทีรังเกียจเด็ก ไม่ยอมรับเด็ก กล่าวคือมีสัมพันธภาพที่ห่างเหินกับเด็ก หรือปฏิบัติต่อเด็กอย่างมีอคติตั้งแต่แม้ก่อนเด็กเกิด แรกเกิด และตลอดช่วงชีวิตเยาว์วัยของเด็ก หากเราไม่ว่าตนกำลังบั่นทอนสัมพันธภาพที่ดีและมั่นคงของครอบครัว อันเป็นเหตุให้เกิดความอ่อนแอในครอบครัวของตนได้ในเวลาต่อมา เพราะเมื่อความสัมพันธ์ของครอบครัวลดความเข้มแข็งลงพลังของครอบครัวในด้านความร่วมมือร่วมใจกันทำงานสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความคิดอ่านเพื่อจะหาทางเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ก็จะลดทอนลงหรือขาดหายไป

สัมพันธภาพครอบครัวและพัฒนาการเด็ก

จากที่กล่าวข้างต้นมาแล้วว่าครอบครัวสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ซึ่งครอบคลุมทั้งสัมพันธภาพระหว่างแม่กับลูก พ่อกับลูก ลูกกับพี่น้อง ลูกกับสมาชิกอื่นที่มีความสำคัญต่อครอบครัว เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่งของการสร้างความเข้มแข็งในครอบครัว และจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อการพัฒนาครอบครัวในระยะต่อมาด้วย จึงจำเป็นต้องอธิบายรายละเอียดต่อไปโดยเฉพาะความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่างสัมพันธภาพครอบครัวกับพัฒนาการเด็ก

ความสัมพันธ์ที่เด็กมีต่อพ่อแม่ พี่น้อง เพื่อนร่วมวัย ต่างวัย และผู้ใหญ่อื่น ล้วนมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเด็ก โดยเฉพาะในการพัฒนาแบบอย่างภายในของความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดที่วางอยู่บนพื้นฐานของความผูกพันแรกสุดกับพ่อแม่ หากปราศจากความผูกพันใกล้ชิดนี้แล้ว เด็กจะมีพื้นฐานพัฒนาการที่อ่อนแอทั้งร่างกาย อารมณ์และจิตใจ ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยที่พบอย่างสอดคล้องกันทุกแห่งในครอบครัวทั่วไปของโลกก็คือ เด็กที่เริ่มชีวิตวัยต้นในครอบครัวที่ปราศจากความผูกพันใกล้ชิดระหว่างตนกับพ่อแม่ พี่น้อง หรือครอบครัวโดยรวมแล้ว มักจะแสดงลักษณะพฤติกรรมและจิตใจที่ไม่เป็นสุข โดยเฉพาะการแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวในรูปแบบต่าง ๆ ยิ่งถ้าไม่ได้รับการดูแลแก้ไขปรับปรุงในด้านสัมพันธภาพครอบครัวเนิ่นนานเท่าใด ก็จะมีพบว่าพฤติกรรมความก้าวร้าวนี้จะมีคามรุนแรงเพิ่มขึ้น ตลอดจนมีความซับซ้อนในรูปแบบต่าง ๆ ที่แสดงออก เช่น จากพฤติกรรมการรังแกน้อง ทำร้ายเพื่อน ไปจนเป็นยวอาชญากร มีพฤติกรรมเป็นอันธพาลและทำผิดกฎหมายต่าง ๆ ครอบครัวโดยเฉพาะผู้เป็นพ่อแม่หรือผู้รับผิดชอบต่อการดูแลเด็ก จึงต้องพึงระวังในเรื่องการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างตนและลูกให้มาก รู้จักสังเกตความผิดปกติ

แม้จะเล็กน้อยที่เกิดขึ้น การเลี้ยงดูเด็กทางกายให้กินดีอยู่ดีแต่เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ หากจะต้องเอาใจใส่ดูแลเด็กในด้านความต้องการทางอารมณ์จิตใจอย่างสม่ำเสมอด้วย อนึ่ง การสร้างความผูกพันและความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างกันในครอบครัว จะช่วยเป็นภูมิคุ้มกันให้เด็กในการเผชิญกับสิ่งที่ไม่ดีต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะเรื่องของการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งชั่วร้ายและสิ่งเสพติดต่าง ๆ เด็กและเยาวชนที่เติบโตในครอบครัวที่มีสัมพันธภาพต่อกันอย่างห่างเหิน คลอนแคลนมักถูกพบว่า ตกเป็นเหยื่อของการถูกชักจูงให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมเสพติดต่าง ๆ ได้ง่าย ซึ่งตรงข้ามกับเด็กและเยาวชนที่เติบโตภายในบรรยากาศครอบครัวที่อบอุ่นสามารถพึงพิงและไว้วางใจกัน เด็กเหล่านี้จะมีภูมิคุ้มกันตนให้ปลอดภัยจากสิ่งชั่วร้ายหรือไม่ดีต่าง ๆ ได้ เช่น การติดเกม การพนันในรูปแบบต่าง ๆ การติดยาเสพติด การร่วมกระทำอาชญากรรม เป็นต้น

เหตุที่โยงสัมพันธ์ภาพของครอบครัวสู่พัฒนาการก็เพราะว่า สัมพันธภาพของครอบครัว ซึ่งหมายรวมถึงหลาย ๆ อย่างด้วยกันในที่นี้ ที่สำคัญได้แก่ การมีความผูกพันรักใคร่ มีความปรารถนาดีและเอื้ออาทรต่อกัน ห่วงใยกัน ความสัมพันธ์ลักษณะเช่นนี้สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ โดยเฉพาะเด็กได้ดีที่สุด พ่อแม่ที่สามารถสื่อทั้งความคิดและความรู้สึกที่ดีต่อลูก ลูกย่อมสัมผัสได้ในสัมพันธภาพที่พ่อแม่แสดงออกต่อตน ช่วยให้เด็กเกิดความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัย และผ่อนคลาย สามารถพัฒนาเติบโตไปได้ตามวัย โดยไม่มีอุปสรรค อีกทั้งยังช่วยให้เด็กสามารถขยายขอบเขตของความรู้สึกที่ดี ๆ นี้ให้แก่พี่น้องและบุคคลอื่น ๆ ตลอดจนสังคมรอบข้างอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่า สัมพันธภาพที่ดีของครอบครัว ซึ่งเริ่มจากการสื่อสารที่ดีทั้งทางด้านอารมณ์ ความรู้สึกและความคิดสามารถนำไปสู่พัฒนาการที่ดีและสมดุลของเด็กทั้งในด้านการ จิตใจ และคุณธรรม เมื่อเด็กเกิดพัฒนาการสมดุลตามวัยแล้ว ก็ย่อมนำความสุขความสบายใจมาสู่ครอบครัว เกิดพลังร่วมระหว่างพ่อแม่ลูก และสมาชิกอื่นของครอบครัวที่จะก้าวไปสู่อนาคตที่มั่นคงข้างหน้า ความมั่นคงแข็งแรงของครอบครัวจึงสามารถวัดได้ด้วยตัวชี้วัดสำคัญซึ่งได้แก่ สัมพันธภาพของครอบครัวนี้เอง

ครอบครัวเปลี่ยนแปลง สัมพันธภาพเปลี่ยนแปลง

ปัจจุบัน โครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปมาจากโครงสร้างครอบครัวแบบที่เป็นครอบครัวขยายคือ ประกอบด้วยบุคคลสามช่วงชีวิต คือ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และลูกหลาน กลายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ครอบครัวเดี่ยว ก็คือ ครอบครัวที่มีเฉพาะพ่อแม่ลูก ยิ่งกว่านั้น ยังพบแนวโน้มของครอบครัวที่มีแม่คนเดียว (หรือพ่อคนเดียว) อยู่กับลูกมากที่สุด ตลอดจนยังมีครอบครัวอีกหลากหลายประเภทที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เช่น ครอบครัวอุปถัมภ์ ครอบครัวที่มีพ่อแม่เพศเดียวกัน ครอบครัวไร้บ้าน ครอบครัวหลายบ้าน เป็นต้น โดยเฉพาะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประชากร กล่าวคือครั้งหนึ่งเราเคยมีประชากรในวัยเด็กเป็นสัดส่วนสูงสุด แต่ขณะนี้ประชากรในวัยผู้สูงอายุกลับมีแนวโน้มที่จะมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเหตุที่มีคนอายุยืนยาวเพิ่มขึ้น ข้อนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างครอบครัว เมื่อโครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนแปลง ก็ทำให้เกิดผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพของครอบครัวตามมาด้วย

เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว ครอบครัวไทยของเรามีลักษณะสำคัญคือ เป็นครอบครัวที่เริ่มต้นด้วยการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว โดยจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก่อนที่จะแยกไปอยู่ต่างหาก ซึ่งในครอบครัวที่มีลักษณะเช่นนี้ในอดีตทำให้สมาชิกใหม่หรือเด็ก ๆ ที่เกิดมานอกจากจะได้รับการอบรมจากพ่อแม่ของตนแล้ว ยังได้รับอิทธิพลสำคัญจากปู่ย่าตายายและญาติผู้ใหญ่ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันในการถ่ายทอดคุณธรรม ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ ในกรณีที่หากต้องมีการเลิกรากัน ก็จะทำกันอย่างง่าย ๆ

คือการสมัครใจเลิกจ้างกันไปเอง อย่างดีก็มีผู้ใหญ่รู้เห็นเป็นพยานด้วยเท่านั้น ไม่ต้องไปว่าคดีความกันถึงโรงถึงศาลแต่อย่างใด การสืบรับมรดกก็รับได้ ทั้งฝ่ายพ่อและแม่ และมีแนวโน้มคล้ายกันว่า ลูกสาวคนสุดท้องซึ่งมักจะยังอาศัยอยู่กับพ่อและแม่จะเป็นผู้รับมรดก แต่ละครอบครัวไทยในอดีตจึงมี วงศาคณาญาติกว้างใหญ่ และมีจำนวนมากในหมู่บ้านต่าง ๆ ลักษณะเหล่านี้ จัดเป็นแบบทั่ว ๆ ไปของครอบครัวชนบทในสังคมไทยแต่อดีต และสามารถ กล่าวโดยรวมได้ว่าภายในแต่ละครอบครัวสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกครอบครัว เป็นไปอย่างอบอุ่นนอานาตรต่อกัน โดยเฉพาะเด็กสามารถพึ่งพิงทั้งพ่อแม่และ ปู่ย่าตายาย พี่ป้าน้าอา ทั้งในครอบครัวและนอกครอบครัว ครอบครัวแต่ละ ครอบครัวภายในชนบทหนึ่ง ๆ มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน สามารถพึ่งพากันได้ ระบบเครือญาติที่มีความเข้มแข็งสามารถสนับสนุนและเป็นที่พึ่งพิงแก่ครอบครัว ทั้งในยามสุขและยามทุกข์ได้

แต่เมื่อวันเวลาผ่านไป มีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มากมายเกิดขึ้นทั่วโลก รวมทั้งครอบครัวในชนบทของไทยด้วย แต่ก่อนครอบครัวไทยจะมีลูกกันมาก โดยเฉลี่ยครอบครัวละประมาณ 5 - 6 คน เพราะมีความต้องการแรงงานมาก ต่อมาโครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนแปลง มีการเปลี่ยนรูปแบบจากครอบครัวขยาย

ซึ่งมีสมาชิกต่างช่วงวัยอาศัยร่วมกัน มาเป็นครอบครัวซึ่งมีเฉพาะพ่อแม่ลูกมากขึ้น ทำให้ขนาดของครอบครัวมีแนวโน้มลดลง อีกทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจบีบบังคับ ให้สมาชิกครอบครัวมีการย้ายถิ่น เพื่อแสวงหางานทำในตัวเมืองมากขึ้น ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการนำลูกเล็กมาดูแล และเผชิญชีวิตในเมือง จึงมีการ ผากเด็กไว้กับผู้เป็นปู่ย่าตายายในชนบท ทำให้ลักษณะครอบครัวไทยในชนบท ทั่วไปขณะนี้ปัจจุบันเป็นครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ เพราะเด็กเสียโอกาสที่จะได้อยู่ พร้อมหน้าพร้อมตากับพ่อแม่ตั้งแต่อายุน้อย ทั้ง ๆ ที่อยู่ในวัยสำคัญแห่ง การเจริญเติบโต ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกจึงดูห่างเหิน ไม่ใกล้ชิดกัน เหมือนในอดีตที่ผ่านมา

เวลาจากอดีตผ่านมากว่าห้าสิบหกสิบปีจนปัจจุบันทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลง ต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อครอบครัวโดยเฉพาะในด้านสัมพันธภาพ ด้วยเหตุ ปัจจัยหลายประการ โดยเฉพาะสภาพของสถานที่อยู่ที่กำลังกลายเป็นเมือง และสภาพ ของความทันสมัยที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเจริญก้าวหน้า ทางเทคโนโลยี เกิดกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เน้นความเป็นตัวตนเฉพาะหรือ บั๊จเจกบุคคลและการให้ความสำคัญต่อการบริโภคและค่านิยมทางวัตถุ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อการสร้างเงื่อนไขต่าง ๆ ทางสังคมให้ต้อง เปลี่ยนไปจากเดิม ทำให้เสถียรภาพความมั่นคงของครอบครัวไทยทั้งในเมือง และชนบทซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีความใกล้ชิดผูกพันกันมาก ต้องคลอนแคลน เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

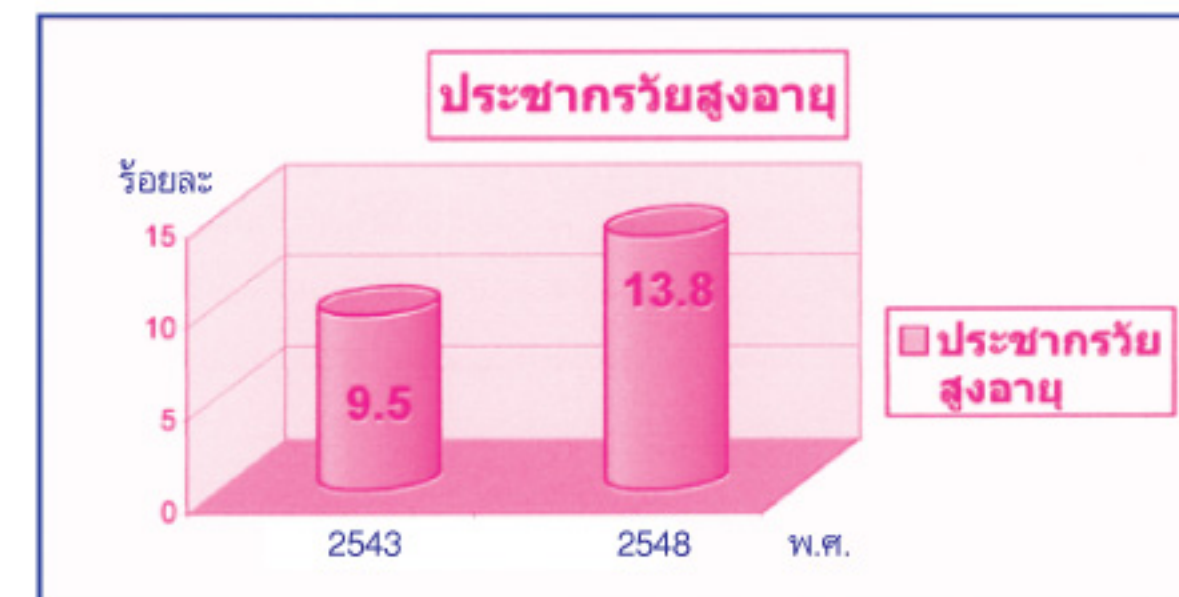
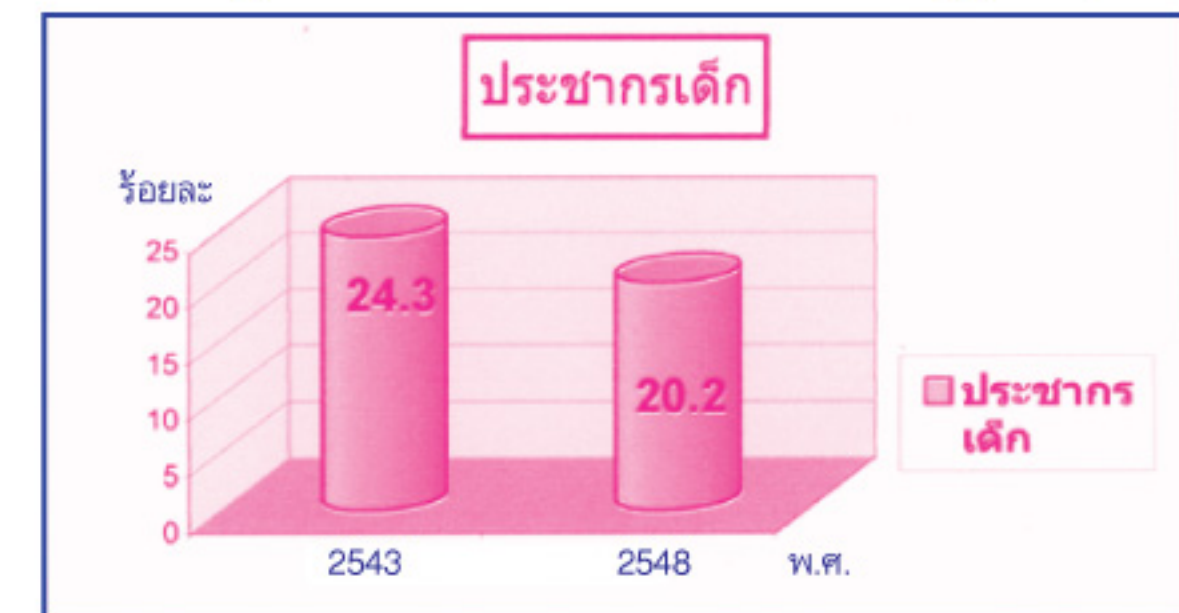
อนึ่ง ปัจจัยทางเศรษฐกิจซึ่งผูกติดกับการให้ความสำคัญของการสร้างและ สะสมทางวัตถุเพื่อการแข่งขันเปรียบเทียบนับเป็นสาเหตุสำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการอพยพโยกย้ายแรงงานจากชนบทสู่ตัวเมืองเพิ่มขึ้นทุกขณะ

ด้วยหวังรายได้เพิ่มขึ้นในการสร้างฐานะครอบครัว ครอบครัวที่เคยอบอุ่นเข้มแข็งในโครงสร้างเดิมแต่อดีตจึงถูกกระทบกระเทือน เกิดการบั่นทอนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครัวเรือน เด็ก ๆ ในครอบครัวจำนวนไม่น้อยในชนบทถูกทอดทิ้งให้ต้องอยู่กับผู้เป็นปู่ย่าตายายแทนการอยู่กับพ่อแม่ ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการทำมาหากินเพราะต้องอพยพหางานทำในที่อื่นหน้าที่ในการดูแลอบรมปลูกฝังถูกถ่ายโอนให้แก่ปู่ย่าตายายที่มักอยู่ในสถานะที่ขาดการสนับสนุนทั้งทางเศรษฐกิจและพลังกำลังในการดูแลเด็กสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในครอบครัวที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพครอบครัวอย่างน่าวิตกยิ่ง

คชต่างวัยมองต่างมุม

ก่อนหน้านี้ ได้พูดมาแล้วถึงการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประชากรที่ส่งผลกระทบให้ประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ กล่าวคือ ประชากรวัยเด็กมีสัดส่วนลดลงอย่างรวดเร็ว จากร้อยละ 24.3 ในปี พ.ศ. 2543 เป็นร้อยละ 20.2 ในปี พ.ศ. 2548 ประชากรวัยทำงานยังคงมีสัดส่วนสูงอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 65.9 ในปี 2543 โดยสูงสุดในปี 2542 คือร้อยละ 67.1 ก่อนคาดว่าจะลดลงเป็นร้อยละ 66.0 ในปี 2558 ส่วนประชากรวัยสูงอายุมีสัดส่วนสูงขึ้นเป็นลำดับจากร้อยละ 9.5 ในปี 2543 และคาดว่าจะเป็นร้อยละ 13.8 ในปี 2558 ประเทศและสังคมจึงมีเวลาน้อยในการเตรียมความพร้อมตัวคนและระบบต่าง ๆ ให้รับกับการเปลี่ยนแปลงสำคัญนี้

แผนภูมิแสดงแนวโน้มประชากร เด็ก ผู้สูงอายุ

ย้อนกลับมาที่บริบทของครอบครัว ไม่ว่าครอบครัวจะเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขยายหรือครอบครัวบุญธรรมหรือครอบครัวที่มีแม่คนเดียวหรือพ่อคนเดียวอยู่กับลูกก็ยังเห็นได้ว่า ในแต่ละครอบครัวมีคนต่างวัยอยู่ร่วมกัน มีผลงานวิจัยและข้อสังเกตสอดคล้องกันว่า สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของปัญหาครอบครัวเกิดจากความไม่ลงรอยกันระหว่างสมาชิกต่างเพศต่างวัยในครอบครัว โดยเฉพาะด้านความคิด เจตคติ ความรู้สึกและการรับรู้ ผู้ใหญ่มองปัญหาที่เกิดขึ้นไปตามความคิดและประสบการณ์ของตน ขณะที่เด็กหรือรุ่นลูกรุ่นหลานมองปัญหาไปอีกทางหนึ่ง รับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวแตกต่างไปจากของพ่อแม่และปู่ย่าตายาย คนต่างวัยจึงมักมีมุมมองที่แตกต่างกันออกไป พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวมักยกเหตุผลและประสบการณ์ของตนเป็นข้ออ้างในการให้เด็ก

ปฏิบัติ ขณะที่เด็กต่างวัยก็จะแสดงความคิดและเหตุผลและเจตคติที่แตกต่างจากผู้ใหญ่ แต่เนื่องจากเด็กขาดประสบการณ์ บางครั้งทำให้เขาหาเหตุผลที่แท้จริงมาบอกกล่าวผู้ใหญ่หรือสังคมไม่ได้ในความต้องการที่แท้จริงของตน ไม่เพียงแต่ความคิดที่ไม่ลงรอยกันระหว่างเด็กกับพ่อแม่หรือผู้ใหญ่อื่นในครอบครัวเท่านั้น หากยังมีอีกหลายกรณีที่ความไม่ลงรอยด้านความคิดเกิดขึ้นระหว่างผู้ใหญ่ต่างระดับอายุด้วยกัน คือพ่อแม่กับปู่ย่าตายาย มีงานวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับเจตคติต่อการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่และปู่ย่าตายายซึ่งต่างวัยกันซึ่งก็พบว่า แตกต่างกันออกไป ด้วยมุมมองของพ่อแม่ที่ยังอยู่ในกระบวนการการเปลี่ยนแปลงของความคิดตามยุคสมัย ทำให้ความคิดเห็นที่มีต่อการกล่อมเกลาเลี้ยงดูเด็กไม่เหมือนกันกับของพ่อแม่ตนในบางด้าน ผลกระทบของความไม่ลงรอยกันในการคิดส่งผลต่อการปฏิบัติต่อเด็กรุ่นลูกหลานได้

ยิ่งในยุคปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เข้ามามีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก ไม่เว้นบุคคลในครอบครัวส่งผลกระทบต่อไปยังสัมพันธภาพครอบครัวเป็นอย่างมาก ขณะที่เทคโนโลยีบางอย่างช่วยให้ชีวิตและความเป็นอยู่สบายขึ้นรวดเร็วขึ้น ขณะเดียวกันก็บั่นทอนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวลงไปด้วย พ่อแม่ลูกในหลายครอบครัวแทบจะไม่มีเวลาอยู่ด้วยกัน เพราะต่างคนต่างติดตามความสุขกันคนละอย่าง เด็กติดเกม พ่อแม่ติดการชมรายการต่าง ๆ ทางวิทยุโทรทัศน์ ที่ตนชื่นชอบ ต่างฝ่ายต่างไม่มีเวลาพบหน้ากันเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดในเรื่องต่าง ๆ หรือการปรึกษาหารือ อาจจะพบกันก็ต่อเมื่อเกิดปัญหาที่เกินการเยียวยาแก้ไขเสียแล้ว

ในส่วนของเด็กพิการหรือเด็กพิเศษหรือผู้สูงอายุในครอบครัวก็มักถูกมองเป็นภาระแก่ครอบครัว จึงขาดการได้รับความดูแลด้านจิตใจและสุขภาวะ ความสำคัญและคุณธรรมแห่งความกตัญญูรู้คุณลดน้อยถอยลงไปอย่างมาก ในความคิดของบุคคลหรือพ่อแม่ในวัยหนุ่มสาว ทำให้เกิดแบบอย่างที่ไม่ดีงามแก่เด็กสู่ลูกหลานสืบเนื่องต่อไปอีก อย่างไรก็ตามการมองต่างมุมในด้านความคิดระหว่างบุคคลต่างวัยในครอบครัว ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญของการทะเลาะเบาะแว้งและความไม่ลงรอยในเรื่องอื่น ๆ เช่น การตัดสินใจร่วมกัน และการวางแผนอนาคต แต่ก็ยังมีการมองที่ไม่ต่างมุมกันในเรื่องค่านิยมบางอย่าง เพราะทั้งพ่อแม่และลูกในบางครอบครัวยังอยู่ในวัยที่ไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือยังอยู่ในกระบวนการรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางสังคมเหมือน ๆ กัน นั่นก็คือ ค่านิยมทางวัตถุ ซึ่งเป็นอันตรายมากต่อการสร้างความเข้มแข็งในครอบครัว ที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะความเข้มแข็งมั่นคงในครอบครัวไม่ได้อาศัยความมั่นคงทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องอาศัยความมั่นคงทางจิตใจของสมาชิกในครอบครัวเป็นหลักสำคัญด้วย เมื่อเกิดปัญหาหรือวิกฤตในครอบครัว ทั้งพ่อแม่และลูกจะต้องใช้ความกล้าหาญฟันฝ่าอุปสรรคไปด้วยกัน โดยมีจิตใจมั่นคงและเชื่อมั่นในกันและกัน ความไม่ลงรอยในการคิดอาจแก้ไขได้โดยการใช้เหตุผล ความมั่นคงทางอารมณ์และความจริงใจ แต่การสร้างความอบอุ่นทางจิตใจและอนาคตต่อกันต้องอาศัยเวลาและใช้กระบวนการยาวนานพอสมควร ในการสร้างและสะสมความรู้สึกที่ดีต่อกัน ตลอดจนความเคารพนับถือในคุณค่าศักดิ์ศรี และความแตกต่างของกันและกัน

ฉะนั้นการมองต่างมุมของบุคคลต่างวัยซึ่งนำมาสู่การรับรู้ที่แตกต่างกัน และอาจบันทึกทัศนภาพในครอบครัวได้นั้น จำเป็นที่ครอบครัวจะต้อง เข้าใจ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีลูกอยู่ในช่วงวัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลง อย่างมากทางกายภาพและจิตใจ อีกทั้งเป็นวัยที่ได้รับอิทธิพลจาก เพื่อนร่วมวัยมากที่สุด พ่อแม่และผู้ใหญ่จะต้องมองเขาด้วยความเข้าใจ และเปิดช่อง หรือโอกาสให้เขาสามารถแสดงความรู้สึกนึกคิดได้อย่างไม่ต้องปิดกั้นซึ่งจะ ช่วยให้การมองต่างมุมระหว่างเขากับพ่อแม่หรือผู้ใหญ่อื่นในครอบครัว สามารถประสานกันได้ด้วยเหตุและผล ตลอดจนระดับประคองสัมพันธภาพ ระหว่างกันในครอบครัวให้ดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่น

โดยสาระสำคัญ การสร้างครอบครัวสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นหนทาง นำไปสู่พื้นฐานการวางความเข้มแข็งในครอบครัว เพราะเมื่อครอบครัว มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกันแล้วความปรองดองสามัคคีก็จะเกิดขึ้น ทำให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี และการมีรากฐานที่ดีในการพัฒนาทางจริยธรรม และคุณธรรมต่อไป งานวิจัยค้นคว้ายืนยันผลของสัมพันธภาพครอบครัวที่ดี ว่าสามารถเป็นเกราะป้องกันไม่让孩子เข้าไปข้องเกี่ยวกับสิ่งที่ชั่วร้ายและ อันตรายต่าง ๆ ได้ トラバเท่าที่สมาชิกครอบครัวแม้จะต่างวัยต่างประสบการณ์ และต่างความคิด แต่ก็ยังสามารถพูดคุยกันได้ด้วยเหตุด้วยผลและความเข้าใจ และมีความปรารถนาดีและจริงใจต่อกัน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือกัน ก็เท่ากับ ครอบครัวได้ร่วมกันสร้างป้อมปราการที่แข็งแรงพร้อมต่อการต่อสู้ พันฝ่า อุปสรรคทั้งหลายไปได้จนประสบผลสำเร็จ

การใช้หลักธรรมในการพัฒนาและเสริมสร้างคุณภาพความสัมพันธ์ ในครอบครัว

ในครอบครัวที่ไม่ว่าพ่อแม่จะมีลูกหลานอยู่ในวัยใดก็ตาม เป็นของปกติ ธรรมดาที่จะมีการขัดเคืองกันบ้าง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการสื่อสารในครอบครัว ความขัดเคืองนั้นอาจเกิดขึ้นได้จากสาเหตุหลายประการ เช่น บางครั้งก็อาจ เกิดจากอารมณ์จุกจิกขี้บ่น เจ็บระเบียบของพ่อแม่ บางครั้งก็อาจเกิดจาก ความมั่งง่ายเอาแต่ใจตน หรือความเขินอายไม่เอาใจใส่ของลูกในเรื่อง ระเบียบวินัยของครอบครัวที่วางไว้ บางครั้งก็อาจเกิดจากเหตุภายในตัวบุคคล ดังเช่น การมีโรคภัยไข้เจ็บรบกวนอยู่ภายใน ทำให้ผู้เป็นโรคมีความรู้สึก หงุดหงิดไม่พอใจ มองสิ่งต่าง ๆ ในแง่ลบ อารมณ์ไม่สดใส หรือไม่ก็ อาจเกิดจากสิ่งแวดล้อมภายในบ้าน นอกบ้าน เช่น เสียงรบกวนต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งหมดเหล่านี้อาจเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการสื่อสารซึ่งโยงมาถึง การรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคลในครอบครัวได้ ไม่ว่าจะเป็น สัมพันธภาพระหว่างแม่กับลูก พ่อกับลูก ลูกกับพ่อแม่ หรือสัมพันธภาพ ทั่วไประหว่างสมาชิกต่างวัยอื่น ๆ ในครอบครัวก็ตาม

เมื่อเกิดสัมพันธภาพที่ไม่กลมเกลียวกัน หรือแม้แต่เริ่มสัญญาณแห่ง ความไม่ลงรอยกันระหว่างสมาชิกครอบครัวขึ้น ครอบครัวอาจมีวิธีการต่าง ๆ ตามแต่ประสบการณ์ของตนในการแก้ไขปัญหาหรือปรับปรุงสิ่งดังกล่าวนี้ ให้ดีขึ้น หากมีวิธีการที่ดีที่สุดอยู่อย่างหนึ่งที่ครอบครัวไม่อาจมองข้ามไปได้ นั่นก็คือ การใช้หลักธรรมเป็นเครื่องช่วยในการดูแลทะนุบำรุงสัมพันธภาพ ในครอบครัว ดังตัวอย่างคำให้สติหรือคำสอนของพระอาจารย์มิตซูโอะคเวสโก แห่งมูลินีนิมายาโคตมี ต่อไปนี้

“เมื่อเรารักและเมตตาแก่ตัวเอง รู้จักปล่อยอารมณ์ไม่สบายใจแล้ว เราจะมองเห็นโทษของกิเลสคือ อารมณ์ที่เป็นขี้ทั้งหลายในใจ ขี้เกียจ ขี้อิจฉา ขี้น้อยใจ ขี้กลัว ขี้โกรธ ฯลฯ เมื่อมองเห็นชัดเจนแล้วก็จะเกิดหิริโอตตปปะ ขึ้นในจิตใจ รู้จักระมัดระวังรักษาใจให้เป็นปกติ สุขภาพใจดี สุขภาพกาย ก็จะดีขึ้น เพราะเมื่อเราเจริญเมตตาภาวนาแล้ว ร่างกายก็จะหลั่งสารเอ็นดอร์ฟิน ซึ่งเป็นสารแห่งความสุข ทำให้สุขภาพกายดีขึ้น

เมื่อความไม่สบายใจหมดไป มีแต่รู้สึกสบายใจและความรู้สึกดี ๆ แล้ว ก็ให้ระลึกถึงความสบายใจ ความรัก ความเมตตาที่มี และให้เราจินตนาการ ว่าทุกลมหายใจเข้าออกคือ การแผ่ความรู้สึกดี ความรู้สึกเมตตาออกไป ให้ผู้อื่น ยิ่งแผ่ออกไปมากเท่าใด ก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น” (คาเวสโก หน้า 91 - 92)

เมื่อลงสู่การปฏิบัติ ท่านกล่าวว่า

“เห็นอะไร ได้ยินอะไร รู้อะไร ไม่ถูกใจ หยุดทำ หยุดพูด หยุดคิด หายใจ เข้าลึก ๆ หายใจออกยาว ๆ ใจสงบ เบา สบาย เมื่อเกิดอารมณ์ไม่พอใจ ไม่ต้องหาว่าใครผิด ใครถูก ระวังใจร้อนของตัวเองก่อน หายใจเข้าลึก ๆ หายใจออกยาว ๆ ตั้งมั่นอยู่ในจิตดี ทำดี” (คาเวสโก หน้า 100, 102)

ตัวอย่างหลักธรรมที่ดูง่าย หากฝึกซึ่งและแบบคายดังกล่าวข้างบนนี้ จะช่วยให้สัมพันธภาพระหว่างพ่อแม่ลูก และสมาชิกทั้งมวลในครอบครัว สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่น การสื่อสารความระหว่างกันก็จะแจ่มชัด เป็นประโยชน์ต่อกันมากขึ้น และเสริมกำลังใจให้แก่กันในการคิดที่จะทำอะไร ให้สร้างสรรค์ต่อครอบครัวได้อย่างแน่นอน

หลักการและแนวปฏิบัติการสร้างครอบครัวเข้มแข็งด้วยสัมพันธภาพ

1. หลักการเคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล พ่อแม่ลูกและบุคคลทุกคน ในครอบครัว อาจมีความคิดเห็นและความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน และอาจมองสิ่งต่าง ๆ ต่างมุมกัน ทุกคนจึงควรต้องรับฟังและเคารพ ความคิดเห็นของกันและกันอย่างมีเหตุมีผล และมีความจริงใจต่อการยอมรับ ศักยภาพของกันและกัน

2. การพัฒนาทั้งหลายทั้งปวง มีฐานมาจากการมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว กล่าวคือ ความสัมพันธ์ที่ดีนำไปเกิด สุขภาพจิตที่ดี สุขภาพทางกายที่ดี และความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ อีกทั้งยังลดความเห็นแก่ตัว ทำให้เกิดการสื่อสารที่สร้างสรรค์ต่อกันและความอนุเคราะห์ต่อกันมากขึ้น

3. ครอบครัวตระหนักความสำคัญของการร่วมมือร่วมใจของบุคคลใน ครอบครัว เพื่อสร้างเป็นฐานความเข้มแข็งทั้งเพื่อการพัฒนาชีวิตครอบครัว โดยรวมและเพื่อเตรียมพร้อมต่อการเผชิญอุปสรรคหรือภาวะวิกฤติต่าง ๆ ตลอดจนปัญหาใด ๆ ที่อาจเกิดขึ้น

4. การรู้จักใช้หลักธรรมในการสร้างคุณภาพความสัมพันธ์ในครอบครัว และรู้จักทะนุบำรุงรักษาสัมพันธภาพเช่นนั้น ในครอบครัวด้วยการมีสติ กำกับอารมณ์และพฤติกรรม เพื่อช่วยให้สัมพันธภาพระหว่างสมาชิกครอบครัว สามารถดำเนินและพัฒนาต่อไปได้อย่างราบรื่น สัมพันธภาพเช่นนี้จะเปิดทาง ให้เกิดการสื่อสารที่ชัดเจน สร้างสรรค์ สามารถสนองตอบความต้องการ ของครอบครัวได้อย่างสมบูรณ์

การตระหนักในความสำคัญของการสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว
ว่าเป็นบ่อเกิดแห่งพลังทั้งปวง โดยเฉพาะพลังคุณธรรม จึงควรระวังรักษา
และฟูมฟักดูแลความสัมพันธ์ในครอบครัวไว้ให้มั่นคงยืนยาว ด้วย
ความเอาใจใส่และอนุเคราะห์กันอย่างสม่ำเสมอทั้งในยามสุขและยามทุกข์
ให้รู้จักใช้คุณค่าจากบทเรียนและประสบการณ์ชีวิตครอบครัวทุกขั้นตอน
ให้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในครอบครัวของตน
เพื่อจะได้สามารถแผ่ขยายความเข้มแข็งของครอบครัวตนออกไปสู่
ความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมภายนอกสืบต่อไป

ด้านการทำบทบาทหน้าที่ ของครอบครัว

ความสำคัญของการทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัวอย่างจริงจังและรับผิดชอบ

ความเข้มแข็งของครอบครัวด้านหนึ่งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง
ระบุความเข้มแข็งด้านการทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว นั่นก็คือ การที่
ครอบครัวสามารถกระทำหน้าที่และบทบาทของตนอย่างสมบูรณ์ครบถ้วน
ก็จะเป็นหลักประกันการนำครอบครัวของตนไปสู่ความเข้มแข็ง มีเสถียรภาพ
มั่นคงต่อไปได้ ในทางตรงข้าม ครอบครัวที่ย่อหย่อนต่อการทำบทบาทหน้าที่
ก็จะไม่อาจประคับประคองครอบครัวให้ผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้
การขาดประสิทธิภาพในการทำหน้าที่ของครอบครัวทำให้เกิดชีวิตครอบครัว
ที่อ่อนแอ ขาดเสถียรภาพ จากการประเมินสถานการณ์ครอบครัวไทย
พบว่าครอบครัวทุกระดับมีการตระหนักอย่างจริงจังน้อยลงในความสำคัญ
ของบทบาทหน้าที่ของตนโดยเฉพาะในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก แต่มักผลักภาระ
ความรับผิดชอบสำคัญนี้ไปให้แก่สถาบันสังคมอื่น ๆ เช่น สถานเลี้ยงเด็ก
สถานการศึกษา สถาบันศาสนา และสื่อต่าง ๆ และด้วยเหตุที่ครอบครัว
ไม่ได้ทำบทบาทหน้าที่ของตนอย่างมีความรับผิดชอบนี้เอง จึงนำมาสู่ปัญหา
วิกฤติต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมากมายแก่สังคม คือ ปัญหาคุณธรรมจริยธรรม
และการย่อหย่อนในความมั่นคงเข้มแข็งของครอบครัวและสังคม ซึ่งเป็น
ตัวกำหนดสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของคุณภาพชีวิต

อนึ่ง เนื่องจากครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่เล็กแต่ทรงพลังที่สุด เป็นที่รวมของสมาชิกต่างวัย ต่างเพศและต่างประสบการณ์ ตลอดจนได้รับความคาดหวังจากสังคมแตกต่างกัน ดังนั้นภายใต้บทบาทหน้าที่ของครอบครัว จะต้องมีการนิยามเสียก่อนว่าบทบาทหน้าที่ของครอบครัว คืออะไร จะมีใครบ้างที่จะต้องทำหน้าที่นี้และทำอย่างไร ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะครอบครัวโดยรวมได้รับความคาดหวังจากสังคมใหญ่ภายนอกว่าควรจะต้องมีบทบาทหน้าที่อย่างไร ส่วนสมาชิกครอบครัวก็จะถูกคาดหวังให้มีบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพของตนภายในครอบครัวแต่ละครอบครัวนั้น ความคาดหวังทั้งภายนอกและภายในครอบครัวมีอิทธิพลต่อการสร้างพฤติกรรมครอบครัวโดยรวมและพฤติกรรมของแต่ละคนในครอบครัวด้วย

หน้าที่พัฒนาครอบครัวเพื่อความรับผิดชอบต่อสมาชิกทุกคน

เวลากล่าวถึงการบทบาทหน้าที่ของครอบครัวตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง คงจะไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะผู้เป็นพ่อแม่หรือหัวหน้าครอบครัวเท่านั้นที่ต้องดูแลทุกข์สุข อบรมเลี้ยงดูลูก สร้างความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว ตลอดจนมีภารกิจสำคัญในการพัฒนาครอบครัวของตน หากยังต้องครอบคลุมไปถึงสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว ซึ่งอาจจะเป็นลูก ญาติพี่น้อง ผู้ร่วมอยู่อาศัยบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ก็ต้องมีบทบาทหน้าที่ตามอัตภาพและความคาดหวังของครอบครัวโดยรวมอีกด้วย ดังนั้นตามที่กล่าวมาข้างต้นว่า ขณะปัจจุบันครอบครัวทุกระดับเศรษฐกิจฐานะ และระดับชั้นสังคมมีการตระหนักน้อยลงในความสำคัญของบทบาทหน้าที่ของตน จึงหมายความว่าทุกคนที่เป็นสมาชิกครอบครัว ไม่ได้ตระหนักในความสำคัญที่ตนจะต้องกระทำบทบาท

หน้าที่อันเหมาะสมทั้งของตนตามสถานภาพและตามความคาดหวังของครอบครัวและสังคมและการทำบทบาทหน้าที่ในครอบครัวนี้จะต้องกระทำอย่างจริงจังและรับผิดชอบ

ครอบครัวจะเข้มแข็งเป็นปึกแผ่นได้ มีจุดเริ่มจากหลายจุด หากจุดที่สำคัญมากจุดหนึ่งคือ เริ่มจากการรู้จักหน้าที่และบทบาทของตนของสมาชิกในครอบครัว สังคมคาดหวังให้ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้นำรัฐนาวาครอบครัวไปสู่ฝั่งที่เป็นจุดหมายปลายทาง ผู้นำครอบครัวอาจเป็นพ่อแม่ร่วมกัน หรือเป็นพ่อคนเดียว แม่คนเดียวก็ได้ แล้วแต่โครงสร้างหรือสถานภาพครอบครัว ผู้นำครอบครัวทุกกรณีจะต้องตระหนักในบทบาทสำคัญที่ต้องรับผิดชอบต่อครอบครัวเป็นอย่างแรก ความรับผิดชอบต่อผู้นำครอบครัวจะครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ เช่น การมีงานทำ มีรายได้เพียงพอที่จะำจุน

ครอบครัว ด้านการอบรมดูแลสมาชิกครอบครัวให้อยู่อย่างมีความสุข สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจและอารมณ์ของผู้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของตนได้ และด้านบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาลูกหลานและตนเองให้เป็นผู้มีทักษะทางสังคมที่จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการป้องกันความก้าวร้าวรุนแรงในสังคม สามารถนำไปสู่การสร้างคุณภาพซึ่งเกื้อหนุนทั้งครอบครัวของตนเองให้มีสถานภาพมั่นคงและเกื้อหนุนสังคมโดยรู้จักการแสดงออกทางบวกและควบคุมตนและทำตนให้เป็นประโยชน์ และมีคุณค่าต่อสังคมภายนอกด้วย กล่าวโดยสรุปว่าภารกิจของผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวโดยแท้จริงนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งและครอบคลุมบทบาทต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง สมาชิกอื่น ๆ ทุกคนของครอบครัวก็ต้องร่วมรับผิดชอบในการทำบทบาทหน้าที่ของตนอย่างรับผิดชอบให้ประสานสัมพันธ์กับบทบาทของหัวหน้าครอบครัวได้อย่างราบรื่นอีกด้วย

การทำหน้าที่สอดคล้องเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่

เนื่องจากบทบาทหน้าที่ครอบครัวไม่ได้จำกัดอย่างสำคัญที่ตัวหัวหน้าครอบครัวแต่ผู้เดียว หากยังต้องได้รับความร่วมมือจากสมาชิกอื่นของครอบครัวในการปฏิบัติหน้าที่และบทบาทภายในครอบครัวอย่างประสานสอดคล้องกันด้วยดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น สมาชิกที่เป็นบุตรหลานจะต้องร่วมกันปฏิบัติตนให้สอดคล้องประสานกับบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพที่ครอบครัวมอบหมายให้และคาดหวัง โดยเฉพาะในบทบาทหน้าที่ของการศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติตนสอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมวัฒนธรรมที่แวดล้อม การช่วยเหลือครอบครัวในด้านที่ตนสามารถทำได้

ด้วยความรับผิดชอบและเต็มใจ รู้จักที่จะเรียนรู้การเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ เรียนรู้ที่จะรู้จักการใช้ประโยชน์จากสื่อและเรียนรู้เท่าทันสื่อ ไม่ก่อภาระและความเครียดให้แก่พ่อแม่และครอบครัว และเรียนรู้ทักษะสังคมเพื่อการดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น ที่สำคัญมากคือ การเรียนรู้ที่จะช่วยสนับสนุนครอบครัวทั้งในยามปกติและยามวิกฤติ

ส่วนสมาชิกสำคัญคนอื่น ๆ ของครอบครัว เช่น ปู่ย่า ตายาย พี่ป้า น้าอา ตลอดจนญาติฝ่ายสามีหรือภรรยา ก็จะต้องมีบทบาทเกื้อหนุน ให้เกิดความสมานฉันท์ในครอบครัว พยายามมีบทบาทในการสร้างเสริมครอบครัวให้ดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้อง โดยการระมัดระวังที่จะไม่เข้าไปแทรกแซง หากรู้จักใช้วุฒิภาวะในการให้คำปรึกษาหารือที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัวโดยรวม

นักจิตวิทยาให้ความสำคัญมากในเรื่องความสอดคล้องคล่องทางบทบาทหน้าที่ภายในครอบครัว นั่นก็คือ แม้ว่าสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวอาจรู้จักว่าหน้าที่ต่าง ๆ ของตนคืออะไร โดยเรียนรู้จากความคาดหวังของสังคมภายใน และสังคมภายนอกครอบครัวว่ามีสิ่งใดบ้างที่ตน ควรจะต้องทำเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในครอบครัว แต่เมื่อถึงเวลาที่ต้องปฏิบัติจริงแล้ว กลับไม่ได้ทำหรือทำไม่ได้อย่างที่รู้ เกิดช่องว่างระหว่างสิ่งที่รู้กับสิ่งที่ปฏิบัติจริง บทบาทหน้าที่ ซึ่งแต่ละคนรู้ว่าควรทำอะไรจึงอาจเป็นไปอย่างผิวเผินและไม่ได้ลงลึกถึงการปฏิบัติที่เหมาะสมสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ซึ่งมีการคาดหวังไว้ จึงขาดความสมดุลและบางครั้งก็อาจนำไปสู่การเสียศูนย์ของครอบครัว นำให้เกิดความอ่อนแอในครอบครัวได้

ความเชื่อมโยงกันอย่างยืดหยุ่นระหว่างการปฏิบัติหน้าที่แต่ละอย่าง ของบุคคลในครอบครัว

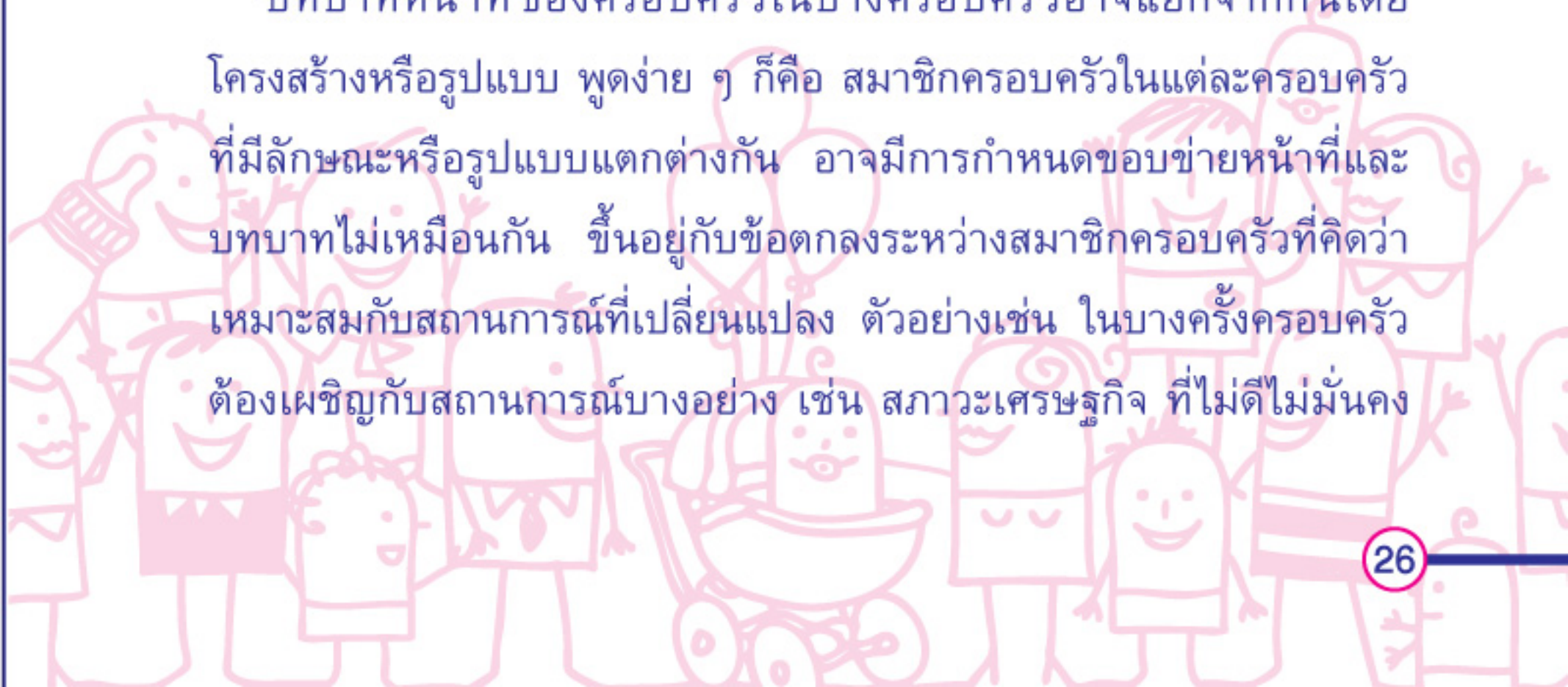
ในการปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนในครอบครัวแม้จะกำหนดอย่าง
แยกส่วน เช่น หัวหน้าครอบครัวทำอย่างนั้น แม่บ้านทำอย่างนี้ ลูกทำอย่างนี้
ญาติทำอย่างนั้น ปู่ย่าอยู่เฉย ๆ อะไรทำนองนี้ แต่ในการปฏิบัติจริงอาจต้อง
ปฏิบัติอย่างยืดหยุ่น คือไม่ได้เป็นการกำหนดตายตัวว่าใครจะเข้ามาทำหน้าที่
กำหนดไว้ไม่ได้เลย ความยืดหยุ่นนี้สำคัญมาก คือไม่เข้มงวดต่อการรักษา
กฎปฏิบัติในบทบาทหน้าที่จนเกินไป ให้มีช่องว่างบ้างสำหรับการปรับเปลี่ยน
หรือยืดหยุ่นไว้บ้าง เช่น ในกรณีพ่อบ้านหรือหัวหน้าครอบครัวเจ็บป่วย
หรือมีภารกิจที่อาจไม่สามารถอยู่กับครอบครัวได้ในระยะหนึ่ง หน้าที่และ
บทบาทที่พ่อบ้านเคยปฏิบัติก็อาจทดแทนทำได้โดยผู้เป็นภรรยาหรือลูกคนโต
ที่มีวุฒิภาวะเพียงพอ โดยอาศัยความร่วมมือจากแม่และญาติช่วยกัน
ประคับประคอง หรือทำได้โดยสมาชิกอื่นที่เหมาะสมกว่าแล้วแต่กรณี

ครอบครัวต้องตระหนักว่าบทบาทหน้าที่ทุกอย่างที่กำหนดไว้นั้น
มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างยืดหยุ่น นั่นก็คือไม่ว่าบทบาทนั้นจะกำหนดไว้
ให้เป็นของแม่บ้าน พ่อบ้านหรือของลูก แต่ทุกบทบาทโดยความสำคัญแล้ว
จะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันหมด อธิบายได้ง่าย ๆ ก็คือ บทบาทหน้าที่
ของพ่อบ้านมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบทบาทหน้าที่แม่บ้านและบทบาท
หน้าที่ของลูก หรือบทบาทหน้าที่ของญาติที่ร่วมอาศัยอยู่ กล่าวคือ ผู้เป็น
บิดาคงจะปฏิบัติหน้าที่และบทบาทของตนไม่ได้ดีเท่าที่ควร ถ้าแม่บ้านและลูก
ไม่สนับสนุน และไม่ทำบทบาทที่เป็นส่วนของตนเป็นอย่างดี การออกไป
ทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้เสริมของแม่บ้านถ้ามี ก็คงจะทำไม่ได้ถ้าบทบาท
ของพ่อบ้านเข้มงวดเกินไป หรือลูกทำบทบาทของตนอย่างขาดความรับผิดชอบ
ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวที่มีสถานภาพต่างกัน
ก็เชื่อว่า จะแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ดังกล่าวนั่นเอง หากใน
การปฏิบัติจริงยังมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างมากระหว่างแต่ละ
บทบาทหน้าที่

รูปแบบครอบครัวกับบทบาทหน้าที่ซึ่งต้องปรับเข้ากับสถานการณ์

บทบาทหน้าที่ของครอบครัวในบางครอบครัวอาจแยกจากกันโดย
โครงสร้างหรือรูปแบบ พูดง่าย ๆ ก็คือ สมาชิกครอบครัวในแต่ละครอบครัว
ที่มีลักษณะหรือรูปแบบแตกต่างกัน อาจมีการกำหนดขอบข่ายหน้าที่และ
บทบาทไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างสมาชิกครอบครัวที่คิดว่า
เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น ในบางครั้งครอบครัว
ต้องเผชิญกับสถานการณ์บางอย่าง เช่น สภาวะเศรษฐกิจ ที่ไม่ดีไม่มั่นคง

พ่อบ้านดกงาน ในกรณีเช่นนี้บางครอบครัว พ่อบ้านอาจทำบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูกอ่อน ขณะที่แม่บ้านต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้เข้าครอบครัวแทนสามีที่ดกงาน มีงานวิจัยที่ทำในช่วงเวลาเกิดวิกฤติเศรษฐกิจเกี่ยวกับการสับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่กันในครอบครัวระหว่างสามีกับภรรยา ซึ่งแสดงผลวิจัยที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือ ผู้เป็นพ่อบ้านเกิดการตระหนักในภาระหนักในบทบาทความรับผิดชอบต่อการเลี้ยงดูลูกมากขึ้นอย่างไม่เคยรู้สึกมาก่อน อีกทั้งยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อลูกก่อตัวขึ้นอย่างใกล้ชิด และผู้เป็นแม่บ้านซึ่งทำบทบาทการออกไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัวก็เกิดความตระหนักและชื่นชมต่อการปฏิบัติหน้าที่ที่ผ่านมาของสามีเพิ่มขึ้น เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสามีและภรรยามากขึ้น สรุปได้ว่าไม่ว่าครอบครัวจะมีลักษณะโครงสร้างรูปแบบใด หากการปฏิบัติบทบาทของสมาชิกอาจต้องปรับให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง การรู้จักแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันในบทบาทและหน้าที่ภายในครอบครัวแต่ละลักษณะหรือรูปแบบ ถ้ากระทำในลักษณะของความยืดหยุ่น รับรู้ เข้าใจกันและกัน ก็จะทำให้เกิดการสนับสนุนทางอารมณ์และจิตใจระหว่างกันมากยิ่งขึ้น ชีวิตครอบครัวที่จะมีความเข้มแข็งมั่นคงได้ จำเป็นที่จะต้องหล่อเลี้ยงด้วยความรู้สึที่ดีและสนับสนุนกันอย่างจริงใจและต่อเนื่อง รวมทั้งความเข้าใจและความร่วมมือที่มีต่อกันและกันด้วย

ครอบครัวเราเข้มแข็ง
พวกเราเป็นเด็กดี

การรับสภาพการเปลี่ยนแปลงกับบทบาทหน้าที่ของสมาชิกครอบครัว ที่ต้องการความเป็นเอกภาพและความเข้มแข็งในครอบครัว จะต้องมีการเตรียมพร้อมต่อการรับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ทุกขณะ โดยพยายามใช้การสื่อสารต่อกันและกันด้วยเหตุและผลให้เกิดประโยชน์ ใช้ประสบการณ์ในบทบาทหน้าที่ให้เป็นแหล่งความรู้แลกเปลี่ยนกันในครอบครัว ผู้เป็นพ่อแม่ก็อาจเรียนรู้ได้จากลูก ลูกก็อาจเรียนรู้ได้จากแม่และพ่อ หรือสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว เอกภาพและความเข้มแข็งของครอบครัว ขึ้นอยู่กับการรู้จักที่จะเรียนรู้ร่วมกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนในครอบครัวด้วยการตระหนักในคุณค่าของกันและกัน

การทำบทบาทหน้าที่ในครอบครัวไม่ใช่เป็นเรื่องที่เขียนหรือระบุไว้เป็นตัวหนังสือให้อ่านกันเล่น ๆ หากเป็นสิ่งที่ต้องลงมือปฏิบัติจริงอย่างประสานสอดคล้องกันโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยเฉพาะบทบาทหน้าที่ครอบครัวในการพัฒนาหรือภารกิจการพัฒนาของครอบครัวถือเป็นเรื่องสำคัญและความรับผิดชอบร่วมกันของสมาชิกทุกคนในครอบครัวที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

หลักการและแนวทางปฏิบัติเพื่อสร้างครอบครัวเข้มแข็ง ด้านการทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว

1. ครอบครัวยังต้องพึงตระหนักในความสำคัญในหน้าที่และบทบาทความรับผิดชอบของตนในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ว่าต้องไม่ยกความรับผิดชอบนี้ให้แก่ใคร
2. สร้างแบบอย่างที่ดี มีวินัย และใช้คุณธรรมพื้นฐานในการจัดการดูแลครอบครัวให้ประจักษ์แก่เด็กและสมาชิกครอบครัวทุกคน
3. บทบาทของชาย-หญิง บทบาทของพ่อแม่ และบทบาทของลูก อาจกำหนดให้มีแตกต่างกันบ้าง ในแต่ละสังคมวัฒนธรรม หากในการปฏิบัติบทบาทเหล่านี้มีไว้เพื่อสนับสนุนกัน ไม่ใช่ให้ลบหลู่กัน แต่ต้องเติมเต็มให้กันและกันในการกิจพัฒนาเด็กและครอบครัว
4. พึงรู้จักให้แรงเสริมกันและกันในการทำดีในบทบาทหน้าที่ภายในครอบครัว และรู้จักขยายขอบเขตของการทำความดีออกสู่ชุมชนและสังคมภายนอกอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง

การทำบทบาทหน้าที่ในครอบครัวที่เข้มแข็ง จะมีทั้งลักษณะความเป็นเอกภาพ การยืดหยุ่น ความสมดุล และการเรียนรู้ร่วมกัน รวมกันเป็นพลังแห่งความรับผิดชอบต่อการผลักดันให้ครอบครัวสามารถก้าวไปข้างหน้าได้ด้วยความมั่นคงและเชื่อมั่น

ด้านการพึ่งตนเอง (เศรษฐกิจ สุขภาพ ข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้)

คนแต่ละคนมีความแตกต่างกันด้านบุคลิกภาพซึ่งหมายรวมทั้งลักษณะทางกาย จิตใจ ความคิด สติปัญญา อารมณ์ ความต้องการ ความทะเยอทะยาน ความมุ่งมั่น ความเชื่อมั่นในตน และอื่น ๆ อีกมากนั้นใด ครอบครัวแต่ละครอบครัวก็จะมี ความแตกต่างกันในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เพราะครอบครัวเป็นแหล่งรวมของสมาชิกต่างวัยซึ่งมีความหลากหลายแตกต่างกันทางบุคลิกภาพ เมื่อเราพูดถึงสัมพันธภาพในครอบครัว เราจึงหมายถึง การที่บุคลิกภาพของสมาชิกในครอบครัวกำลังทำปฏิกริยาต่อกัน ถ้าบุคลิกภาพของบุคคลในครอบครัวมีปฏิกริยาต่อกันทางบวก คือ เข้ากันได้ดี เหมือนเครื่องจูนวิทยุกับกระแสคลื่นรับ เสียงก็จะออกมาไม่แหบพร่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวก็จะราบรื่นได้ด้วยดี สมาชิกครอบครัวที่มีวุฒิภาวะด้านบุคลิกภาพ ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีและราบรื่นต่อกัน

อนึ่ง ครอบครัวจะถึงซึ่งวุฒิภาวะหรือพูดง่าย ๆ ก็คือ ความสมบูรณ์ทางภาวะกายและจิต จะต้องผ่านเกณฑ์มาตรฐานสำคัญอย่างหนึ่งต่อจากเกณฑ์ด้านสัมพันธภาพ และด้านการทำบทบาทหน้าที่ นั่นก็คือ เกณฑ์ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ เปรียบเทียบได้กับบุคลิกภาพของบุคคลดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งบุคลิกภาพที่มีวุฒิภาวะนี้ต้องใช้เวลายาวนานพอสมควรกว่าที่จะได้มา การเปลี่ยนแปลงในพัฒนาการทุกด้านรวมทั้งบุคลิกภาพนี้พบว่าไม่ราบรื่นเสมอไป แต่ต้องเผชิญกับความล้มเหลว ดอนๆ หรือความไม่ต่อเนื่องอันเนื่องมาจากปัจจัยสาเหตุต่าง ๆ แต่บุคคลที่มีบุคลิกภาพสมบูรณ์ กอปรด้วยวุฒิภาวะ

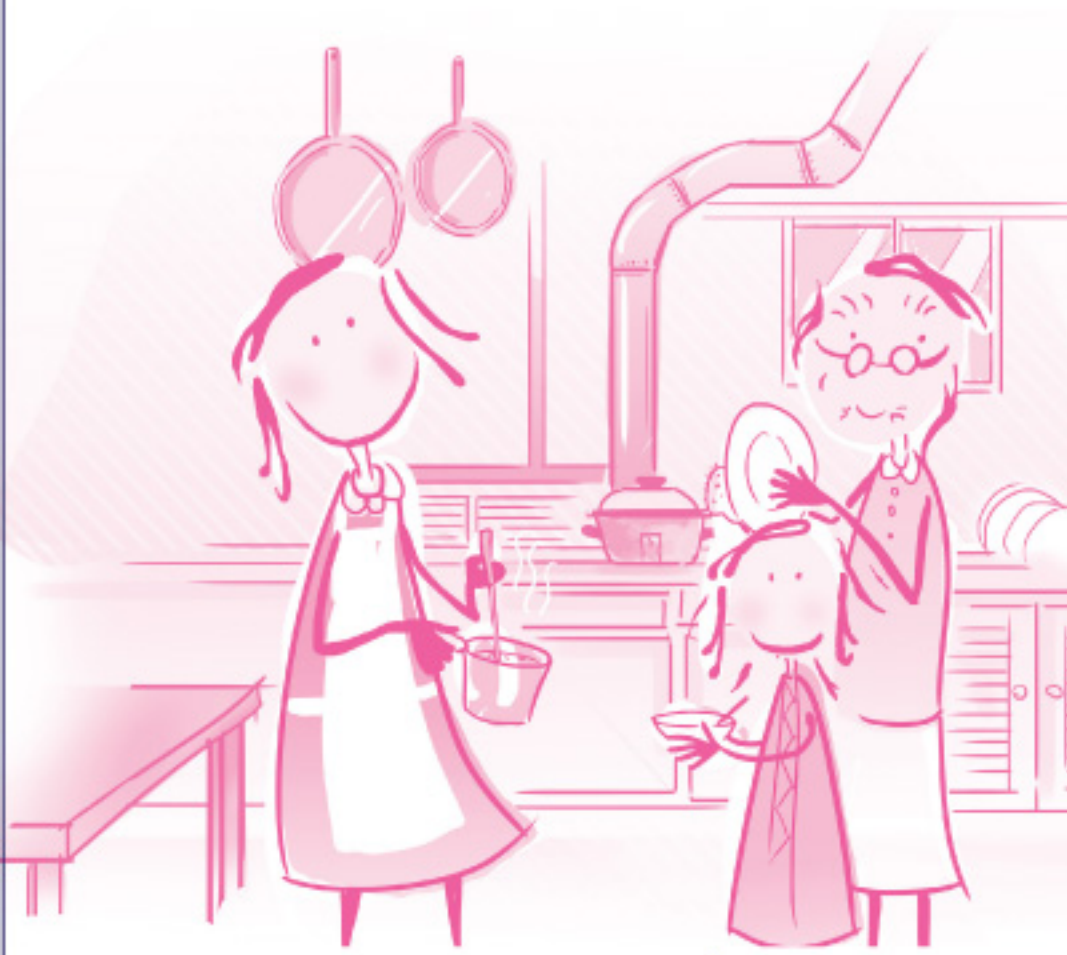
มีความแตกต่างไปจากบุคคลที่ขาดความสมบูรณ์ในเรื่องวุฒิภาวะ ครอบครัวที่มีความสมบูรณ์เข้มแข็งก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ จะรวมสมาชิก ครอบครัวที่มีบุคลิกภาพแตกต่างกัน เริ่มตั้งแต่หลังคลอดจนตลอดชีวิตวัยต้นของการเติบโต จะเห็นได้ว่าทารกและเด็กวัยเยาว์นี้ยังต้องพึ่งพาคนอื่น โดยเฉพาะ พึ่งพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่อื่นทั้งทางด้านกายและจิตใจ พฤติกรรมพึ่งพาในทารก และเด็กในช่วงแรกของชีวิต จึงถูกจัดว่าเกิดขึ้นในช่วงเวลาของการปรับตัว ในการมีชีวิตของการพัฒนาขั้นต่อไป แต่ขณะที่เด็กเจริญเติบโตขึ้น พฤติกรรม พึ่งพาผู้อื่น จะค่อย ๆ ลดน้อยลง และเกิดพฤติกรรมพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเด็กเข้าสู่วัยรุ่นและผู้ใหญ่ตอนต้น ความรู้สึกของบุคคล ที่ต้องการอยากจะเป็นอิสระ โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นจะอยู่ในระดับสูงมาก การก่อเกิดของครอบครัวก็จะมีกระบวนการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งคล้ายคลึง กับลักษณะพัฒนาการของบุคคล กล่าวคือ ในระยะแรกของการสร้าง ครอบครัว อาจยังมีพฤติกรรมที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นซึ่งมีประสบการณ์มากกว่าตน หรือไม่ก็ใช้วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ลองผิดลองถูกเพื่อการปรับเข้าสู่ สถานภาพที่มั่นคงสมดุลยิ่งขึ้น การพึ่งตนเองของครอบครัวนั้นอย่าง ที่กล่าวมาข้างต้น มีความสำคัญยิ่งเพราะจะนำหรือช่วยให้ครอบครัวสามารถ ควบคุมบังคับพฤติกรรมไปสู่เป้าหมายหรือทิศทางที่ตนต้องการได้ ทางจิตวิทยาพบว่าพฤติกรรมที่บุคคลแสดงความสามารถในการควบคุม บังคับตนและจัดการกับสภาพแวดล้อมรอบตัวอย่างเหมาะสมเสียใหม่ได้ คือพฤติกรรมที่พัฒนาสู่วุฒิภาวะ พฤติกรรมพึ่งตนเองได้นี้ยังมีอิทธิพลสำคัญ ต่อการสร้างทางเลือกต่าง ๆ ในการประพฤติปฏิบัติอีกด้วย

ดังนั้น มาตรฐานด้านการพึ่งตนเองของครอบครัวเข้มแข็งนี้ จึงเป็น เรื่องสำคัญในกระบวนการสร้างครอบครัวให้มีความเข้มแข็งมั่นคงเพื่อรับ สถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในชีวิตได้ภายใต้ครอบครัวเข้มแข็งทางด้านการ พึ่งตนเองนี้จึงรวมทั้งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองทาง สุขภาพ การพึ่งตนเองทางข้อมูลข่าวสาร และการพึ่งตนเองทางการเรียนรู้ ซึ่งแต่ละส่วนสำคัญของความเข้มแข็งด้านนี้จะกล่าวต่อไปดังนี้

1. การพึ่งตนเองของครอบครัวทางเศรษฐกิจ

ผลการวิจัยครอบครัวหลายชิ้นแสดงให้เห็นว่าเมื่อเริ่มเป็นครอบครัว คู่สมรสหรือสามีภรรยาต้องใช้เวลาปรับตัวในชีวิตแต่งงานมากมายหลายอย่าง โดยเฉพาะเริ่มตั้งแต่ด้านการจัดการกับรายได้ เพื่อไม่ให้รายจ่ายเกินกว่า รายได้ บางครอบครัวถึงกับมีการตั้งกฎเรื่องการหยิบบิ๊ยมว่า จะหยิบบิ๊ยมได้ เท่านั้นเท่านั้นในครั้งต่อไป อีกทั้งยังกำหนดปริมาณการหยิบบิ๊ยมว่าต้องไม่เกิน จำนวนเท่านั้นเท่านี้อีกด้วย

จากงานวิจัยพบว่าครอบครัวที่มีอาชีพมั่นคงและความปลอดภัยทาง เศรษฐกิจ หรือการเงินจะเป็นครอบครัวที่เป็นสุขมากกว่าครอบครัวที่ขาด ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การมีความมั่นคงสามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ของครอบครัวนั้น นำไปสู่ความสามารถที่จะวางแผนในการปฏิบัติต่าง ๆ ของครอบครัว เช่น การศึกษาเล่าเรียนของบุตร การใช้ชีวิตยามแก่เฒ่า การลงทุนระยะสั้น ระยะยาว การร่วมกิจกรรมสังคมและสาธารณกุศล การตอบแทนสังคมและอื่น ๆ และที่สำคัญทางจิตใจคือ ไม่เกิดความรู้สึกที่มี ปรมาด้อยหรือถูกเหยียดหยาม

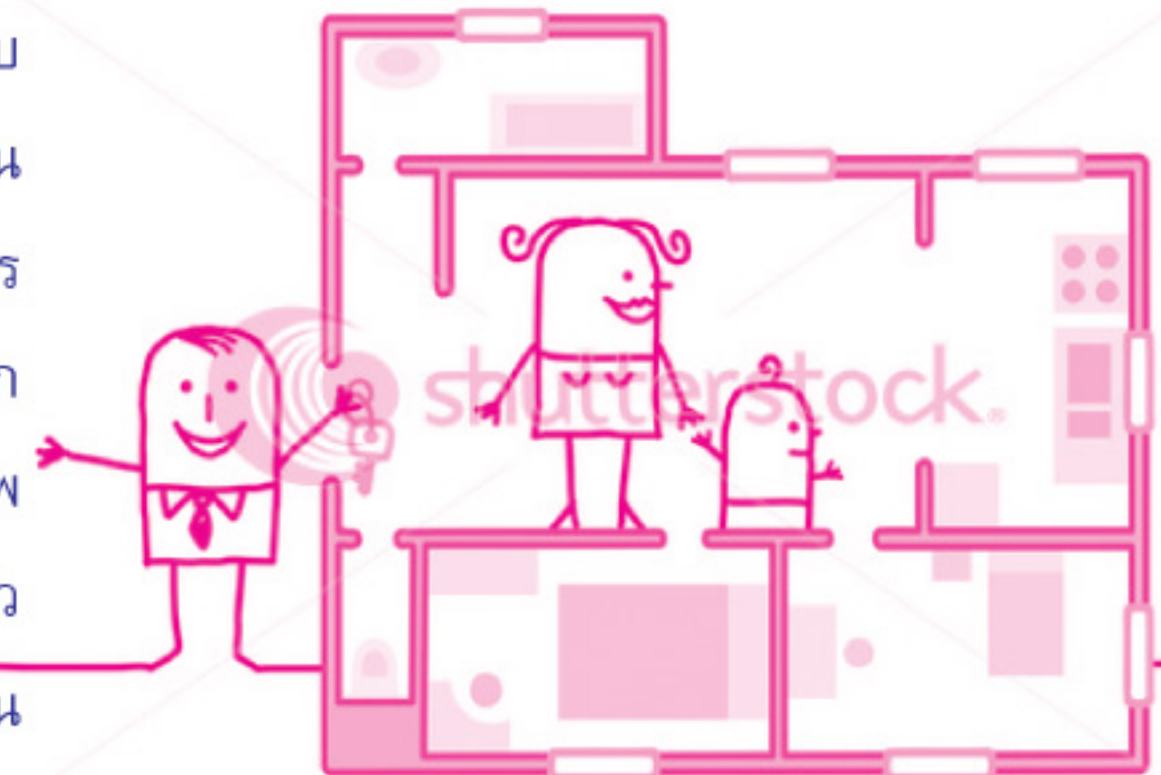
มีการศึกษาหลายชิ้นแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ความสามารถของครอบครัวในการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจมีความเกี่ยวข้องสำคัญยิ่งต่อการปรับตัวในชีวิตแต่งงาน การปรับตัวในกลุ่มแรกคือ ครอบครัวสามารถมีอาชีพที่สังคมยอมรับและควบคุมได้ สูง

ครอบครัวไม่มีการเคลื่อนย้ายไปไหน มีสถานภาพทางการเงินที่ดี และความปลอดภัยมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีการศึกษาสูง และบุคลิกภาพที่หนักแน่น ไม่อ่อนไหวง่าย ส่วนกลุ่มที่ 2 ได้แก่ คนที่มีรายได้ปานกลางตอนแต่งงาน และกลุ่มที่ 3 ฝ่ายภรรยา ถ้ามีอาชีพซึ่งมีรายได้ก่อนแต่งงาน จะมีตำแหน่งอาชีพที่เป็นวิชาชีพหรือทักษะ กลุ่ม 4 มีประวัติการทำงานที่สม่ำเสมอ ไม่โยกย้ายงานบ่อย และกลุ่ม 5 มีการออมก่อนการแต่งงานหรือมีแนวโน้มที่จะเห็นประโยชน์จากการออม

จากการศึกษาวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งและครอบคลุมตัวแปรที่ศึกษามากขึ้น ตลอดจนใช้วิธีการวิเคราะห์แบบวิเคราะห์องค์ประกอบ พบว่ามีปัจจัยหรือองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่การปรับตัวด้านการแต่งงานซึ่งก็จะนำไปสู่การมีครอบครัวมั่นคงสูงสมบูรณ์ได้ องค์ประกอบเหล่านี้ก็คือ ลักษณะบุคลิกภาพ ภูมิหลังทางสังคม-วัฒนธรรม การมีส่วนร่วมทางสังคม สถานภาพเศรษฐกิจ ปฏิบัติงานได้ตอบและความต้องการทางเพศ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยต่าง ๆ ที่ผ่านมาให้ข้อสังเกตรว่า การนำปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวมาเป็นเครื่องชี้หรือตัวชี้วัดความสุขความเข้มแข็งของครอบครัวแต่ประการเดียวนั้นไม่อาจใช้พยากรณ์ได้ หากปัจจัยด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งก็จะรวมทั้งการพึ่งตนเองได้ของครอบครัวทางเศรษฐกิจนั้น จะต้องนำมาพิจารณาร่วมด้วยกับองค์ประกอบสำคัญอื่น ๆ พร้อม ๆ กัน คือ องค์ประกอบด้านบุคลิกภาพของสมาชิกครอบครัว ภูมิหลังทางสังคมวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมทางสังคม และแบบหรือลักษณะการมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบ ซึ่งเราอาจได้เถียงได้ว่าพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจของครอบครัวอย่างน้อยก็กระทบเรื่องการปรับตัวของครอบครัวได้โดยรวม

กล่าวโดยสาระสำคัญในส่วนของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้ว่า ความสามารถด้านนี้ของครอบครัวยังเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญและจำเป็นของการนำไปสู่การสร้างครอบครัวเข้มแข็ง การเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจครอบครัวจึงจัดเป็นเรื่องที่ครอบครัวทั่วไปจะต้องให้ความสนใจเอาใจใส่ ตั้งแต่ก่อนการมีครอบครัว พร้อม ๆ กับการดูแลองค์ประกอบอื่น ๆ ไปด้วยพร้อม ๆ กัน คือการเรียนรู้ความต้องการทางด้านจิตใจระหว่างสมาชิกครอบครัวด้วยกัน เสถียรภาพความเข้มแข็งในครอบครัว จึงจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน

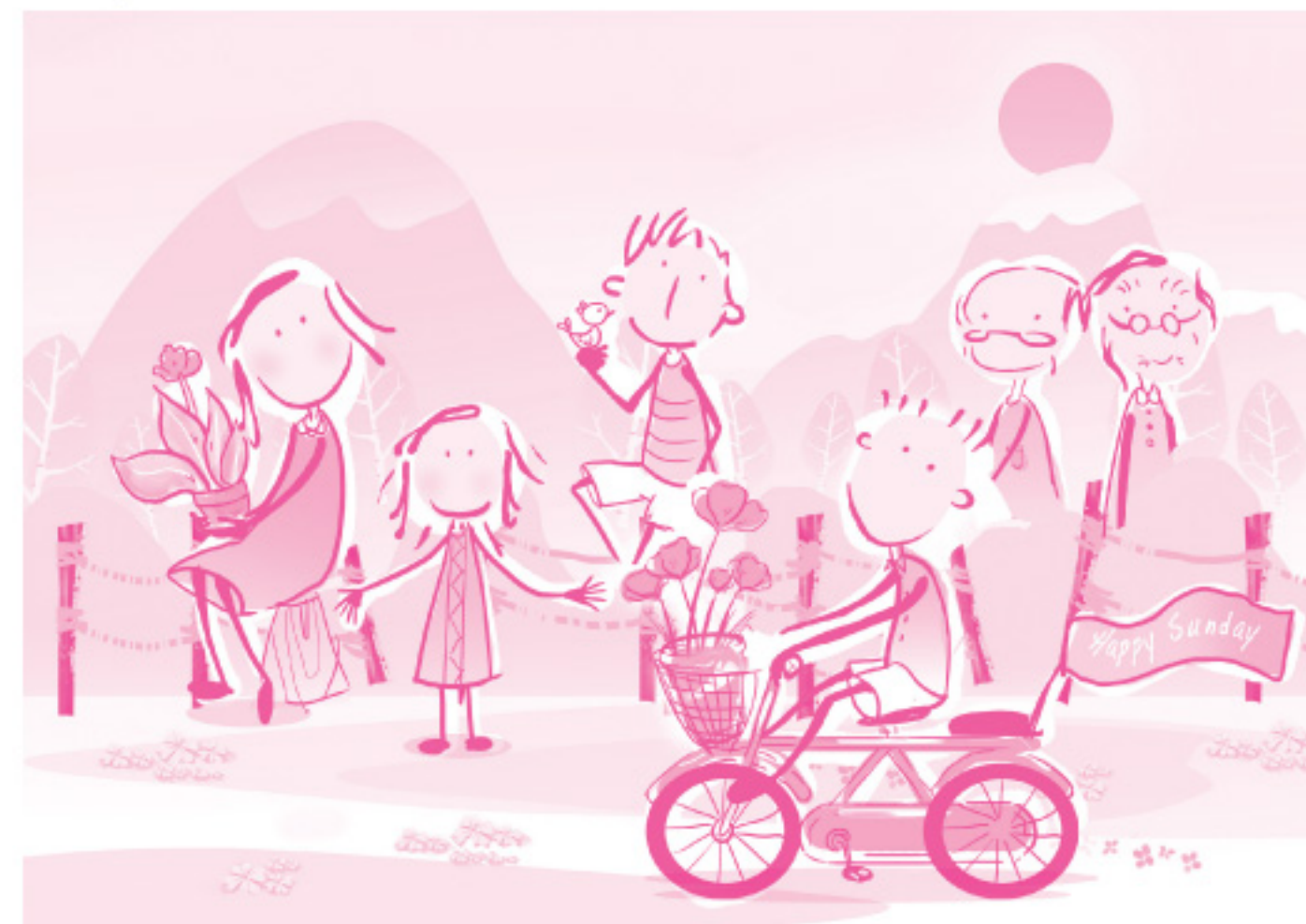
ครอบครัวที่อ่อนแอไม่สามารถชดเชยได้ด้วยความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวแต่เพียงอย่างเดียว หากยังต้องเสริมด้วยการดูแลสุขภาพครอบครัวในด้านอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะทางด้านจิตใจ ความต้องการและท่าทีเจตคติต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว

2. การพึ่งตนเองด้านสุขภาพของครอบครัว

การพึ่งตนเองด้านสุขภาพของครอบครัวมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะในยามปกติ ส่วนใหญ่ของครอบครัวทั่วไปที่มีรายได้ไม่เพียงพอในการที่จะใช้ดูแลมาตรฐานขั้นต่ำของสุขภาพและประสิทธิภาพทางด้านกายภาพจะมีปัญหาด้านสุขภาพเกิดขึ้น เพราะแทนความจำเป็นในการที่จะต้องใช้อาหารการกินที่สมดุลและหลากหลาย ครบถ้วนในสารอาหารที่ได้รับกลับต้องถูกนำไปใช้ในการใช้จ่ายที่จำเป็นอื่น ๆ เพื่อการอยู่รอดของครอบครัว ปัญหาการพึ่งตนเองได้ทางสุขภาพและครอบครัวยังถือว่าเป็นเรื่องใหญ่อีกเรื่องหนึ่งที่จะนำไปสู่ครอบครัวเข้มแข็งก็เนื่องจากถ้าครอบครัวไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องนี้แล้วก็จะนำไปสู่ความอ่อนแอเป็นโรคภัยของสมาชิก แล้วก็จะส่งผลต่อสุขภาวะทางกาย จิตใจ ตลอดจนคุณภาพชีวิตโดยรวมของครอบครัวในที่สุด

ดังนั้นการที่ครอบครัวจะสามารถพึ่งตนเองได้ทางสุขภาพนั้น อาจต้องเริ่มจากสิ่งใกล้ตัวที่สุด นั่นก็คือเริ่มจากตัวคู่สมรสก่อนการแต่งงาน ซึ่งควรจะต้องมีการเตรียมพร้อมในด้านกายภาพและจิตใจ ทางด้านกายภาพก็มีข้อเสนอแนะว่าควรต้องมีการตรวจสุขภาพทั้งสองฝ่ายเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในภายหลัง สุขภาพสมบูรณ์ของคู่สมรสที่ผ่านการตรวจ

อย่างละเอียดรอบคอบของแพทย์จะเป็นหลักประกันเบื้องต้นสุดของการมีสุขภาพครอบครัวที่แข็งแรงสมบูรณ์ สามารถนำรัฐนาวาครอบครัวไปได้อย่างราบรื่นเป็นด่านแรก ส่วนทางด้านจิตใจนั้น ก็คงไม่ต้องกล่าวเน้นในที่นี้ เพราะเป็นที่เข้าใจกันดีอยู่แล้วว่า จะต้องไปด้วยกันกับการเตรียมความพร้อมทางกายภาพ นั่นก็คือการเตรียมสร้างสุขภาวะทางจิตใจและร่างกายไปพร้อม ๆ กัน

ครอบครัวที่สามารถพึ่งตนเองได้ทางสุขภาพต้องเริ่มด้วยการศึกษาหาความรู้ ทุกครอบครัวจำเป็นต้องรู้จักอาการที่เป็นสัญญาณอันตรายต่อแม่และเด็กขณะตั้งครรภ์และคลอด เพื่อการวางแผนปฏิบัติตัวอย่างถูกต้อง และขอรับความช่วยเหลือได้ทันเวลาที่เมื่อเกิดปัญหา การที่ครอบครัวพึ่งตนเองได้ทางสุขภาพไม่ได้หมายความว่าครอบครัวจะต้องสามารถทำทุกอย่างได้ด้วยตนเองเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการรู้จักสิทธิที่จะรับรู้เกี่ยวกับสิทธิอันพึงได้ของครอบครัวทางด้านสุขภาพ โดยเฉพาะสิทธิในการรับบริการ

สุขภาพระหว่างตั้งครรภ์ การคลอดและหลังคลอด จากบุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุข รวมทั้งการรับรู้สุขภาพปฏิบัติเพื่อการจัดและป้องกันโรคภัยต่าง ๆ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพในครอบครัวและปฏิบัติจนเป็นนิสัยในการสังเกต สิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยเฉพาะการสังเกตสุขภาพของตนเองและสมาชิก ในครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ และการไปรับการตรวจสุขภาพตามความเหมาะสม ในแต่ละวัย เพื่อจะได้ติดตามสภาวะทั้งทางกายและจิตใจ ถ้าค้นพบความผิดปกติ ทั้งทางกาย อารมณ์ และจิตตั้งแต่เริ่มแรกก็จะสามารถรักษาป้องกันได้ ทันที

ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของการพึ่งตนเองได้ของครอบครัวทางสุขภาพ คือ การรู้จักป้องกันอุบัติเหตุ การบาดเจ็บและโรคติดต่อต่าง ๆ ด้วยการมีจิตสำนึก แห่งความปลอดภัย รู้จักป้องกันอุบัติเหตุที่อาจเกิดขึ้นทั้งในบ้านและนอกบ้าน และรู้จักป้องกันดูแลโรคติดต่อต่าง ๆ เพื่อการลดความเจ็บป่วย บาดเจ็บ พิการ และเริ่มชีวิตที่ดีของสมาชิกภายในครอบครัว ซึ่งจะนำไปสู่การลด ความสูญเสียทางเศรษฐกิจและสังคมส่วนรวมได้

3. การพึ่งตนเองของครอบครัวด้านข้อมูลข่าวสาร

ปัจจุบันมีการยอมรับว่า ยุคปัจจุบันเป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร มีข่าวบางอย่าง ถ้าใครไม่รู้ เขาก็จะเรียกว่าตกยุค คือ ไม่สามารถติดตาม ความก้าวหน้า ของโลกได้ว่าเขาไปถึงไหน ๆ แล้ว ข้อมูลต่าง ๆ จะเข้าถึงบุคคลได้ ถ้าบุคคลนั้นเปิดรับหรือเต็มใจที่จะเปิดรับ ขณะเดียวกันเขาก็อาจหาทางปิดกั้น ทางที่ข้อมูลจะเข้ามาได้เช่นกันถ้าเขาปฏิเสธที่จะรับหรือ ไม่เต็มใจที่จะรับ อนึ่ง ข้อมูลข่าวสารสามารถเข้าถึงตัวบุคคลได้มากมายหลายช่องทาง ปริมาณ

ของข้อมูลข่าวสารที่หลั่งไหลเข้าเครื่องรับอิเล็กทรอนิกส์ มีมากเกินไปจนจะนับได้ ในแต่ละวินาที และหลั่งไหลเข้าสู่อวัยวะรับฟังรับรู้ของบุคคลในปริมาณที่ ยากต่อการนับได้เช่นกัน เราอาจจะแยกประเภทข้อมูลข่าวสารได้ง่าย ๆ หลายแหล่ง เช่น ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และข้อมูลข่าวสารที่ไม่เป็น ประโยชน์ ข้อมูลข่าวสารที่มีผลกระทบหรือมีอิทธิพลต่อเราหรือไม่มีผลกระทบ ต่อเรา ข้อมูลที่เราปรารถนาที่จะจดจำหรือข้อมูลที่เราต้องการลบทิ้ง ข้อมูล ที่มีค่าต่อความทรงจำหรือไม่มีความจำ และสุดท้ายอาจแบ่งประเภท ออกเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้และมีสาระสำคัญต่อการเรียนรู้ ปฏิบัติ หรือเชื่อถือ ไม่ได้ และไม่มีสาระสำคัญต่อการเรียนรู้ ปฏิบัติ

ข้อมูลข่าวสารที่เข้าถึงทั้งบุคคลและครอบครัวได้รวดเร็วที่สุดและมากที่สุดก็คือ ข้อมูลที่ผ่านช่องทางสื่อซึ่งอาจจะเป็นสื่อบุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การเริ่มด้วยการรู้เท่าทันสื่อที่ให้ข้อมูลข่าวสาร จึงเป็นบันไดขั้นแรกที่ครอบครัวจะก้าวไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ในเรื่องข้อมูลข่าวสาร อีกทั้งขณะนี้มีการรับรองสิทธิของแต่ละบุคคลที่จะรับรู้ และเข้าถึงข่าวสารข้อมูลเกือบทุกประเภทด้วยแล้วครอบครัวก็ยิ่งจำเป็น

ที่จะต้องพึ่งตนเองได้ในข้อมูลข่าวสาร รู้จักคัดกรองว่าข้อมูลข่าวสารชนิดใดจะให้สาระประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตในครอบครัว และรู้จักรับข้อมูลข่าวสารนั้น ๆ มาประยุกต์ใช้และเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนและครอบครัว ซึ่งจัดเป็นการรู้จักรับข้อมูลข่าวสารด้วยสติปัญญา

เนื่องจากการดำรงชีวิตประจำวันของคนทั่วไปทุกวันนี้ อยู่ท่ามกลางการแพร่ระบาดของข้อมูลข่าวสารนานาชนิด โดยเฉพาะเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องกินต้องใช้และการให้บริการต่าง ๆ รวมทั้งความพยายามของทางธุรกิจที่จะโน้มน้าวผู้คนโดยเฉพาะเด็ก ๆ และเยาวชนในครอบครัวให้เกิดความคิดความฝ่ฝั่นที่มัวเมาหล่มหลงในความสำเร็จทางวัตถุและการบริโภค และประสบผลสำเร็จในการสร้างค่านิยมให้แก่คนรุ่นใหม่ ครอบครัวใหม่ที่มีต่อความสามารถในการบริโภค ในสถานการณ์เช่นนี้ครอบครัวตกอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นอันตราย เพราะถ้าหากค่านิยมในการบริโภคข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ยังพัฒนาต่อไป โดยผู้รับไม่ได้ใช้สติปัญญาคัดกรองแยกแยะข้อมูลและขาดการทบทวนยับยั้งชั่งใจในเรื่องนี้แล้วก็จะทำให้เกิดปัญหาแก่ชีวิตครอบครัวได้

กล่าวโดยสาระสำคัญได้ว่า ครอบครัวโดยความร่วมมือของสมาชิกครัวเรือนทุกคน จะต้องอาศัยสติและปัญญาให้มากในการบริโภคข้อมูลข่าวสาร ด้วยการรู้จักใช้เครื่องมือสื่อสารเบื้องต้นนี้ให้เป็น ซึ่งท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ให้ความเมตตาอธิบายไว้ว่า คือการใช้อินทรีย์ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ให้ดูและฟังอย่างมีสติ ส่วนการใช้ไม่เป็น ซึ่งเป็นอันตรายยิ่งนั้น คือการใช้ด้วย โมหะ คือ ความลุ่มหลง ใช้เพียงแต่ความรู้สึก ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาแก่ชีวิตได้ เพราะทำให้โลภะ โทสะ และโมหะเฟื่องฟู เกิดความลุ่มหลง

เพลิดเพลิน มัวเมา เสีสุขภาพกาย เสี่ยงาน เสี่ยงการศึกษาเล่าเรียน การดูการใช้ข้อมูลข่าวสารให้เป็น ผู้ใช้จะได้ความรู้ ได้รับประโยชน์ รู้จักแยกแยะดึงเอาสิ่งที่มีประโยชน์ออกมาใช้มาปฏิบัติเพื่อปรับปรุง พัฒนาชีวิตของตนและครอบครัวได้

นอกจากจะต้องมีสติ กำกับการใช้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ แล้ว อาจจะต้องเพิ่มเรื่องของการรู้จักประมาณหรือความพอเพียงในการบริโภคสิ่งที่ให้ข้อมูลต่าง ๆ อีกด้วย เพราะการรู้จักประมาณ หรือความพอดีในการบริโภคนั้น จะยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติซึ่งความพอประมาณ พอเพียงนี้ สอดคล้องอย่างยิ่งกับหลักทางพระพุทธศาสนาและแนวความคิดด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน การรู้จักประมาณตนในการบริโภคทุกสิ่ง โดยเฉพาะการบริโภคสื่อต่าง ๆ ที่ออกมาในรูปของข้อมูลข่าวสาร ตั้งสติในการรับรู้และรู้จักกลั่นกรองความน่ารู้ในสาระต่าง ๆ ของข้อมูลจะช่วยให้ครอบครัวไม่เบียดเบียนตน ผู้อื่น และทำลายสิ่งแวดล้อมน้อยลง เมื่อครอบครัวมีการประมาณตนในการพึ่งตนเองด้วยข้อมูลข่าวสารแล้ว ก็จะทำให้การใช้เวลากับสิ่งที่มีคุณค่าอื่น ๆ เกิดขึ้นและเพิ่มขึ้นอย่างมีคุณภาพ แทนการใช้สื่อข้อมูลข่าวสารอย่างขาดสติและความรอบคอบรับผิดชอบ ครอบครัวจะมีเวลาเพิ่มขึ้นอีกมากสำหรับการคิด และการทำหน้าที่ครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

4. การพึ่งตนเองของครอบครัวด้านการเรียนรู้

ทำไมครอบครัวจึงต้องสามารถพึ่งพาตนเองด้วยการเรียนรู้ คำตอบก็คือว่า การเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในชีวิต เพราะสามารถนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการได้มาซึ่งพฤติกรรมใหม่ ดังเป็น ที่สังเกตได้ไม่ยากนักกว่าในครอบครัวที่อ่อนแอจากปัจจัยหลายประการเช่น การขาดความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจที่ดี หรือการขาด ความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านการใช้ข้อมูลข่าวสารที่ดี หรือความอ่อนแอ อันเกิดขึ้นจากการขาดสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เมื่อครอบครัวเหล่านี้ เกิดการเรียนรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น ในครอบครัว ที่ขาดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิก ถ้ามีการเรียนรู้ร่วมกันในระหว่าง สมาชิกครอบครัวที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเสียใหม่เพื่อประโยชน์ โดยรวมของครอบครัว ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในครอบครัวก็จะเกิดขึ้น ซึ่งนำมาซึ่งความเข้มแข็งและเสถียรภาพของครอบครัวได้ในที่สุด ดังนั้น ครอบครัวจึงจำเป็นที่จะต้องรู้จักพึ่งพาตนเองให้ได้ในการแสวงหาความรู้ เพื่อเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมครอบครัวให้ไปในทางที่ดีขึ้น

ลักษณะการเรียนรู้ที่สำคัญก็คือ การเรียนรู้ด้านการรู้จักคิด ซึ่งเป็น การเรียนรู้ที่ต้องใช้สติปัญญา ดังตัวอย่างที่กล่าวถึงในเรื่องการรู้จักเลือกสื่อ ที่จะให้สาระประโยชน์ต่อครอบครัวมากกว่าการคิดถึงแต่เพียงเรื่องที่จะทำให้ เกิดความเพลิดเพลินและสนองตอบความอยากทางอารมณ์ของตัวเองเท่านั้น อีกลักษณะหนึ่งของการเรียนรู้ก็คือ การเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งเน้นความสำคัญ ของสิ่งเร้าหรือแรงเสริมที่นำไปเกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ปฏิกริยา ได้ตอบและแรงเสริมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายในหน่วยสังคม ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างแม่และเด็ก ครอบครัวจะได้ประโยชน์อย่างยิ่ง จากการเรียนรู้ด้วยการรู้จักสังเกตพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับทั้งตัวเด็กและแม่ ระหว่างที่มีสิ่งเร้าหรือแรงเสริมต่าง ๆ การเรียนรู้ทางสังคมจากสถานการณ์ ต่าง ๆ จะช่วยให้ครอบครัวรู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยการจดจำ หรือ เรียนรู้ผลที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่หลากหลาย อีกทั้ง ประสบการณ์การเรียนรู้ที่สะสมอย่างต่อเนื่องยังช่วยให้สมาชิกครอบครัว สามารถประเมินหรือคาดคะเนผลที่อาจเกิดขึ้นตรงกับสภาพจริงมากยิ่งขึ้น

อนึ่ง เนื่องจากขณะนี้ปัจจุบัน การพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รุดหน้าไปอย่างรวดเร็วมาก เกิดการศึกษาค้นคว้าและการประดิษฐ์นวัตกรรม ใหม่ ๆ ขึ้นมาเป็นอันมาก นำมาซึ่งประโยชน์ในการนำไปใช้ก็จริงอยู่ หากการใช้นวัตกรรมหลายอย่างผู้ใช้จำเป็นที่จะต้องรู้ทั้งด้านบวกและด้านลบ จึงจำเป็นที่ครอบครัวซึ่งเป็นผู้ใช้รายใหญ่จะต้องเรียนรู้เพื่อการพึ่งพาตนเองได้ ในเรื่องนี้

อีกประการหนึ่งก็คือ การพึ่งตนเองได้ของครอบครัวในด้านความรู้จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแหล่งที่มาของความรู้หรือแหล่งเรียนรู้หรือเครือข่ายการเรียนรู้ ครอบครัวที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ในด้านความรู้จะเป็นครอบครัวที่รู้จักแหล่งข้อมูลที่ทำให้ความรู้และรู้จักเข้าถึงแหล่งความรู้ต่าง ๆ ได้ โดยข้อเท็จจริงแหล่งความรู้จะกระจายอยู่ทุกหนทุกแห่งรอบตัวที่เรารู้จัก ด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้านหรือของท่านผู้รู้หรือปราชญ์หรือสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่นได้แก่ สื่อบุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ครอบครัวที่ตระหนักถึงความสำคัญของแหล่งความรู้หรือแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่และรู้จักใช้ประโยชน์จากแหล่งความรู้และแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญต่าง ๆ เหล่านี้ ตลอดจนสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องการเรียนรู้จากแหล่งศึกษาต่างๆ ครอบครัวเช่นนี้มีโอกาสที่จะพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวได้ง่ายกว่าครอบครัวที่ขาดความสามารถในการพึ่งพาตนเองในเรื่องการเรียนรู้ ยิ่งถ้าหากครอบครัวแต่ละครอบครัวสามารถรวมตัวกัน ผันักกำลังกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ครอบครัวเข้มแข็ง เพื่อให้เกิดการพึ่งพากันได้ทางการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้กันอีกทอดหนึ่งด้วยแล้ว ความเข้มแข็งของครอบครัวก็จะขยายนำให้เกิดความเข้มแข็งแกร่งของชุมชนในละแวกนั้น ๆ ต่อไปอีก ซึ่งความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวมจะเป็นฐานที่มั่นคงโดยแท้จริงของประเทศไทย

สรุปสาระสำคัญและหลักการแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้

การพึ่งตนเองได้ของครอบครัว หมายถึง ความสามารถของครอบครัวที่จะยืนหยัดอยู่ได้ด้วยลำแข้งของตนเอง สามารถควบคุมทิศทางพฤติกรรมของครอบครัวให้ไปในทิศทางที่เป็นเป้าประสงค์ของครอบครัวได้ การพึ่งตนเองของครอบครัวที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งในครอบครัวได้ จะต้องครอบคลุมการพึ่งตนเองได้ใน 4 เรื่องใหญ่ๆ ต่อไปนี้ คือ

1. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ
2. การพึ่งตนเองทางสุขภาพ
3. การพึ่งตนเองทางข้อมูลข่าวสาร
4. การพึ่งตนเองทางการเรียนรู้

การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ

ความเข้มแข็งของครอบครัว ต้องมีฐานที่แข็งแรงพอสมควรทางเศรษฐกิจ การสร้างครอบครัวให้เป็นปึกแผ่นควรดำเนินไปที่ละน้อย และเริ่มได้จากพลังความกลมเกลียวใกล้ชิดกันของครอบครัว โดยเฉพาะระหว่าง พ่อ แม่ ลูก

พ่อแม่สอนลูกตั้งแต่เล็กให้เคารพอาชีพสุจริตทุกอาชีพ และทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูกในด้านการออม การใช้จ่ายที่ไม่เกินตัว ดำเนินชีวิตตามหลักธรรมพื้นฐานและแนวเศรษฐกิจพอเพียง การรู้จักทำบัญชีการใช้จ่ายในครอบครัว

เมื่อเกิดวิกฤติในครอบครัวทางด้านเศรษฐกิจก็พยายามตั้งสติและใช้หลักการพึ่งตนเองก่อน ด้วยการวิเคราะห์ดูปัจจัยสาเหตุ พยายามพลิกฟื้นวิกฤติให้เป็นโอกาสในการเรียนรู้ร่วมกันทั้งครอบครัว โดยตระหนักว่าทุกปัญหามีทางออก ถ้าเกิดทางตันจริง ๆ ก็รู้จักแสวงหาการสนับสนุนจากแหล่งภายนอกโดยไม่ปล่อยให้ชีวิตดำเนินไปแบบคนสิ้นหวัง การรู้จักเผชิญกับปัญหาอย่างกล้าหาญและรู้จักใช้เหตุผล ตลอดจนใช้ความพยายามอย่างเต็มความสามารถจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับครอบครัว อีกทั้งยังจะช่วยเติมพลังแห่งความรักความเอื้ออาทรห่วงใยกันระหว่างสมาชิกครอบครัว

การพึ่งตนเองทางสุขภาพ

หนึ่ง ถ้าครอบครัวสามารถสร้างตนเองจนมีฐานะมั่นคง แต่ไม่ระมัดระวังรักษาตนทางด้านสุขภาพ มีความอ่อนแอในการพึ่งตนเองทางสุขภาพ ก็จะทำให้เกิดการลดทอนด้านความเข้มแข็งของครอบครัวลงได้ ครอบครัวเข้มแข็งจึงต้องพึงระวังป้องกันรักษาตนเองทางด้านสุขภาพ โดยปฏิบัติสิ่งต่อไปนี้

1. พึงตระหนักในความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างสุขภาพทางร่างกาย และสุขภาพทางอารมณ์ จิตใจ เมื่อสุขภาพทางกายสมบูรณ์ดี สุขภาพจิตก็จะดีตามไปด้วย เมื่อร่างกายแข็งแรง จิตใจแข็งแรง อารมณ์ปลอดโปร่ง สามารถมองโลกในแง่ดี มองเห็นและยอมรับข้อบกพร่องของตนได้กระจ่างขึ้น ขณะเดียวกันก็ยอมรับข้อบกพร่องของคนอื่นในครอบครัวได้มากขึ้น รวมพลังกันแก้ไขข้อบกพร่องให้กันและกัน และรู้จักเสริมพลังจิตใจให้กัน และกันให้เกิดเป็นภูมิคุ้มกันต่อต้านปัญหาอันอาจเกิดขึ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ

2. พึงเห็นความสำคัญของการพึ่งตนเองได้ในการระวังรักษาสุขภาพ เพื่อการป้องกัน แต่ถ้าเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยที่ไม่อาจดูแลตนเองได้ก็ไม่ประมาทหรือตื่นตระหนก หากรู้จักใช้การช่วยเหลือจากแหล่งชำนาญการต่าง ๆ ได้ เมื่อพบความผิดปกติใด ๆ ทางสุขภาพ ก็ให้แสวงหาคำปรึกษาจากแพทย์อย่างทันท่วงที

3. สร้างจิตสำนึกแห่งความปลอดภัยให้แก่สมาชิกทุกคนในครอบครัว ให้ตระหนักในคุณค่าของการมีชีวิตที่มีคุณภาพและปลอดภัย เพื่อรักษาความเข้มแข็งของครอบครัวไว้ไม่ให้สูญเสีย

การพึ่งตนเองทางข้อมูลข่าวสาร

ยุคปัจจุบันเป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร จำเป็นต้องมีการแสวงหาพร้อมกับการกลั่นกรองข้อมูลต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบครอบครัว ทุกสิ่งทุกอย่างมีสองด้าน ด้านดีและด้านไม่ดี ข้อมูลข่าวสารในโลกปัจจุบันที่เข้ามกระทบต่อสัมผัสต่าง ๆ ของบุคคลมีมากมายเหลือคณานับ ทุกคนในครอบครัวต้องร่วมกัน

สร้างกำแพงรับความหนักเบาของข้อมูลที่เข้ามาสู่ครอบครัว ข้อมูลบางส่วนดี เป็นประโยชน์สำหรับการป้องกัน เช่น ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพอนามัย ข้อมูลบางส่วนอาจใช้ในการป้องกันแก้ไขปัญหาสังคม ขณะที่บางส่วนก็อาจเป็นข้อมูลที่ต้องพึงระวังในการคัดกรอง การรับรู้ข้อมูลบางส่วนอาจเป็นอันตรายต่อการรับเข้ามาโดยปราศจากการคัดกรอง ข้อมูลแต่ละประเภท แต่ละอย่างอาจมีความเหมาะสมต่อวัยหรือประสบการณ์ของบุคคล ไม่เหมือนกัน ขณะที่ครอบครัวต้องยอมรับว่าข้อมูลข่าวสารในโลกปัจจุบัน เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วมาก ขณะเดียวกันก็เปลี่ยนแปลงเร็วมาก ครอบครัวจึงมีหน้าที่ร่วมกันที่จะช่วยกันดูแลคัดกรองข้อมูลต่าง ๆ ให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ต่อสมาชิกครอบครัวให้มากที่สุด ให้รู้จักคัดเลือกข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ทั้งในทางบวกและทางลบ โดยอาจใช้หลักปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. ยอมรับว่าข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบสังคมและครอบครัว มีมากมาย จำเป็นที่จะต้องมีการคัดกรอง แยกสิ่งที่เป็นขยะ ไม่มีค่าให้เหลือ ข้อมูลที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของครอบครัว

2. ให้รู้จักบริโภคข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ รอบตัว ด้วยการใชสติปัญญา การรู้จักใช้ข้อมูลข่าวสารด้วยการใช้สติปัญญา จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่มีค่า ในการพัฒนาตนและครอบครัว

3. ให้รู้จักใช้สติกับการใช้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ โดยพิจารณาถึงความพอเพียง ของข้อมูลที่จะรับเข้าไปในชีวิต เพื่อให้เกิดความพอดีในการใช้ ไม่ทำให้เกิด การเสียความสมดุลในชีวิต เพราะการใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพไม่ได้อาศัยข้อมูล ข่าวสารแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีด้านอื่น ๆ ของชีวิตที่ครอบครัวจะต้อง ดูแลรักษาอีกมาก

4. ต้องมีความรับผิดชอบในการรับ การใช้ และการส่งต่อสาระต่าง ๆ ของข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว และสังคม

การพึ่งตนเองทางการเรียนรู้

เนื่องจากการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในชีวิตของบุคคลและ ครอบครัว ทั้งนี้เพราะผลจากการเรียนรู้อาจนำบุคคลไปสู่การเปลี่ยนแปลง ต่าง ๆ ได้อย่างมากมาย โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรม และจิตใจ กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นนับแต่เวลาที่เด็กเกิดปฏิสนธิในท้อง ของแม่ เด็กเรียนรู้ที่จะปรับตัวตั้งแต่ก่อนเกิด เมื่อเกิดมาแล้ว และมีชีวิต อยู่จนทราบเท่าที่หมดสิ้นชีวิต ก็มีกระบวนการเรียนรู้ดำเนินไปตลอดเวลา ไม่สิ้นสุด ครอบครัวเข้มแข็งจึงต้องมีลักษณะการพึ่งตนเองได้ในด้านนี้ ถ้าปราศจากความสามารถในด้านดังกล่าวนี้แล้ว ครอบครัวก็ไม่อาจพัฒนา ไปสู่เสถียรภาพที่จะต่อต้านต่อสิ่งที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก ครอบครัวได้

ครอบครัวจึงมีภาระสำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งในการที่จะต้องช่วยให้สมาชิก สามารถพึ่งตนเองได้อย่างถูกต้องในด้านการเรียนรู้ ซึ่งก็มีข้อปฏิบัติได้ ดังต่อไปนี้

1. ให้ครอบครัวตระหนักว่าการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญของชีวิตที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ในวัฏจักรการพัฒนาครอบครัว ซึ่งเริ่มตั้งแต่การก่อตั้งครอบครัว การดูแล ครอบครัวที่มีสมาชิกในวัยต่าง ๆ ไปจนกระทั่งการเข้าสู่ระยะท้ายสุด

ของความสมบูรณ์ในชีวิตครอบครัว คือ การผลัดพรากจากคู่ครองหรือสมาชิกครอบครัว ทุกชั้นทุกตอนของชีวิตครอบครัว ล้วนมีการเรียนรู้ที่ต้องกระทำทั้งสิ้น

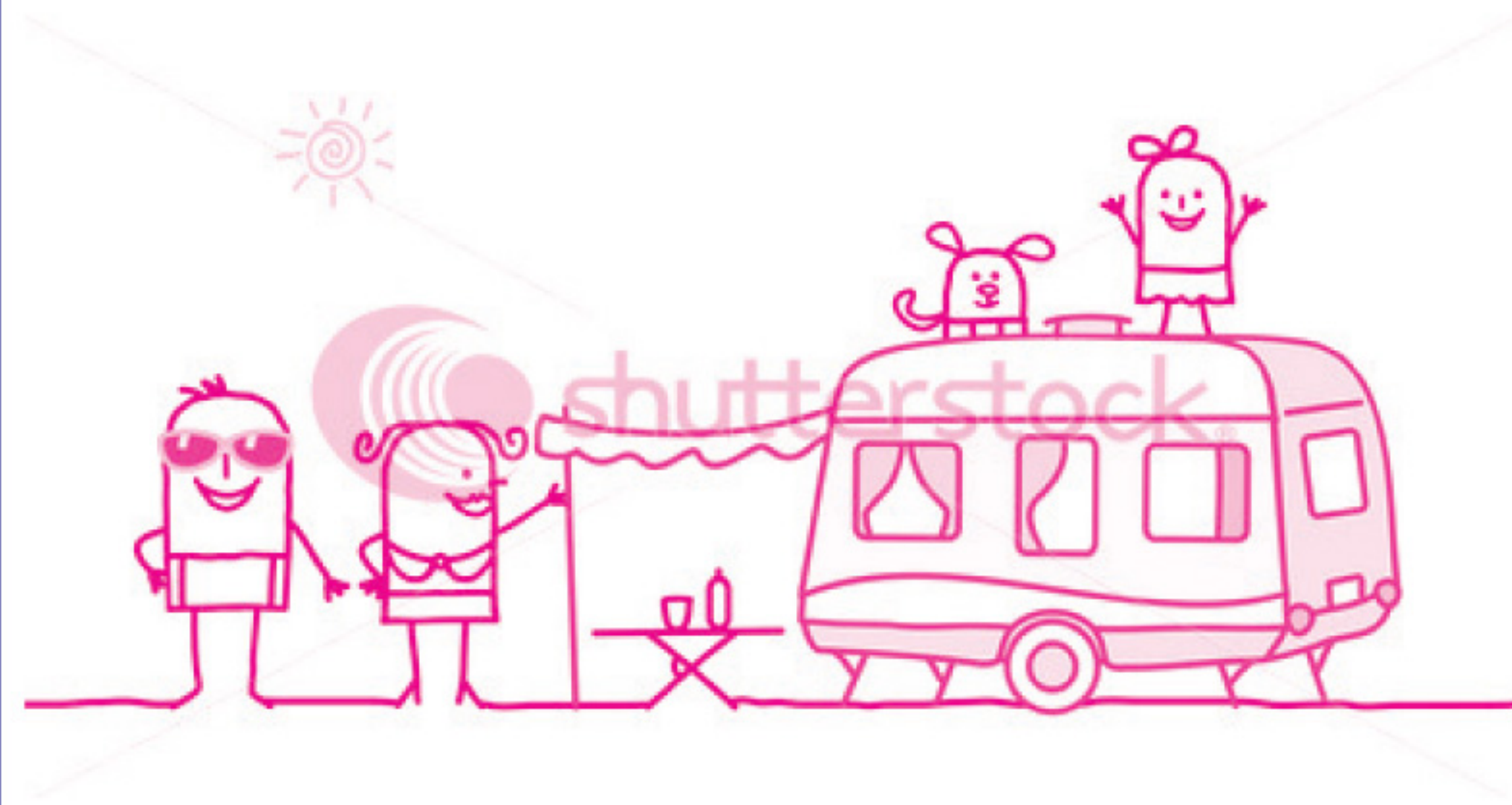
2. ครอบครัวจึงต้องรู้จักแสวงหาความรู้เพื่อการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เพื่อการปรับปรุงดูแลพฤติกรรมและจิตใจของสมาชิกครอบครัวให้ไปสู่ทิศทางที่พึงปรารถนา ซึ่งเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ที่จะให้การเรียนรู้คิด รู้จักใช้เหตุผลในการขบปัญหาต่าง ๆ และการเรียนรู้ทางสังคม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตสอดคล้องกับสังคมภายนอกโดยรวมและสังคมโลก

3. ให้พยายามเรียนรู้ผลที่เกิดขึ้นจากภาวะการณ์ต่าง ๆ ทั้งในระดับครอบครัวของตนเองและของผู้อื่น ซึ่งมีอยู่หลากหลาย ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อการรู้จักและพัฒนาครอบครัวของตนให้มากขึ้น

4. ครอบครัวจะต้องตระหนักในคุณค่าความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ และรู้จักแสวงหาแหล่งข้อมูลที่ทำให้ความรู้ต่าง ๆ ตลอดจนรู้จักกลั่นกรองการใช้ประโยชน์จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เหล่านั้น

5. ให้ครอบครัวแต่ละครอบครัวตระหนักในความสำคัญของการรวมพลังความรู้ ให้รู้จักผนึกกำลังกันเป็นเครือข่ายความรู้ เพื่อการเรียนรู้ประสบการณ์จากกันและกัน การรู้จักเรียนรู้จากการสร้างเครือข่าย จะช่วยทำให้เกิดความเข้มแข็งของครอบครัวอื่น ๆ ซึ่งอาจมีลักษณะเหมือนกันหรือแตกต่างกันได้ โดยต่างให้ความเคารพในศักดิ์ศรีและคุณค่าของกันและกัน การพึ่งตนเองได้ทางด้านการเรียนรู้ของครอบครัว เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการสร้างชุมชนเข้มแข็งและสังคมเข้มแข็งโดยผู้รับผิดชอบครอบครัวเป็นผู้เริ่มก่อน

ด้วยการรู้จักแสวงหาแหล่งความรู้ในตนเอง แล้วขยายสู่การเรียนรู้จากแหล่งภายนอกตน รู้จักผสมผสานความรู้ที่ได้จากแหล่งภายในและภายนอกตนให้เกิดประโยชน์และคุณค่าต่อการเรียนรู้ การรักษา และการสืบทอดคุณค่าของการเป็นครอบครัวไว้ตลอดไป

ด้านทุนทางสังคม

ในระยะไม่นานมานี้ มีการใช้คำว่าทุนทางสังคมกันมาก โดยเฉพาะทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ บุคคลใดที่เริ่มชีวิตอย่างเพียบพร้อม ก็จะถูกกล่าวว่าเป็นบุคคลที่มีทุนทางสังคมสูง บุคคลใดที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนมากกว่าคนอื่น ก็จะถูกมองว่าเป็นคนที่มีทุนทางสังคมต่ำมาก่อน ชีวิตจึงต้องกระเสือกกระสนดิ้นรน หันกลับมามองครอบครัวดูบ้างก็เช่นกัน จะมีการกล่าวถึงครอบครัวในด้านของการมีทุนทางสังคมสูงหรือต่ำ ไปจนกระทั่งมีความสนใจของกลุ่มนักวิชาการนำไปศึกษาและพบว่าเป็นด้านสำคัญอีกด้านหนึ่งของมาตรฐานของการมีครอบครัวเข้มแข็ง อย่างไรก็ตามก็คงไม่ใช่การที่ครอบครัวมีทุนทางสังคมอยู่ในระดับที่ดีแล้วจะนำไปสู่การเป็นครอบครัวเข้มแข็งเสมอไป ทุนทางสังคมในความหมายที่แท้จริงคงจะไม่ได้หมายถึงทุนที่ติดตัวคนใดคนหนึ่งหรือครอบครัวได้มากเท่านั้น เช่น เป็นครอบครัวที่มีฐานะจนรวยมั่งมี หากยังมีความหมายที่กว้างไปกว่านั้นคือ การรู้จักสร้างและพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อจะสามารถก้าวไปสู่ความเป็นครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งได้

ก่อนที่จะพูดในรายละเอียดต่อไป ก็ขอให้ความหมายของคำว่า “ทุนทางสังคม” เสียก่อน ว่าหมายถึงการเกื้อหนุนช่วยเหลือ ซึ่งอาจเป็นลักษณะใดก็ตามที่ทำให้เกิดความสะดวกในการปฏิบัติและการยอมรับมากขึ้นในสังคมหรือองค์กร ครอบครัวที่มีทุนทางสังคมสูงโดยทั่วไปจึงอาจหมายถึงครอบครัวที่มีลักษณะต่าง ๆ ที่เกื้อหนุนให้ได้รับการยอมรับจากบุคคลและสังคมทั่วไป

เช่น มีฐานะมั่นคง มีลูกหลานที่จบการศึกษาระดับสูงและมีบทบาทสำคัญในสังคมมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน เป็นต้น แต่เมื่อก้าวถึงมาตรฐานของครอบครัวเข้มแข็งด้านต้นทุนทางสังคม ก็อาจจะต้องขยายความมากขึ้น กล่าวคือ ครอบครัวแต่ละครอบครัวมีความแตกต่างกันจะโดยโครงสร้างที่ดี องค์ประกอบของครอบครัวต่างกันก็ดี รวมทั้งการมีพื้นฐานด้านต้นทุนสังคมแตกต่างกัน ครอบครัวเป็นจำนวนมากอาจไม่ใช่คดีเหมือนครอบครัวที่มีต้นทุนทางสังคมสูง ซึ่งทำให้การทำงานได้รับความสะดวกและการยอมรับมากกว่าครอบครัวทั่วไปที่มีต้นทุนทางสังคมจำกัด ดังนั้นมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งด้านนี้ จึงต้องเป็นเรื่องของการสร้างและพัฒนาทุนทางสังคม จากตัวอย่างครอบครัวหลากหลายที่ปรากฏ จะพบว่ามีเป็นจำนวนมากที่ครอบครัวต้องใช้ความขยันขันแข็งอดทนในการสร้างและพัฒนาต้นทุนทางสังคมจนปรากฏเป็นที่ยอมรับของสังคมได้

ในการสร้างและพัฒนาต้นทุนสังคมเพื่อนำไปสู่การเป็นครอบครัวเข้มแข็งนั้น มีลักษณะเกื้อหนุนอยู่หลายประการที่ครอบครัวจะต้องช่วยกันเสริมสร้างและพัฒนาขึ้น ลักษณะเกื้อหนุนสำคัญเหล่านี้ก็คือ ลักษณะทางกายภาพของครอบครัว ลักษณะทางจิตสังคมของมวลสมาชิกครอบครัว ลักษณะทางการศึกษา และลักษณะทางคุณธรรมจริยธรรม

ครอบครัวสุขสันต์
ครอบครัวเข้มแข็ง

เริ่มจากทักษะเกื้อหนุนทางกายภาพที่เป็นทุนทางสังคมอันสำคัญของครอบครัว กล่าวคือ ครอบครัวที่จะมีชีวิตร่วมกันมั่นคง มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความมั่นคงทางกายภาพเสียก่อน การมีแหล่งที่พักอาศัยที่สะอาดปลอดภัย มั่นคง แข็งแรง เป็น

ต้นทุนแรกทางสังคมที่ครอบครัวระยะต้นต้องสร้างขึ้น ส่วนการจะขยายพัฒนา แหล่งที่พักพิงให้มีสภาพดีขึ้นต่อไปนั้นเป็นเรื่องของความมุ่งมั่นของครอบครัวในอนาคต นอกจากแหล่งที่พักพิงแล้ว หัวหน้าครอบครัวจะต้องมีงานทำที่สามารถหารายได้อย่างสม่ำเสมอในการเลี้ยงดูครอบครัวได้อย่างมีคุณภาพ ตลอดจนการมีสมาชิกครอบครัวที่รู้จักบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพของตนภายในครอบครัวและปฏิบัติตนสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ดังกล่าว สมาชิกทุกคนใช้ประสบการณ์และการเรียนรู้เป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญของครอบครัวที่ทุกคนสามารถใช้ร่วมกันได้อย่างรับผิดชอบ

ลักษณะเกื้อหนุนที่เป็นแหล่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งของทุนทางสังคมของครอบครัว ก็คือ ลักษณะทางจิตสังคมของมวลสมาชิกครอบครัว ขณะที่ลักษณะเกื้อหนุนทางกายภาพเป็นสิ่งแวดล้อมปกป้องครอบครัวเป็นด้านแรก

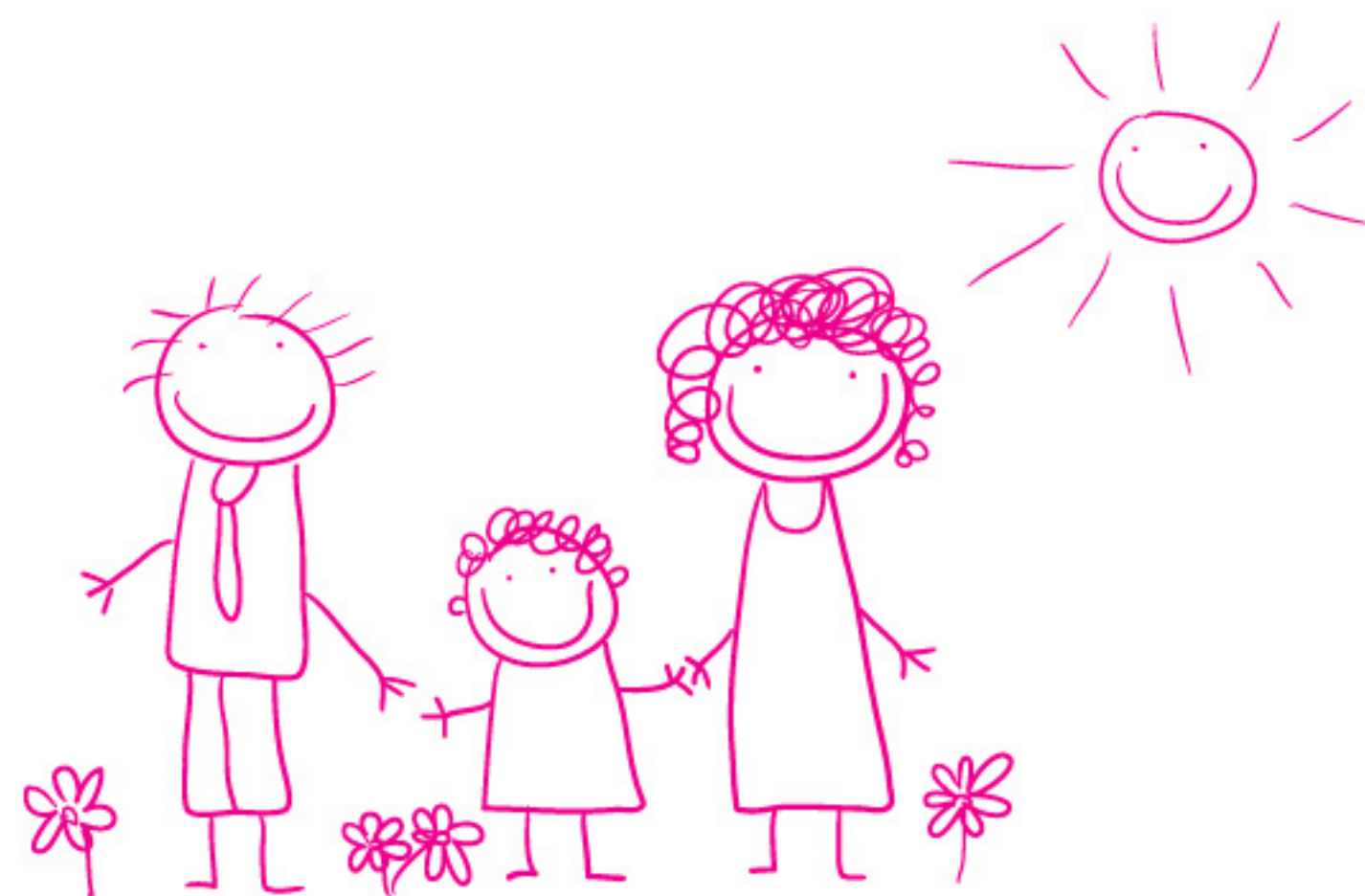
ก็จะมีลักษณะเกื้อหนุนทางจิตใจและสังคมที่สามารถสร้างและพัฒนาขึ้นโดยมวลสมาชิกทั้งหลายของครอบครัว เป็นด้านภายในต่อมา เริ่มด้วยจิตลักษณะที่มุ่งอนาคต ลักษณะทางจิตใจที่มุ่งอนาคตนี้มีความสำคัญมาก และสามารถพิสูจน์ด้วยการศึกษาค้นคว้ามาแล้วว่าเป็นจิตลักษณะที่เอื้อและเป็นปัจจัยสาเหตุของการพัฒนาและความสำเร็จต่าง ๆ ในชีวิตได้ จัดเป็นลักษณะทางจิตใจที่แสดงถึงความมุ่งมั่น รอบคอบ ไม่สุกเอาเผากิน ต่อมาก็ได้แก่ จิตลักษณะมุ่งสัมฤทธิ์ ซึ่งก็จะมี ความใกล้เคียงกับลักษณะทางจิตด้านมุ่งอนาคต บุคคลที่มีจิตมุ่งสัมฤทธิ์ จะเป็นผู้ที่ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค แต่จะใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการเดินไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้ อีกจิตลักษณะหนึ่งที่มีความสำคัญมากเช่นกันคือ จิตลักษณะควบคุมตน ผู้มีจิตลักษณะนี้จะเป็นผู้ที่มีเหตุมีผลในการดำเนินชีวิตและใช้เป็นฐานสำคัญในการตัดสินใจต่าง ๆ การรู้จักควบคุมตน ช่วยให้บุคคลสามารถมองปัญหาต่างๆ ได้ด้วยสติมากกว่าอารมณ์ ส่วนอีกสองจิตลักษณะที่จะเป็นตัวเกื้อหนุนสำคัญต่อไปของการสร้างและพัฒนาทุนสังคมให้แก่ครอบครัวได้ก็คือ จิตลักษณะสาธารณะ ลักษณะจิตใจสำคัญของจิตสาธารณะก็คือ การมีจิตใจที่เปิดกว้าง ไม่คับแคบ มองเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มีจิตพร้อมที่จะอนุเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่น และสุดท้าย คือ จิตพอเพียง ซึ่งสะท้อนแนวคิดทางด้านหลักธรรมและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในรัชกาลปัจจุบัน ลักษณะจิตพอเพียงจะเน้นลักษณะสำคัญของการรู้จักความพอประมาณ ความมีเหตุมีผลและการสร้างภูมิคุ้มกันตนเอง มีผลการศึกษาสนับสนุนเช่นกันว่า ผู้มีจิตพอเพียงจะเป็นผู้ที่มีความสำเร็จในชีวิตและ

ในการสร้างตัวโดยรวม จึงพอสรุปได้ว่าลักษณะเกื้อหนุนทางจิตลักษณะที่เป็นคุณสมบัติสำคัญของการมีทุนทางสังคมในครอบครัว ก็คือ ลักษณะทางจิตที่มุ่งอนาคต จิตที่ใฝ่สัมฤทธิ์ จิตควบคุมตน จิตสาธารณะ และจิตพอเพียง ลักษณะทางจิตที่สำคัญยิ่งเหล่านี้ถ้าได้พัฒนาปลูกฝังระหว่างกระบวนการพัฒนาลงในตัวสมาชิกของครอบครัว โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน โดยผ่านกระบวนการอบรมขัดเกลาและปลูกฝังอย่างถูกต้องแล้ว ครอบครัวก็จะมีต้นทุนทางสังคมสูงได้ในอนาคต

ต่อมาคือ **ลักษณะด้านการศึกษา** ซึ่งจัดเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง และจำเป็นยิ่งต่อการสร้างและพัฒนา การศึกษาในที่นี้ครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบ สำหรับการศึกษาในระบบจะมีการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาและมีรูปแบบการจัดที่เป็นทางการ ส่วนการศึกษานอกระบบ เน้นการศึกษาในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ การจัดการเรียนการสอนไม่มีลักษณะเป็นทางการ ในครอบครัวบางครอบครัวที่มีต้นทุนทางสังคมสูง อาจมีหัวหน้าครอบครัวที่ไม่ได้รับการศึกษาระดับสูง ในสถาบันการศึกษาก็จริง หากมีประสบการณ์ชีวิตมากมายจากการศึกษาด้วยตนเองและด้วยวิธีการศึกษานอกระบบ จนชีวิตประสบความสำเร็จและยังไม่หยุดในการแสวงหาความรู้เพิ่มพูนต่อไปเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีของลูกหลาน ครอบครัวเช่นนั้นจะได้รับการยอมรับสูงจากสังคมทั่วไป และสามารถกล่าวได้ว่าเป็นครอบครัวที่มีทุนทางสังคมสูงได้

อนึ่ง การศึกษามีส่วนสัมพันธ์กับระดับชั้นทางสังคม กล่าวคือ บุคคลหรือครอบครัวที่ได้รับการศึกษาสูง มักได้รับการจัดว่าเป็นผู้ที่อยู่ในระดับ

ชั้นทางสังคมสูงด้วย ดังนั้นโอกาสที่บุคคลจะเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสถานภาพทางสังคม ได้รับการยกระดับให้อยู่ในสังคมระดับสูงได้ก็คือ โดยผ่านกระบวนการเรียนการศึกษานี้เอง อย่างไรก็ตาม การที่บุคคลแสวงหาความรู้ในกระบวนการศึกษานั้น อาจมีมูลเหตุจูงใจและวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป คือใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือได้เข้าไปถึงเป้าประสงค์ แต่แท้จริงแล้วการกระทำเช่นนั้นไม่ใช่วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการศึกษา เพราะคุณค่าของการศึกษา คือ การเรียนรู้เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลได้พัฒนาศักยภาพของตนและใช้ศักยภาพนั้นไปพัฒนาสังคมส่วนรวมอีกทอดหนึ่ง การศึกษาจะช่วยให้บุคคลเห็นแก่ตัวน้อยลง และเห็นประโยชน์ของส่วนรวมมากขึ้น การใช้การศึกษาเพื่อเป็นบันไดทอดไปสู่เป้าหมายที่แคบและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน จึงไม่ใช่เป็นการคิดที่ถูกต้อง ดังนั้นการศึกษาที่ต้องสร้างและพัฒนาให้แก่ครอบครัว เพื่อเป็นทุนทางสังคมอย่างแท้จริงนั้น จึงควรต้องเป็น การศึกษาที่ช่วยให้ครอบครัวสามารถกระทำบทบาทหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์มากขึ้นเพื่อไปช่วยเหลือชุมชนและสังคมประเทศชาติต่อไป

ส่วนลักษณะสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนาทุนทางสังคม ซึ่งครอบครัวไม่อาจจะเลยได้คือ **ลักษณะที่เป็นความเข้มแข็งและมีคุณธรรมของครอบครัว** นักจิตวิทยาที่มีแนวคิดเชิงบวกเน้นความสำคัญของลักษณะที่เป็นความเข้มแข็งและมีคุณธรรมของคนในสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะความเข้มแข็ง คุณธรรมด้านภูมิปัญญาและความรู้ คุณธรรมด้านความกล้าหาญอดทนและคงไว้ซึ่งความยุติธรรม คุณธรรมด้านการรู้จักให้อภัยและคงไว้ซึ่งความเมตตากรุณาและมีความอ่อนโยน คุณธรรมด้านความกตัญญูรู้คุณและชื่นชมต่อสรรพสิ่ง และมีจิตวิญญาณที่สูงส่งและดีงาม ครอบครัวจะเป็นหน่วยสังคมที่ทรงพลังที่สุดได้ถ้าได้รู้จักสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งและมีคุณธรรมทุกด้านตามที่กล่าวมา เป็นที่เชื่อแน่ว่าจะเป็นครอบครัวที่มีทุนทางสังคมสูงเป็นที่ยอมรับของสังคมได้อย่างแน่นอน

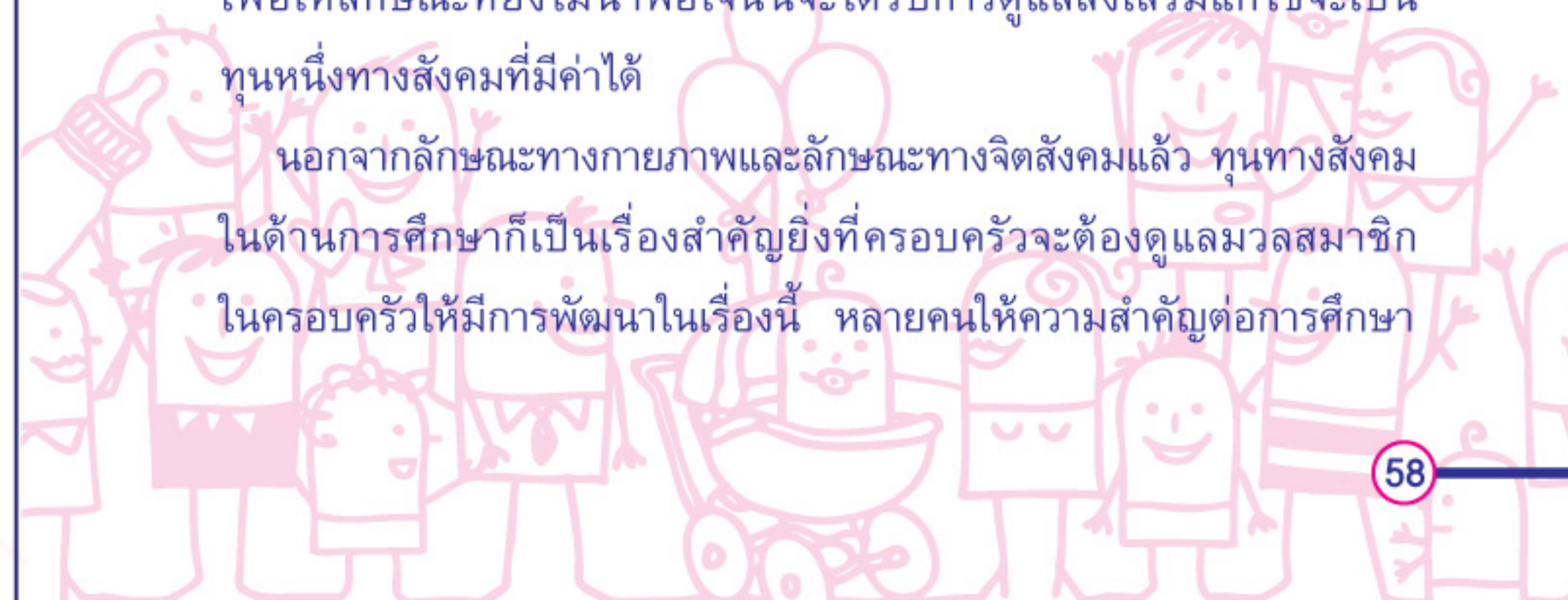

หลักการและแนวทางการสร้างและพัฒนาครอบครัวเข้มแข็ง ด้านทุนทางสังคม

เนื่องจากแต่ละครอบครัวจะมีทั้งจุดดีและจุดอ่อนแตกต่างกันออกไป ทำให้ทุนทางสังคมที่จะมีส่วนเกื้อหนุนให้ได้รับการยอมรับจากบุคคลและสังคมทั่วไปของแต่ละครอบครัวมีไม่เหมือนกัน แต่จากความแตกต่างดังกล่าวครอบครัวไม่ควรที่จะนำมาประเมินครอบครัวของตนว่ามีสถานภาพต่ำตลอดไป หากควรที่จะต้องศึกษาและพิจารณาใคร่ครวญว่าจุดดีของครอบครัวของเราอยู่ตรงใดบ้าง จุดอ่อนของครอบครัวอยู่ ณ ที่ใด จะมีทางในการแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นได้อย่างไรบ้างในอนาคต

ต้นทุนทางสังคม ครอบคลุมความหมายที่กว้างไปกว่าเรื่องของสถานภาพหรือวัตถุหรือความได้เปรียบทางกายภาพ หากยังมีความหมายครอบคลุมถึงลักษณะหรือคุณค่าภายในของตัวบุคคลหรือสังคมที่ถ้าหากมีอยู่แล้ว แต่ไม่ได้รับการพัฒนาหรือตระหนักรู้ในความสำคัญ นับวันลักษณะและคุณค่าเหล่านั้นก็จะลดทอนความงดงามหรือความมีคุณค่าลง จึงเป็นหน้าที่ของครอบครัวที่จะรู้จักเข้าใจและเรียนรู้บุคคลในครอบครัว เช่น พ่อแม่เรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ในตัวลูก รู้จักพัฒนาและส่งเสริมสิ่งที่มีอยู่ในตัวลูกในด้านดีให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็รู้จักเรียนรู้และเข้าใจลักษณะที่ยังต้องการแก้ไขปรับปรุงต่อไป เพื่อให้ลักษณะที่ยังไม่น่าพอใจนั้นจะได้รับการดูแลส่งเสริมแก้ไขจะเป็นทุนหนึ่งทางสังคมที่มีค่าได้

นอกจากลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางจิตสังคมแล้ว ทุนทางสังคมในด้านการศึกษาก็เป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่ครอบครัวจะต้องดูแลมวลสมาชิกในครอบครัวให้มีการพัฒนาในเรื่องนี้ หลายคนให้ความสำคัญต่อการศึกษา

ว่าเป็นบันไดไปสู่การพัฒนาสถานภาพทางสังคมและการได้เข้าสู่อำนาจในสังคม ซึ่งนับว่าเป็นความเข้าใจที่ผิด เพราะคุณค่าที่แท้จริงของการศึกษานั้นไม่ใช่ทางไปสู่เป้าหมายเชิงวัตถุ หากคุณค่าที่แท้จริงของการมีศึกษานั้นคือการยกระดับคุณภาพของคนให้เป็นผู้ที่สามารถมองสิ่งต่าง ๆ ได้กว้างขึ้นและลึกซึ้งขึ้น การศึกษาจึงไม่ได้วัดด้วยปริญญาบัตรหรือเกียรติที่ได้รับ หากวัดด้วยคุณภาพทางจิตใจของคน การศึกษามีทั้งในระบบที่ต้องเรียนในสถานศึกษา และนอกระบบที่ไม่ต้องเรียนในสถานศึกษา การศึกษาทุกแขนงทุกสายอาชีพ ล้วนมีคุณค่า ช่วยให้บุคคลที่ได้รับการฝึกอบรมในสถาบันการศึกษานั้น ๆ พบทางออกที่มีค่าทั้งต่อตัวเอง สังคม และประเทศชาติ การสร้างและพัฒนาทุนสังคมด้านการศึกษา จึงเป็นกระบวนการช่วยอบรมที่ละเอียดอ่อน ไม่แพ้การฝึกอบรมเลี้ยงดูทางบ้าน พ่อแม่จึงไม่ควรบังคับเด็กหรือลูกหลานให้เข้าสู่สถาบันการศึกษาหรือสายอาชีพที่ตนต้องการตามกระแสสังคม แต่ต้องเปิดโอกาสให้ลูกและบุตรหลานได้ศึกษาในสิ่งที่เขาถนัดและสนใจอย่างแท้จริง เพราะสิ่งนี้เองจะช่วยให้เขาเห็นคุณค่าในตนเอง รู้สึกตนว่าสามารถเคารพต่อศักดิ์ศรีที่แท้จริงของเขาได้ เมื่อเขารู้สึกเช่นนั้น ทุนสังคมในตัวเขาจะเบ่งบานขึ้นจนเป็นที่ประจักษ์และยอมรับจากสังคมและคนอื่นได้ ครอบครัวมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้าง ฟูมฟักลักษณะทางจิตใจ ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรมของบุคคล ลักษณะทางจิตที่จัดเป็นทุนสังคมที่ทุกฝ่ายให้การยอมรับ ซึ่งได้แก่ การมีจิตมุ่งอนาคต มุ่งสัมฤทธิ์ ควบคุมตน ตลอดจนการมีจิตสาธารณะและจิตพอเพียงนั้น ต้องอาศัยกระบวนการฝึกอบรมที่ละเอียดอ่อน ยาวนาน และการเห็นต้นแบบที่ดีงาม

และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเห็นความสำคัญของสิ่งนั้น ๆ ทุนสังคมด้านนี้ยังมีความสำคัญยิ่งต่อครอบครัวเข้มแข็งที่ต้องมีปณิธานมั่นคงไม่คลอนแคลนไปตามกระแสวัตถุ พยายามรักษาสุขภาพจิตเด็กและครอบครัว เสริมสร้างปัญญาการรู้คิดให้กับเด็ก ตลอดจนเลือกสรรประสบการณ์อันมีค่าต่าง ๆ ให้เด็กได้เรียนรู้ ทั้งหมดนี้จัดเป็นรากฐานของการพัฒนาจริยธรรมทั้งหลายทั้งปวง

ด้านการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ ในภาวะยากลำบาก

เป็นการยากที่ครอบครัวทั่วไปจะมีชีวิตราบรื่นโดยปราศจากการเข้าไปเกี่ยวข้องกับภาวะเสี่ยงหรือภาวะวิกฤติหรือภาวะยากลำบากต่าง ๆ อย่างใดเลย ทั้งนี้เพราะครอบครัวแต่ละครอบครัวถูกกระทบจากปัจจัยทั้งภายในครอบครัวของตัวเองและจากปัจจัยภายนอกครอบครัว จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ปัจจัยเหล่านี้มีมากมายเหลือคณานับและมีความเกี่ยวข้องกันอย่างสลับซับซ้อน การทดสอบหรือการวัดความเข้มแข็งของครอบครัวตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งอีกด้านหนึ่งจึงจำเป็นต้องประเมินความสามารถของครอบครัวในการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก

มาเริ่มด้วยความหมายของภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากเสียก่อนเพื่อให้เข้าใจตรงกัน ทั้งนี้เนื่องจากครอบครัวแต่ละครอบครัวอาจมีการรับรู้ภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากไม่ตรงกันหรือไม่สอดคล้องกัน จึงขอกล่าว

โดยสาระสำคัญว่า ภาวะเสี่ยงคือสภาพของบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ ที่อาจทำให้เกิดอันตรายและการสูญเสียได้ ส่วนภาวะยากลำบาก ก็จะครอบคลุมถึงภาวะเสี่ยงด้วย เพราะถ้าครอบครัวใดตกอยู่ในสภาวะเสี่ยง ซึ่งย่อมหมายถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้น ทำให้บุคคลผู้เป็นสมาชิกครอบครัวหรือครอบครัวโดยรวมตกอยู่ในภาวะยากลำบากที่จำเป็นจะต้องมีการปรับตัว ปรับใจ และอีกหลายสิ่งหลายอย่างเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดปลอดภัยต่อไปได้ เนื่องจากภาวะยากลำบากอาจมีระดับความรุนแรงแตกต่างกันไป แล้วแต่ความสัมพันธ์เชื่อมโยงของปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบและเกี่ยวข้อง ทำให้ครอบครัวต้องใช้พลังกาย พลังใจเป็นอย่างมากในการปรับกายใจเพื่อให้สามารถผ่านหรือเอาชนะภาวะยากลำบากแต่ละครั้งไปได้

ในบางครั้งทั้งภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากตกอยู่ในระดับรุนแรงจนอาจกลายเป็นภาวะวิกฤติ ซึ่งบุคคลหรือครอบครัวที่อยู่ในสภาวะวิกฤตินี้จะมีภาวะทางอารมณ์ที่ไม่สมดุล เพราะเกิดการที่จะต้องเผชิญกับปัญหาสำคัญบางอย่างที่ตนไม่สามารถหลีกเลี่ยงหรือแก้ไขได้ในขณะนั้น ครอบครัวที่ต้องเผชิญทั้งภาวะเสี่ยงหรือภาวะยากลำบากหรือภาวะวิกฤติ จะได้รับผลกระทบจากภาวะเหล่านี้หลายประการโดยเฉพาะผลกระทบทางอารมณ์ จิตใจ ร่างกาย และความรู้สึกนึกคิด และยิ่งถ้าครอบครัว และสมาชิกครอบครัวไม่สามารถปรับตัวได้กับภาวะวิกฤติหรือภาวะยากลำบากนั้น ๆ แล้ว ก็จะทำให้สภาพอารมณ์จิตใจและความรู้สึกนึกคิดเสื่อมโทรมหรือแปรปรวนไปได้ ซึ่งก็จะเป็นอันตรายต่อการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข ไม่เพียงแต่ในระยะเวลาที่เผชิญอันตรายต่อการดำเนินชีวิตในระยะยาวต่อไปด้วย ด้วยผลร้ายอันเกิดจากการปรับตัวไม่ได้ในภาวะวิกฤติและยากลำบากอาจฝังแน่นอยู่ในจิตใจส่วนลึก

ของบุคคลไปแล้ว ซึ่งจำเป็นต้องใช้การเยียวยารักษาและฟื้นฟูสภาพจิตใจเป็นระยะเวลายาวนาน และจำเป็นที่ครอบครัวจะต้องใช้พลังร่วมกันในการดูแลช่วยเหลือกันและกัน

ทุกปัญหาแก้ไขได้

อนึ่ง ต้นเหตุที่ทำให้เกิดภาวะเสี่ยงในครอบครัวส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดมาจากปัจจัยเสี่ยงและเหตุการณ์ชีวิตที่เครียดของครอบครัวที่อาจได้รับการสะสมมานานหรือไม่ก็ตาม ตัวอย่างปัจจัยหรือสภาวะการณ์เสี่ยง เช่น การขาดการสื่อสารที่ดีระหว่างพ่อแม่และลูก วัยรุ่น การหย่าร้าง การเป็นตัวอย่าง

ที่ไม่ดีของพ่อหรือแม่ ความก้าวร้าวรุนแรง การเป็นโรคภัย การใช้ยาเสพติด การเล่นพนันขั้นต่อและการลักขโมย การล่องละเมิดทางเพศในครอบครัว ปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อไม่ได้รับการขจัดออกไปหรือแก้ไข ก็จะทำให้การสะสมให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อครอบครัวได้ กลายเป็นภาวะเสี่ยงภาวะยากลำบาก และภาวะวิกฤติในที่สุด อย่างไรก็ตามขณะที่กล่าวถึงการมีปัจจัยเสี่ยงที่อาจนำมาซึ่งพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ แล้ว ก็จะมีปัจจัยปกป้องหรือป้องกันสำหรับพฤติกรรมที่มีปัญหาของสมาชิกในครอบครัว เช่น การพัฒนาปัญญาหรือการรู้คิดอย่างมีเหตุมีผล การมีอารมณ์ที่เย็นเยือกหรือการรู้สึกผ่อนคลายอารมณ์ ความผูกพันกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว การรักษาและการยอมรับกฎเกณฑ์กติกาของครอบครัวที่คงเส้นคงวา

และชัดเจน การเสริมแรงหรือการให้รางวัลพฤติกรรมทางบวกหรือทำดีแก่สมาชิกครอบครัว ปัจจัยปกป้องเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนแล้วจากผลการวิจัยว่ามีคุณค่าต่อการส่งเสริมพฤติกรรมในทางบวก สามารถลดภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากของตัวสมาชิกครอบครัวโดยเฉพาะที่เป็นวัยรุ่นและพ่อแม่ลงได้มาก ครอบครัวจึงต้องให้ความเอาใจใส่อย่างจริงจังต่อการสร้างและการใช้ปัจจัยปกป้องต่าง ๆ เหล่านี้ให้มากเพื่อการป้องกันภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบาก และภาวะวิกฤติก่อนที่จะเกิดขึ้นและลุกลามเป็นอันตรายต่อไป

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบากของครอบครัว และแนวทางการแก้ไขป้องกันที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้

ภาวะเสี่ยงของการดำรงชีวิตครอบครัวอย่างมีคุณภาพและเปี่ยมสุข

ภาวะเสี่ยงดังกล่าวนี้ครอบคลุมหลายปัจจัย จากการศึกษาตัวชี้วัดความสำเร็จและความเข้มแข็งของครอบครัวสากล (ซึ่งรวมทั้งครอบครัวไทย) พบว่าปัจจัยสำคัญคือ สัมพันธภาพที่ดีระหว่างคู่ครองหรือคู่สามีภรรยา ความผูกพันรักใคร่กลมเกลียวกันระหว่างสมาชิกครอบครัวโดยเฉพาะพ่อแม่กับลูก วิธีการอบรมเลี้ยงดูที่เป็นประชาธิปไตย คือ การให้ความรัก การสนับสนุน การใช้เหตุผล และการเสริมพฤติกรรมทางบวก และการใช้พฤติกรรมเลี้ยงดูที่อยู่ในกรอบของคุณธรรมที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม และสุดท้ายคือ การมีวินัยและกฎเกณฑ์การปฏิบัติในครอบครัวที่คงเส้นคงวา และกระจ่างชัดเจน ดังนั้นการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงจากปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ ที่อาจเข้ามาระทบสันติสุขและคุณภาพของครอบครัวก็คือ การสร้าง

ตัวปัจจัยปกป้องดังที่กล่าวไว้ข้างต้นคือ การสร้างและรักษาสัมพันธภาพภายในครอบครัวให้ราบรื่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทะนุบำรุงความผูกพันรักใคร่กลมเกลียวในครอบครัวให้ยั่งยืนมั่นคง ใช้วิธีการอบรมเลี้ยงดูลูกและสมาชิกในครอบครัวด้วยกระบวนการที่เป็นประชาธิปไตย ที่เน้นความเคารพ นับถือคุณค่าของคน การใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ การสร้างและรักษาวินัยครอบครัวพร้อม ๆ กับการใช้คุณธรรมพื้นฐานในการปฏิบัติต่อกัน

ภาวะเสี่ยงด้านเศรษฐกิจครอบครัว

จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในช่วง 6 เดือนแรกของปี 2552 พบว่าสัดส่วนครัวเรือนที่มีหนี้สินลดลงจากร้อยละ 63.3 ในปี 2550 เป็นร้อยละ 61.8 ในปี 2552 แต่มูลค่าหนี้เฉลี่ยต่อครัวเรือนที่เป็นหนี้เพิ่มขึ้นจาก 184,330 บาท เป็น 215,684 บาท หรือเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 8.5 ต่อปี อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของการก่อหนี้พบว่า เป็นการสร้างหนี้เพื่อที่อยู่อาศัย ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างความมั่นคงในชีวิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 16.3 ต่อปี รวมทั้งหนี้เพื่อการประกอบอาชีพในการทำธุรกิจและการเกษตรเพิ่มขึ้นร้อยละ 8.8 และร้อยละ 6.1 ตามลำดับ

ในกลุ่มครัวเรือนที่มีหนี้สินนั้น มีสัดส่วนครัวเรือนร้อยละ 17.1 ที่เป็นหนี้นอกระบบ แม้ว่าจำนวนเงินที่เป็นหนี้เฉลี่ยต่อครัวเรือนทั้งหมดจะอยู่ที่ 6,140 บาท ซึ่งต่ำกว่าหนี้ในระบบมาก แต่เมื่อคิดเฉลี่ยเฉพาะครัวเรือนที่มีหนี้นอกระบบแล้ว จะมีหนี้สินมูลค่าเฉลี่ยครัวเรือนละ 58,101 บาทต่อปี และผลการสำรวจแสดงว่าผู้กู้เงินนอกระบบจำนวนไม่น้อยมีความเสี่ยงต่อภาวะในการชำระหนี้ที่สูงจากการเอาเปรียบจากเจ้าหนี้

นอกจากนี้ ยังมีการคาดว่าเมื่อเศรษฐกิจฟื้นตัวขึ้นตามลำดับ ความต้องการสินเชื่อจะเริ่มเพิ่มขึ้นจากโอกาสทางธุรกิจและภาวะการตลาด แต่ประชาชนกลุ่มที่ขาดหลักทรัพย์ค้ำประกัน ไม่มีรายได้ที่แน่นอน มีหนี้เสีย รวมทั้งครอบครัวและผู้มีรายได้น้อยจะเข้าถึงแหล่งเงินในระบบได้ยากขึ้น ทำให้ประชาชนบางกลุ่ม (รวมทั้งครอบครัว) ต้องหันไปพึ่งพาแหล่งเงินในระบบที่เป็นประเภทเงินด่วนที่มีภาวะอัตราดอกเบี้ยสูง และแหล่งเงินนอกระบบเพิ่มขึ้น

ถ้าการเป็นหนี้ของครอบครัวเกิดจากการใช้จ่ายที่ไม่เหมาะสมหรือฟุ่มเฟือย อันเนื่องมาจากการถูกชักจูงใจให้ใช้จ่ายในรูปแบบต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากการโฆษณามากขึ้นแล้ว ก็จะกลายเป็นความเสี่ยงต่อความมั่นคงของชีวิตครอบครัวได้ ดังนั้นเรื่องภาวะเสี่ยงของครอบครัวด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับหนี้สิน จึงเป็นสิ่งที่ครอบครัวพึงระวังให้มากในการหลีกเลี่ยงการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยตามอิทธิพลของการโฆษณาและกระแสสังคม พ่อบ้านแม่บ้านจะต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลานในการรู้จักออมและรู้คุณค่าของเงินในการใช้จ่าย

นอกจากภาวะเสี่ยงของการดำเนินชีวิตครอบครัวอย่างมีคุณภาพและเป็นสุข และภาวะเสี่ยงด้านเศรษฐกิจครอบครัวแล้ว ก็พอจะกล่าวได้ว่าทั้งสองเรื่องของภาวะเสี่ยงเป็นภาวะเสี่ยงที่ครอบครัวยังอาจพอควบคุมได้ แต่ยังมีภาวะเสี่ยงอีกอย่างหนึ่งที่อาจเกิดขึ้นโดยที่ครอบครัวไม่สามารถควบคุมได้นั่นก็คือ **ภาวะเสี่ยงอันเกิดจากภัยธรรมชาติ** ซึ่งมีความรุนแรงแต่ละครั้งโดยรวมสามารถก่อให้เกิดความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงต่อครอบครัว อันอาจได้แก่สูญเสียบุคคลซึ่งเป็นที่ยรัก สูญเสียสมบัติพัสถานซึ่งรวมทั้งบ้าน

หรือที่พักอาศัย แหล่งทำมาหากิน เงินทอง รวมทั้งเกิดผลกระทบอย่างรุนแรงทางอารมณ์จิตใจ ต้องได้รับการบำบัดเยียวยาอย่างต่อเนื่อง ไกล่ลิดเป็นระยะเวลานาน อีกทั้งยังเกิดความทรงจำที่น่าสะพรึงกลัวและฝังลึก กระทบต่อความมั่นคงทางบุคลิกภาพและจิตใจอีกด้วย

อย่างไรก็ตามอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การทดสอบความเข้มแข็งของครอบครัวโดยดูจากความสามารถของครอบครัวในการเผชิญหรือหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและความสามารถในการปรับตัวกับภาวะยากลำบากที่เกิดขึ้น ตลอดจนทำความเข้าใจกันในเรื่องภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบาก และภาวะวิกฤติ ว่ามีความเกี่ยวเนื่องกันและมีสาเหตุมาจากตัวปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ การทดสอบหรือการประเมินความเข้มแข็งของครอบครัวทางด้านการจัดการกับภาวะเสี่ยงและการปรับตัวในภาวะยากลำบากนี้ จึงต้องดูที่ความสามารถของครอบครัวในการลดปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ และเพิ่มปัจจัยปกป้องให้มากขึ้นในขณะเดียวกัน

อนึ่ง ไม่ว่าภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากหรือภาวะวิกฤติ จะเป็นสิ่งที่ครอบครัวสามารถควบคุมได้หรือไม่สามารถควบคุมได้ก็ตาม แต่ก็จะมีแนวทางการปฏิบัติที่อาจช่วยให้แต่ละครอบครัวรับมือกับภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น แนวทางเหล่านี้ก็คือ

ก. การเตรียมพร้อมเพื่อป้องกัน การรู้จักเตรียมตัวเตรียมใจไว้ให้พร้อมดีกว่าการรอให้เกิดปัญหาเสียก่อนแล้วหาทางแก้ การเตรียมพร้อมของครอบครัวสามารถกระทำได้หลายอย่าง ได้แก่ การแสวงหาข้อมูลความรู้ นั่นก็คือ เริ่มตั้งแต่การสร้างชีวิตครอบครัวที่มีความสุข มั่นคง จำเป็นที่

หุ้นส่วนชีวิตทั้งหญิงชายจะต้องมีการเตรียมตัวเตรียมใจเสียก่อน ด้วยการเรียนรู้กันและกัน เห็นความสำคัญของการรับการตรวจร่างกายและจิตใจ เพื่อรับบทบาทใหม่ในครอบครัว มีการเตรียมตัวสร้างหลักฐานให้แก่ครอบครัว ด้วยการมีอาชีพและที่พักอาศัยที่มั่นคง ตลอดจนรู้จักแสวงหาข้อมูลความรู้ในเรื่องสภาพแวดล้อมรอบตัว ถ้าเป็นสถานที่อยู่ในเขตอันตรายต่อการเกิดภัยธรรมชาติก็ต้องแสวงหาข้อมูลในการปฏิบัติตัวเพื่อการป้องกันก่อนการเกิดเหตุขึ้น เตรียมกายใจ เพื่อการรับสภาพอย่างไม่ประมาท ข้อมูลความรู้แต่ละด้านที่แสวงหาและได้มาสามารถใช้เป็นภูมิคุ้มกันต่อการป้องกันและจัดการความเสี่ยงได้ทุกประเภทที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา

ข. การรวมพลังกายจิตของสมาชิกครอบครัวทุกคน โดยเริ่มจากผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีในการเผชิญปัญหาด้วยการใช้การตัดสินใจด้วยเหตุผล ไม่ใช่อารมณ์วู่วามที่จะต้องตั้งสติและให้คุณค่าต่อความคิดของทุกคนในครอบครัว เพื่อความร่วมมือร่วมใจและร่วมพลังกันทั้งในเวลาปกติและคับขัน

ค. การปรับกายและจิตใจ เมื่อเกิดการเผชิญกับภาวะเสี่ยงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้และจะต้องมีการปรับให้สามารถจัดการกับภาวะยากลำบากได้ ครอบครัวต้องตั้งสติ ไม่ตื่นตระหนกตกใจ ทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด

ง. การรู้จักยอมรับการช่วยเหลือจากภายนอก ถ้าภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากมีความรุนแรงเกินกว่าที่ครอบครัวและสมาชิกครอบครัวจะรับไหวได้ แต่โดยลำพัง ให้แสวงหาหรือรับความช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งอาจจะเป็นองค์กรหรือบุคคลที่มีทักษะและประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ โดยทันที

จ. การมองภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบากและภาวะวิกฤติ ทั้งสองด้าน คือทั้งทางด้านบวกและด้านลบ เมื่อใดที่ภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบาก หรือภาวะวิกฤติ เกิดขึ้นกับครอบครัวได้แล้ว ในด้านลบอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจและการสูญเสียทั้งทางกายภาพและจิตใจ แต่ในด้านบวก ภาวะเหล่านี้กลับจะช่วยเรียกพลังความร่วมมือ ความรัก ความสามัคคีระหว่างสมาชิกครอบครัวให้เข้ามาอยู่ด้วยกันอย่างมั่นคงพบสิ่งดี ๆ ในตัวสมาชิกอย่างที่ไม่เคยได้พบเห็นมาก่อน เกิดความเชื่อมั่นศรัทธาในพลังที่จะร่วมกันเผชิญต่อสู้อยู่ร่วมกันเพื่อเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ จนประสบผลสำเร็จ

สุดท้ายคือ การพยายามเลี่ยงหรือลดปัจจัยเสี่ยงให้เหลือน้อยที่สุด พร้อมกับพยายามเพิ่มการสร้างปัจจัยปกป้องเพื่อลดหรือป้องกันภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากการทำเช่นนี้จะช่วยให้บุคคลสามารถมองภาวะเหล่านี้ด้วยจิตใจเข้มแข็งและเปิดกว้าง และยอมรับในสัจธรรมของชีวิตว่า ทุกอย่างมีการเปลี่ยนแปลงทั้งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับสลายไป ภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากก็เป็นไปตามหลักสัจธรรมนี้ เมื่อเกิดขึ้นได้ อยู่ได้ชั่วขณะแล้วก็ดับไปได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามขณะที่มีการยอมรับสัจธรรมของชีวิต ก็จำเป็นต้องพยายามพลิกฟื้นสภาพชีวิตขึ้นมาใหม่ภายใต้ขีดจำกัดที่มีอยู่ เพื่อพิสูจน์ความเข้มแข็งของครอบครัวในการที่จะต่อสู้เพื่อคืนสู่สภาพปกติ หรือที่ใกล้เคียงกับสภาพปกติให้มากที่สุดได้

สุดท้ายขออัญเชิญแนวคิดจาก
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดชในรัชกาลปัจจุบัน
ที่ทรงมอบให้แก่พสกนิกรชาวไทย
เพื่อเป็นหลักหรือแนวทางดำเนิน
ชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง
เพื่อการเติบโตที่ยั่งยืน ซึ่งสามารถ
นำไปใช้ในการปฏิบัติตนได้ทุกระดับ
โดยเฉพาะครอบครัว ซึ่งได้แก่

หลักของการใช้เหตุผล อย่าใช้
กิเลสตัณหาเป็นเครื่องนำทางชีวิต
ไม่จำเป็นต้องทำตามกระแสโลก

หรือกระแสสังคมซึ่งเน้นเฉพาะความสำคัญของวัตถุ

หลักการทำอะไรให้ทำพอประมาณ การรู้จักทำพอประมาณเป็นการตรวจสอบ
ศักยภาพของตนเองก่อนว่าฐานะของตนอยู่ที่ตรงใด จะพัฒนาสิ่งใดควรพิจารณา
จากความสามารถหรือศักยภาพที่ตนมีเสียก่อน หลักการข้อนี้ก็คือการปฏิบัติตน
ตามสายกลางนั่นเอง

หลักการสร้างภูมิคุ้มกันทั้งทางกายและจิต เนื่องจากบุคคลไม่อาจรู้ได้ว่า
อะไรจะเกิดขึ้นในแต่ละวันเวลาและสถานการณ์ ซึ่งมีการผันแปรเปลี่ยนแปลง
ตลอดเวลา ทำให้ควบคุมการวางแผนสิ่งต่าง ๆ เป็นไปได้ยาก เนื่องจาก
มีปัจจัยเสี่ยงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา การสร้างภูมิคุ้มกันจึงอาจต้องเน้น
ทั้งการสร้างหรือการพัฒนาภูมิคุ้มกันทั้งทางกายและจิตไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งได้แก่
ความสามารถของบุคคลในการที่จะรักษาสติและความรับผิดชอบ
สามารถสร้างหลักฐานได้มั่นคง มีการตระหนักในคุณค่าของตนเอง สามารถ
พึ่งตนเองได้ มองโลกในแง่ดี ตลอดจนสามารถวางแผน เรียนรู้เพื่อพร้อม
ต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายได้ พร้อมกับหลักการสำคัญสามประการดังกล่าว
ผู้ปฏิบัติก็ต้องสร้างเงื่อนไขสำคัญเพื่อการปฏิบัตินั้นอีกด้วย นั่นก็คือ การรู้จัก
พากเพียรไฝ่แสวงหาความรู้ รู้จักติดตามความก้าวหน้าของเนื้อหาความรู้
อยู่เสมอ ควบคู่ไปกับการปฏิบัติตนให้มีคุณธรรม จริยธรรม สมาชิก
ครอบครัวใด องค์การใดที่ยึดหลักคุณธรรมแห่งความดีคือ มีจิตใจดี คิดดี
ประพฤติดี การพัฒนาตนและครอบครัวสู่ความเข้มแข็งก็จะเป็นไปอย่างมั่นคง
ยั่งยืน สามารถจัดการกับภาวะเสี่ยงทั้งหลายได้อย่างมีสติและรอบคอบ ปลอดภัย
จากภัยอันตรายทั้งมวล

บทสรุป

จากการประมวลความรู้ครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้านตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง ซึ่งได้แก่ ด้านสัมพันธภาพ ด้านการบำบัดพาหนะหน้าที่ของครอบครัว ด้านการพึ่งตนเอง (เศรษฐกิจ สุขภาพ ข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้) ด้านทุนทางสังคม และด้านการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยง และการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก อาจกล่าวได้ว่าครอบครัวเข้มแข็ง ตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้าน จะแสดงคุณสมบัติสำคัญต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. มีความเชื่อและความรับผิดชอบต่อการเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุข และการพัฒนาสมาชิกครอบครัว
2. มีจิตชื่นชมต่อสิ่งที่สมาชิกครอบครัวสามารถแสดงออกไม่ว่าสิ่งนั้นจะเล็กน้อยเพียงใดก็ตาม อีกทั้งยังสนับสนุนให้เขากระทำสิ่งนั้นให้ดียิ่งขึ้นไปอีก
3. มีความพยายามอย่างจริงจังที่จะให้ครอบครัวใช้เวลาและกระทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นเรื่องใหญ่หรือเรื่องเล็ก เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ตาม
4. ทุกเหตุผลของครอบครัวจะมีวัตถุประสงค์และเป็นฐานในการช่วยให้ชีวิตครอบครัวดำเนินต่อไปได้ทั้งในเวลาปกติและวิกฤติ
5. มีความรู้สึกประสานสัมพันธ์สอดคล้องกับสมาชิกครอบครัวในเรื่องค่านิยม การให้ความสำคัญต่อเวลาและการใช้พลังต่อการทำสิ่งที่จะนำครอบครัวไปสู่จุดหมายปลายทาง ความต้องการที่พึงปรารถนา และหน้าที่อันควรปฏิบัติ

6. มีความสามารถในการสื่อสารกันในทางใดทางหนึ่งโดยเน้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางบวกต่อกันและกันระหว่างมวลสมาชิกครอบครัว

7. มีการแสดงกฎปฏิบัติของครอบครัว ค่านิยม และความเชื่อที่ชัดเจน อันจะนำไปสู่ความคาดหวังที่กระจ่างชัดเกี่ยวกับพฤติกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับและพึงปรารถนา

8. เป็นที่รวมอันหลากหลายของยุทธวิธีต่าง ๆ ที่จะช่วยสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติหน้าที่ในการดูแลจัดการกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตทั้งยามปกติและไม่ปกติ

9. มีความสามารถในการร่วมกิจกรรมแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่มีไว้เพื่อการประเมินทางเลือกสำหรับการใช้ในการตอบสนองความต้องการและเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีประโยชน์ต่างๆ ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้

10. แสดงความสามารถในการเป็นผู้มองโลกด้านดีและเห็นทางบวกในเกือบทุกด้านของชีวิต รวมทั้งมีความสามารถที่จะมองวิกฤติและปัญหาให้เป็นโอกาสต่อการเรียนรู้และพัฒนา

11. มีความยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนในบทบาทต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการเป็นแหล่งทรัพยากรอันมีค่าและเป็นประโยชน์เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของครอบครัว

12. มีความสมดุลระหว่างการใช้แหล่งทรัพยากรครอบครัวทั้งภายในและภายนอกในการดูแลจัดการและการปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์ชีวิตและการวางแผนเพื่ออนาคต

13. มีการยึดมั่นต่อหลักการของศาสนาในการปฏิบัติตนและการปฏิบัติต่อผู้อื่นทั้งในครอบครัวและนอกครอบครัว

หนึ่ง ในคุณสมบัติ 13 ข้อที่ยกประมวลมานี้คงไม่คาดหวังว่าครอบครัว
 เข้มแข็งทุกครอบครัวจะแสดงคุณสมบัติเหล่านี้ได้อย่างครบถ้วน
 หากอย่างน้อยที่สุด คุณสมบัติเหล่านี้จะมีอยู่ในครอบครัวหรือในตัวสมาชิก
 ครอบครัวในแต่ละสถานการณ์ที่เป็นปกติหรือไม่ปกติเสมอ ส่วนระดับ
 ความมากน้อยของการแสดงคุณสมบัติสำคัญเหล่านี้ก็อาจมีแตกต่างกันได้
 ตามองค์ประกอบต่าง ๆ ของครอบครัว ที่สำคัญก็คือคุณสมบัติสำคัญเหล่านี้
 เมื่อเกิดการรวมตัวเข้าด้วยกันมากเท่าใดแล้ว ความเข้มแข็งของครอบครัว
 ก็จะแสดงให้เห็นปรากฏชัดมากขึ้นเท่านั้น แม้คุณสมบัติแต่ละอย่างเหล่านี้
 อาจไม่ขึ้นตรงต่อกัน หากการรวมตัวของคุณสมบัติความเข้มแข็งของแต่ละ
 ครอบครัวซึ่งอาจมีแตกต่างกันก็คือ การทำหน้าที่ครอบครัวที่มีแบบหรือลักษณะ
 ของตนเองโดยเฉพาะนั่นเอง กล่าวโดยรวมได้ว่า ความเข้มแข็งซึ่งสอดแทรก
 อยู่ในคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้แยกจากกันอย่างเด็ดขาดชัดเจน หากอาจ
 รวมตัวเป็นกลุ่มของคุณสมบัติ ซึ่งมีความเป็นพลวัต เคลื่อนไหวไม่อยู่นิ่ง
 มีความเชื่อมโยงและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้นขณะที่มีการตระหนักว่าไม่มี
 สมาชิกคนใดของครอบครัวจะถูกคาดหวังให้แสดงคุณสมบัติดังกล่าว 13 ข้อ
 ได้ทั้งหมด ครอบครัวในฐานะเป็นหน่วยเล็กที่ทรงพลังที่สุดของสังคมก็เช่นกัน
 ก็ไม่อาจถูกคาดหวังให้ต้องแสดงคุณสมบัติเหล่านี้ได้ครบถ้วนทั้งหมดด้วย
 เช่นกัน แต่ทว่าเมื่อคุณสมบัติ
 เหล่านี้รวมตัวกันมากเท่าใด
 ความเข้มแข็งทรงพลังของ
 ครอบครัวก็จะแสดงตัวให้เป็น
 ที่ประจักษ์แก่สังคมมากขึ้น
 เท่านั้น

แบบตรวจสอบพฤติกรรม ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ให้ท่านลองตรวจสอบพฤติกรรมต่อไปนี้ในแต่ละด้านว่าถูกหรือผิด
 ในความคิดเห็นของท่าน โดยกาเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับ
 ความคิดเห็นของท่าน

ข้อความ	ถูก	ผิด
1. ก่อนลูกทุกคนเกิด พ่อแม่แม่จะเฝ้าคอยอยากเห็นพวกเขา แต่ก็ไม่ควรคาดหวังจากลูกมากเกินไป		
2. พ่อแม่รักลูกเท่ากันทุกคน แต่ก็ต้องสื่อสารให้เขาารู้ด้วยว่าพ่อแม่รัก		
3. พ่อแม่ควรพร้อมที่จะเรียนรู้ว่าลูกแต่ละคนแตกต่างกัน แต่ก็ไม่ควรนำเขาไปเปรียบเทียบกับกันให้ลูกน้อยใจ		
4. เมื่อลูกเถียง พ่อแม่มักคิดว่าเขาอวดดี ไม่เคารพพ่อแม่		
5. โดยปกติถ้าครอบครัวใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ ก็จะสามารถยุติความไม่ลงรอยในครอบครัวได้		
6. จุดเริ่มความเข้มแข็งของครอบครัวมาจาก การมีความสัมพันธ์ที่ราบรื่นระหว่างพ่อแม่ ลูก และสมาชิกอื่นของครอบครัว		
7. ถ้าพ่อแม่ไม่แสดงออก ลูกก็จะไม่รู้ว่าพ่อแม่รู้สึกอย่างไรกับตน		

ข้อความ	ถูก	ผิด
8. เมื่อครอบครัวเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใด ก็คาดหวังได้ว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวอาจได้รับผลกระทบไปด้วย		
9. การสร้างครอบครัวให้เข้มแข็ง ต้องเริ่มจากการตั้งตัวได้ทางเศรษฐกิจเท่านั้น		
10. การมีจิตใจและความรู้สึกที่ดีต่อกันเป็นพื้นฐานสำคัญมากต่อความสำเร็จในชีวิตครอบครัว		

เฉลย

แบบตรวจสอบพฤติกรรม ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

- ถูก
- ถูก
- ถูก
- ผิด เพราะการเถียงเป็นการแสดงความไม่เห็นด้วยอย่างหนึ่งเท่านั้น พ่อแม่ควรสอนให้ลูกแสดงความคิดเห็นด้วยการใช้เหตุผล
- ถูก
- ถูก
- ถูก
- ถูก
- ผิด เพราะเงินไม่ใช่ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำให้ครอบครัวเข้มแข็ง ยังมีอีกหลายสิ่งหลายอย่าง
- ถูก

แบบตรวจสอบพฤติกรรม การกำกับบาทหน้าที่ของครอบครัว

ให้ท่านลองตรวจสอบพฤติกรรมตัวอย่างข้างล่างนี้ดูว่าตรงกับความคิดเห็นของท่านหรือไม่ โดยกาเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน

ข้อความ	ถูก	ผิด
1. ครอบครัวไม่จำเป็นต้องมีกฎปฏิบัติอันใด ปล่อยให้เรียนรู้กันไปเองก็สามารถดำเนินชีวิตครอบครัวต่อไปได้		
2. ลูกสามารถเรียนรู้หน้าที่ของตนในครอบครัวได้ โดยเห็นตัวอย่างการปฏิบัติของพ่อแม่อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ		
3. การดูแลและพัฒนาสมาชิกครอบครัวให้มีความสุขและเจริญเติบโตถือเป็นการกิจสำคัญของหัวหน้าผู้รับผิดชอบครอบครัวแต่ผู้เดียว		
4. การทำบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาครอบครัวขึ้นอยู่กับสมาชิกทุกคนในครอบครัวเป็นสำคัญ		
5. สมาชิกครอบครัวที่เป็นเด็กไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามให้สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมและวัฒนธรรม		
6. บทบาทหน้าที่ในครอบครัวเน้นเฉพาะการเป็นผู้ออกคำสั่งมากกว่าการเป็นผู้ทำตาม		
7. ทั้งพ่อแม่และลูกมีบทบาทหน้าที่เสริมกันและกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทักษะสังคมและตระหนักในคุณค่าของกันและกัน		

ข้อความ	ถูก	ผิด
8. บทบาทหน้าที่ในครอบครัวจำเป็นต้องกำหนดไว้ให้ตายตัว มิฉะนั้นจะสับสน		
9. การเรียนรู้ในบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ แม้ดูว่าจะกำหนดไว้อย่างแยกส่วน แต่ในการทำจริง ยังต้องใช้ความยืดหยุ่นและความสมดุลระหว่างบทบาทต่าง ๆ		
10. บทเรียนที่มีค่าคือ การที่ผู้ใหญ่และเด็กในครอบครัวแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันจากประสบการณ์การทำหน้าที่จากกันและกัน โดยเฉพาะการเรียนรู้ในการถ่ายทอดคุณธรรม		

เฉลย

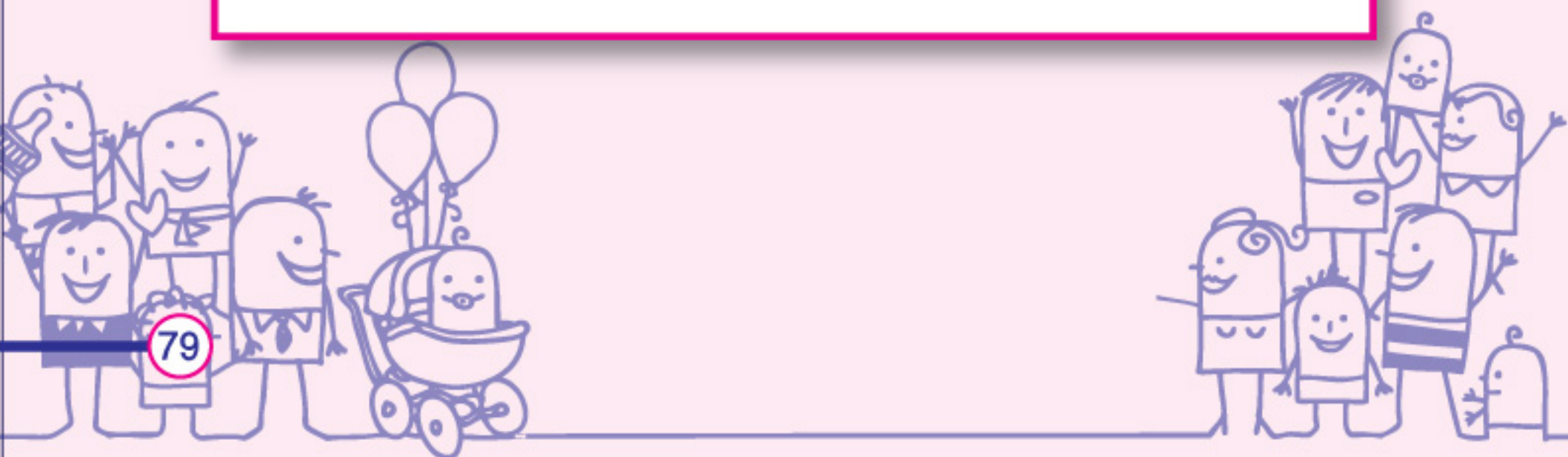
แบบตรวจสอบพฤติกรรม การกำกวมบทบาทที่ของครอบครัว

1. ผิด เพราะครอบครัวจำเป็นต้องมีวินัยเพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างเรียบร้อย
2. ถูก
3. ผิด เพราะทุกคนต่างมีหน้าที่เสริมกันและกัน
4. ถูก
5. ผิด เพราะครอบครัวก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของสังคม
6. ผิด เพราะการทำหน้าที่ต้องเสริมสัมพันธ์กัน
7. ถูก
8. ผิด เพราะการปฏิบัติทุกอย่างจำเป็นต้องมีการยืดหยุ่นไว้บ้าง
9. ถูก
10. ถูก

แบบตรวจสอบพฤติกรรม การพึ่งตนเองของครอบครัว

ท่านทดลองตรวจสอบพฤติกรรมตัวอย่างข้างล่างนี้ดูว่าตรงกับความคิดเห็นของท่านหรือไม่ โดยกาเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน

ข้อความ	ถูก	ผิด
1. การพึ่งตนเองได้ของครอบครัว หมายถึง ความสามารถในการดูแลตนเองได้ทางด้านการเงินการทองเท่านั้น		
2. ครอบครัวที่เข้มแข็ง ได้แก่ ครอบครัวที่มีหลักฐานมั่นคงทางเศรษฐกิจ		
3. พฤติกรรมการพึ่งตนเองของครอบครัวเข้มแข็ง หมายถึง การพึ่งตนเองได้ทางด้านข้อมูลข่าวสาร และการเรียนรู้ด้วย		
4. ครอบครัวที่มั่นคงแข็งแรง อย่างน้อยสามารถจัดการดูแลตนเองได้ดีในเรื่องสุขภาพทั่วไป		
5. การรู้จักศึกษาหาความรู้อยู่เสมอเพื่อการปฏิบัติตัวที่ถูกต้องถือเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของครอบครัวเข้มแข็ง		
6. การเตรียมตัวให้พร้อมอยู่เสมอในด้านการดูแลสุขภาพทางกายและจิตใจ แสดงถึงลักษณะความเข้มแข็งด้านหนึ่งของครอบครัว		

ข้อความ	ถูก	ผิด
7. สมาชิกครอบครัวถือเป็นหน้าที่ร่วมกันในการช่วยกันแยกแยะคัดกรองข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่จะเข้ามากระทบกิจกรรมและการปฏิบัติของครอบครัว		
8. ครอบครัวไม่มีหน้าที่ในการคัดกรองข้อมูลข่าวสาร เพราะอยู่ในสังคมเปิด ควบคุมอะไรไม่ได้อยู่แล้ว		
9. ครอบครัวแต่ละครอบครัวจำเป็นต้องบริโภคข้อมูลข่าวสารให้มากที่สุด จะได้ไม่เสียเปรียบกันในการดำเนินชีวิต		
10. ครอบครัวไม่อาจพัฒนาสู่ความเข้มแข็งอย่างเต็มที่ได้อาณาบริเวณอยู่ภายในกรอบครอบครัวของตนเองเท่านั้น		

เฉลย

แบบตรวจสอบพฤติกรรม การพึ่งตนเองของครอบครัว

1. ผิด เพราะการพึ่งตนเองไม่ได้ขึ้นอยู่กับเรื่องเงินอย่างเดียว
2. ผิด เพราะพลังความเข้มแข็งยังมีด้านสำคัญอื่น ๆ อีก
3. ถูก
4. ถูก
5. ถูก
6. ถูก
7. ถูก
8. ผิด เพราะถ้าครอบครัวไม่ช่วยกันกรอง โอกาสที่เด็กจะรับข้อมูลผิด ๆ ก็จะมีมากขึ้น
9. ผิด เพราะการเสียเปรียบได้เปรียบไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณข้อมูลที่ได้รับ ต้องดูคุณภาพของข้อมูลที่ได้รับด้วย
10. ถูก

แบบตรวจสอบพฤติกรรม ด้านทุนทางสังคม

ท่านลองตรวจสอบพฤติกรรมตัวอย่างข้างล่างนี้ดูว่าตรงกับความคิดเห็นของท่านหรือไม่ โดยกาเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน

ข้อความ	ถูก	ผิด
1. ทุนทางสังคม เป็นลักษณะที่เกื้อหนุนให้ได้รับการยอมรับและหมายความว่าความได้เปรียบทางกายภาพของครอบครัวเป็นเรื่องใหญ่		
2. ครอบครัวแต่ละครอบครัว มีทุนทางสังคมเหมือน ๆ กัน ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้		
3. โดยความเป็นจริงแล้ว ทุนทางสังคมจะหมายถึงทั้งลักษณะภายนอก และลักษณะภายในของตัวบุคคล และสังคมที่เอื้อต่อการได้รับการยอมรับจากสังคม		
4. ครอบครัวที่มีทุนทางสังคมต่ำ ก็จะมีอยู่ในสถานภาพต่ำ เมื่อเทียบกับครอบครัวอื่นตลอดไป		
5. มาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งทางด้านทุนทางสังคม จะเน้นหรือให้ความสำคัญต่อเรื่องการสร้างและการพัฒนาทุนทางสังคมของครอบครัวแต่เพียงอย่างเดียว		
6. ลักษณะหนึ่งที่เกื้อหนุนทุนทางสังคมให้แก่ครอบครัว ได้แก่ ลักษณะทางจิตใจที่ดีงามสร้างสรรค์ของสมาชิกครอบครัว เช่น การมีจิตมุ่งอนาคต ไม่สุขเอาเผากิน การมีความพยายามในการทำงาน และการมีจิตสาธารณะ มีจิตใจที่เปิดกว้างไม่คับแคบ		

ข้อความ	ถูก	ผิด
7. ทุนทางสังคมที่ครอบครัวสามารถพัฒนาและสร้างให้เกิดขึ้นในครอบครัวได้นั้นต้องผ่านกระบวนการขัดเกลาและปลูกฝังอย่างถูกต้อง ตลอดจนการมีต้นแบบที่ดีงามอย่างต่อเนื่อง		
8. ทุนทางสังคมที่สามารถพัฒนาได้โดยผ่านกระบวนการให้การศึกษา นั้น จะจำกัดเฉพาะการศึกษาที่จัดอยู่ในโรงเรียนเท่านั้น		
9. ครอบครัวมีทุนทางสังคมสูงได้ถ้ามีฐานะทางเศรษฐกิจสูงอย่างเดียว		
10. ครอบครัวที่มีฐานะเศรษฐกิจต่ำ หากมีจิตมุ่งมั่นต่อการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งและคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับสมาชิกครอบครัว ก็มีโอกาที่จะพัฒนาสู่การเป็นครอบครัวที่มีคุณภาพ มีทุนทางสังคมสูง ได้รับการยอมรับจากสังคมได้		

เฉลย

แบบตรวจสอบพฤติกรรมด้านการสร้าง และพัฒนาทุนทางสังคม

1. ผิด เพราะความได้เปรียบทางกายภาพไม่ได้เป็นเรื่องใหญ่ แต่เพียงอย่างเดียว
2. ผิด เพราะไม่จริง ทุนทางสังคมอาจเสริมสร้างและพัฒนาได้
3. ถูก
4. ผิด เพราะทุนทางสังคมอาจเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้
5. ผิด เพราะยังมีความเข้มแข็งสำคัญในด้านอื่น ๆ อีก
6. ถูก
7. ถูก
8. ผิด เพราะการศึกษาไม่จำกัดอยู่เฉพาะที่โรงเรียนหรือ สถาบันการศึกษาเท่านั้น
9. ผิด เพราะยังมีปัจจัยสำคัญอื่น ๆ อีก ไม่ใช่เศรษฐกิจ อย่างเดียว
10. ถูก

แบบตรวจสอบพฤติกรรมครอบครัวเข้มแข็ง

ด้านการหลักเลี่ยงภาวะเสี่ยงและ การปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก

ท่านลองตรวจสอบพฤติกรรมตัวอย่างข้างล่างนี้ดูว่าตรงกับความคิดเห็นของท่านหรือไม่ โดยกาเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน

ข้อความ	ถูก	ผิด
1. ครอบครัวที่อยู่ในสภาวะเสี่ยงหรือภาวะวิกฤติหรือ ภาวะยากลำบาก จัดว่าอยู่ในลักษณะปกติธรรมดา เหมือนภาวะภูมิอากาศ คือเมื่อเกิดขึ้น ก็ย่อมจะ สลายไปได้		
2. เมื่อใดที่ครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะเสี่ยง หรือภาวะ ยากลำบาก เขาจะไม่อยู่ในสภาพปกติ จำเป็นต้องมีการปรับตัว ปรับใจ และอีกหลายอย่าง		
3. ผลกระทบต่อการที่ครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะเสี่ยง หรือภาวะยากลำบาก ทำให้เกิดความกระทบกระเทือน ต่อสมาชิกครอบครัวทั้งทางกาย จิตใจ และอารมณ์		
4. การเป็นหนี้สินล้นพ้นตัวของครอบครัว จัดเป็นตัวอย่าง ที่เกิดขึ้นเป็นภาวะปกติของครอบครัวไทย		
5. การเป็นหนี้สินของครอบครัวที่พอกพูนจนไม่สามารถ ดูแลจัดการได้ นับเป็นการเสี่ยงต่อความมั่นคงของ ชีวิตครอบครัว		

ข้อความ	ถูก	ผิด
6. ขณะที่เกิดภาวะเสี่ยงบางอย่างที่ครอบครัวอาจพอควบคุมดูแลได้ ก็มีภาวะเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ซึ่งครอบครัวต้องปล่อยตามยถากรรม ไม่ต้องทำอะไรเลย		
7. แนวทางการปฏิบัติที่ดีที่สุดในการรับมือกับภาวะเสี่ยงหรือภาวะยากลำบาก คือ การเตรียมตัวไว้ให้พร้อมในการป้องกัน		
8. เนื่องจากการเผชิญภาวะเสี่ยงหรือภาวะยากลำบาก เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นปกติวิสัย ไม่ควรจะไปแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก เพราะจะเป็นการรบกวนเขา		
9. วิธีหนึ่งที่ลดผลกระทบของปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้เกิดผลร้ายต่อครอบครัวก็คือ การเพิ่มปัจจัยปกป้องหรือปัจจัยที่ช่วยในการป้องกันก่อนการเกิดสภาพหรือภาวะเสี่ยง		
10. สัจธรรมของชีวิตเตือนให้ครอบครัวมีการยอมรับหรือตั้งสติ ยอมรับความไม่แน่นอนของชีวิต แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ให้ยอมแพ้แก่ชีวิตที่มีค่า		

เฉลย

แบบตรวจสอบพฤติกรรมครอบครัวเข้มแข็ง ด้านการหลักเลี่ยงภาวะเสี่ยงและ การปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก

1. ผิด เพราะภาวะเสี่ยง วิกฤติและยุ่งยากมีสาเหตุมาจากปัจจัยต่าง ๆ
2. ถูก
3. ถูก
4. ผิด เพราะการเป็นหนี้สินล้นพ้นตัวเกิดจากการกระทำของแต่ละครอบครัวที่มีเหตุปัจจัยแตกต่างกัน สรุปไม่ได้
5. ถูก
6. ผิด เพราะถึงเกิดจากปัจจัยทางธรรมชาติก็ยังไม่จำเป็นต้องหาทางแก้ไขป้องกัน
7. ถูก
8. ผิด เพราะถ้าเกินวิสัยของครอบครัวที่จะสามารถแก้ไขได้เอง ก็จำเป็นต้องแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก
9. ถูก
10. ถูก

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

เอกสารชุดความรู้ในโครงการพัฒนาชุดความรู้เพื่อเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งห้าด้าน ซึ่งประกอบด้วยด้านสัมพันธภาพ การทำบทบาทหน้าที่ การพึ่งตนเอง (เศรษฐกิจ สุขภาพ ข้อมูลข่าวสาร และการเรียนรู้) ทุนทางสังคม การหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก แยกเป็นชุดสำหรับครอบครัวปกติทั่วไป และสำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว

โครงการพัฒนาชุดความรู้นี้ได้รับการริเริ่มและการสนับสนุนด้านการเงินจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยมอบให้สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ร่วมกับสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นผู้รับผิดชอบ ใช้เวลาในการพัฒนาตั้งแต่ 27 พฤษภาคม 2553 ถึง 23 มีนาคม 2554

เอกสารชุดความรู้การเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งนี้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการที่จะใช้ผลวิจัยเรื่องตัวชี้วัดครอบครัว

เข้มแข็งลงสู่การปฏิบัติ สร้างขึ้นจากฐานข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบและทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎี และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในชุดความรู้นี้จะมีเนื้อหาสาระความรู้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับครอบครัวห้าด้านดังกล่าวข้างต้น พร้อมกับการสรุปหลักการและแนวทางสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างครอบครัวเข้มแข็งในแต่ละด้าน และแบบตรวจสอบพฤติกรรมความรู้ความเข้าใจพร้อมเฉลย ในการสร้างครอบครัวเข้มแข็งเพื่อทบทวนความรู้ความเข้าใจของผู้ใช้ชุดสำหรับครอบครัวทั่วไป และผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว

ชุดความรู้นี้ได้ผ่านการทดลองใช้มาแล้วทั้งในส่วนของกลุ่มครอบครัว ซึ่งเป็นพ่อแม่หรือผู้ปกครอง กับกลุ่มผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัว หลังจากการทดลองใช้ก็ได้นำข้อวิพากษ์และผลการอภิปราย พร้อมข้อเสนอแนะของผู้ใช้มาปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ของชุดความรู้เพื่อเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็ง

อย่างไรก็ตามในการใช้ชุดความรู้นี้ มีข้อควรระวังสำคัญก็คือ ผู้ใช้ควรมีความตั้งใจจริงในการอ่าน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่าง ชัดเจนถูกต้องก่อนนำไปสู่การปฏิบัติ ชุดความรู้นี้ไม่ใช่คำตอบ ประกันความสำเร็จของการสร้างครอบครัวเข้มแข็ง หากความ ตั้งใจจริงและความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจนของผู้ใช้ชุดที่จะนำไป สู่การปฏิบัติ พร้อมกับความสามารถที่จะรู้จักปรับขยายบางสิ่ง บางประการให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงภายนอกและสถานการณ์ ครอบครัวของตนประกอบอีกด้วย จึงจะทำให้การใช้ชุดความรู้นี้ เกิดประสิทธิภาพได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน

